

Bilkent Üniversitesi
Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü

137620

KEMAL TAHİR'İN TÜRK ROMANI DÜŞÜNCESİ

137620

SEÇKİN SEVİM

Türk Edebiyatı Disiplininde Yüksek Lisans Derecesi Kazanma

Yükümlülüklerinin Parçasıdır

TÜRK EDEBİYATI BÖLÜMÜ

Bilken Üniversitesi, Ankara

Eylül 2003

TC YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

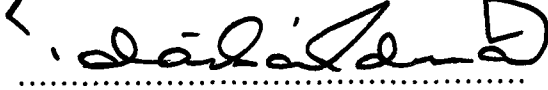
Bütün hakları saklıdır.

Kaynak göstermek koşuluyla alıntı ve gönderme yapılabilir.

© Seçkin Sevim

Bilgen Aydın'a

Bu tezi okuduğumu, kapsam ve nitelik bakımından Türk Edebiyatında Master derecesi için yeterli bulduğumu beyan ederim.

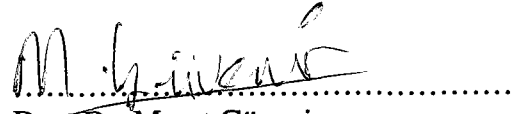
Prof. Talât Halman
Tez Danışmanı

Bu tezi okuduğumu, kapsam ve nitelik bakımından Türk Edebiyatında Master derecesi için yeterli bulduğumu beyan ederim.

Prof. Dr. Kurtuluş Kayalı
Tez Jürisi Üyesi

Bu tezi okuduğumu, kapsam ve nitelik bakımından Türk Edebiyatında Master derecesi için yeterli bulduğumu beyan ederim.

Doç. Dr. Murat Güvenir
Tez Jürisi Üyesi

Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü'nün onayı

Prof. Dr. Kürşat Aydoğan
Enstitü Müdürü

ÖZET

Kemal Tahir (1910-1973), edebiyatın ve düşünce hayatının özgünlükten çok taklitle yürüdüğü bir ülkede, sanatı ve düşünceleriyle genel eğilimlerin dışında kalabilmiş birkaç yazardan biridir. Yazarın romancılığını iki döneme ayırabiliriz. Kemal Tahir'in 1930'lu yılların başında *Geçit* dergisinde Anadolu üstüne yayımladığı yazı dizisi, 1941 yılında *Tan* gazetesinde tefrika edilen *Göl İnsanları* hikâyeleri ve 13 yıl kaldığı Anadolu hapisanelerinde Türk köylüsü hakkında yaptığı gözlemlere dayanarak yazdığı romanları, yaşamını Türk insanının gerçeğini aramaya adanmış bir romancının birinci dönemini temsil eder. Yazarı, 1960'lı yılların başında Osmanlı tarihi çalışmalarına yönlendiren de, yaşamının son on yılında gerçek bir entellektüel tutkuya dönüşen bu arayıştır. Bu çalışmalar sonucunda, Kemal Tahir'in Osmanlı tarihi konusundaki politik yorumlarında gerçekleşen dönüşüm, yaşamının ikinci dönemini başlatır. *Yorgun Savaşçı* (1965) romanının yayımlanmasıyla birlikte kesin olarak başlayan ikinci dönemde, Osmanlı devletinin siyasal ve kültürel mirasını sahiplenen bir söylemi benimseyen Kemal Tahir, birtakım tartışmalı görüşler ortaya atmıştır. Türk toplumunun Batılı toplumlardan farklı olduğu iddiasını temellendiren bu görüşler, Kemal Tahir'in Türk romanı düşüncesinin ideolojik arka plânını oluşturur. "Kişinin dramı"na karşı "toplumun dramı"nın ön plâna çıkarılması ve Türk romancısına sosyal bilimler alanında araştırmalar yapma zorunluluğu yüklenmesi, Kemal Tahir'in Türk romanı düşüncesinin temel dayanaklarıdır. Bu çalışmanın amacı, Kemal Tahir'in Türk romanı düşüncesinin kuramsal geçerliliğini sorgulamaktır.

Anahtar Sözcükler: Roman Kuramı, Türk Romanı Düşüncesi, Kuramsal Geçerlilik, "Yerli" Roman.

ABSTRACT

KEMAL TAHİR'S IDEA OF THE TURKISH NOVEL

Kemal Tahir (1910-1973) is one of the few writers who have remained outside of general tendencies relating to art and thought in a country where literature and ideas are dominated by imitation rather than authenticity. Tahir's work as a novelist may be divided into two periods. In his essays about Anatolia, published in *Geçit*, an amateur literary journal of the 1930's, in *Göl İnsanları*, stories serialized in *Tan* daily in 1941 and in his novels about Turkish peasant life based on his observations in several rural jails—where he served time for thirteen years—represent the first period during which he devoted his life to exploring the social reality of the Turkish people. This exploration, which was transformed into a genuine intellectual passion in the last decade of his life, led Kemal Tahir to focus on research into Ottoman history in the early 1960's. Consequently, Kemal Tahir experienced a transformation in his political interpretation of the history of the Ottoman Empire which marks his second period beginning specifically with the publication of his novel *Yorgun Savaşçı* (1965). In the second period, Kemal Tahir, having accepted and welcomed the historical and cultural heritage of the Ottoman Empire as a positive development, brings forward various polemical arguments. These arguments—based on the thesis that Turkish society is inherently different from Western societies—form the ideological background of Kemal Tahir's idea of the Turkish Novel. In the narrative, he assigned a higher priority to “social drama” than to “individual drama” and argued that a novelist should conduct sound sociological research before embarking on his writing. The aim of this study, then, is to examine the theoretical validity of Kemal Tahir's idea of the Turkish novel.

Keywords: Theory of the Novel, Idea of the Turkish Novel, Theoretical Validity, “Native” Novel.

TEŞEKKÜR

Desteğini aralıksız sürdüren tez danışmanım Talât Sait Halman'a, Kemal Tahir'in Türk romanı düşüncesine yoğunlaşmam konusunda ısrar eden Hilmi Yavuz'a, en baştaki yol gösterici fikirleri nedeniyle Süha Oğuzertem'e ve son dönemde beni yalnız bırakmayan Necip Yıldız'a teşekkür ediyorum. Bu çalışmanın ortaya çıkması için en az benim kadar gayret gösteren Bilgen Aydın'a ise nasıl teşekkür edeceğimi bilemiyorum. Yalnız şu kadarını söyleyebilirim ki, eğer onun özverili yardımları olmasaydı, bu çalışmayı tamamlamak mümkün olmazdı.

İÇİNDEKİLER

	sayfa
Özet	v
Abstract	vi
Teşekkür	vii
İçindekiler	viii
Giriş: Türk İnsanın Gerçeğini Arayan Romancı: Kemal Tahir .	1
I. Türk Romanı Düşüncesinin İdeolojik Arka Plânı . . .	20
A. Kemal Tahir ve “Osmanlılık”	21
B. Kemal Tahir ve “Batılaşma”	35
C. Kemal Tahir ve “Yerlilik”	42
II. Türk Romanı Düşüncesi” nin Temel Dayanakları . . .	48
A. “Kişinin Dramı”na Karşı “Toplumun Dramı”	49
B. Kemal Tahir’e Göre Türk Romancısının Misyonu . . .	67
C. “Yerli” Bir Öz, “Yerli” Bir Biçim, “Yerli” Bir Roman . . .	77
Sonuç: Kemal Tahir’in Türk Romanı Düşüncesinin Mirası . . .	87
Seçilmiş Bibliyografya	90
Kemal Tahir Bibliyografyası	119
Özgeçmiş	126

GİRİŞ

TÜRK İNSANININ GERÇEĞİNİ ARAYAN ROMANCI: KEMAL TAHİR

“Kemal Tahir’in Türk Romanı Düşüncesi” başlıklı bu çalışmanın amacı, yazarın Batı romanından farklı, “yerli” bir öz ve “yerli” bir biçime sahip özgün bir Türk romanı oluşturma konusundaki düşüncelerinin kuramsal geçerliliğini sorgulamaktır. Bu sorgulamayı gerçekleştirmek için, Türk romanı düşüncesinin ideolojik arka plânını oluşturan görüşlerin de ele alınması gerekir. Çünkü Kemal Tahir’in roman kuramı konusundaki düşünceleri, “onun dünyayı algılayış tarzından soyutlana[maz]” (Yavuz “Bir Roman...” 58).

Özellikle yaşamının ikinci dönemindeki düşünceleriyle zihinlere yer etmiş olan Kemal Tahir (1910-1973), yirminci yüzyıl Türk edebiyatının çok tartışılan yazarlarından biridir. Berna Moran’a göre “[b]u tartışmalar, [...] romanlarının değeri üzerindeki bir anlaşmazlıktan çok, yazarın ideolojik platformda aldığı tavırdan kaynaklan[maktadır]” (“Kemal Tahir’in...” 130). Murat Belge de, Kemal Tahir karşısında “ılımlı” bir tavır alınamadığını söylerken aynı noktaya dikkat çeker (“Kemal Tahir” 175). Yazarın bu belirgin ideolojik duruşu, romanlarında ileri sürdüğü tarihsel, toplumsal ve ekonomik

sorunlara ilişkin görüşlerin tartışılmasını ön plâna çıkarmıştır. Buna karşılık, yazarın romanlarının edebî değerinin ve roman kuramı hakkındaki düşüncelerinin tartışılması ikinci plânda kalmıştır. Sonuçta bu durum, düşünür Kemal Tahir'in romancı Kemal Tahir'in önüne geçmesine yol açmıştır. Oysa, roman sanatı hakkında düşünmeyi kendine iş edinmiş olan Kemal Tahir, Türk edebiyatında romanı en iyi tanıyan yazarlardan biridir (Doğan, “Ölümünün Beşinci...” 244; Özdemir, “Kemal Tahir'den...” 18; Kayalı, “Bir Arayışın...” 671). Ne var ki, Berna Moran ve Tahir Alangu gibi birkaç eleştirmenin yazdıkları dışında, Kemal Tahir'in tüm yapıtlarını kapsayan ve onun Türk edebiyatı içindeki konumunu belirleyen nitelikli bir eleştiri hâlâ yapılmamıştır.

Yazarın tarihsel, toplumsal ve ekonomik sorunlar konusunda ileri sürdüğü görüşlerin yol açtığı tartışmaları, edebiyat adına geçici bir süreyle geri plâna alarak, yazarın özgün bir Türk romanı oluşturma konusundaki düşüncelerini tartışmanın zamanı gelmiştir. Bu tartışmayı gerçekleştirdiğimizde, Kemal Tahir'in Türk romanı düşüncesinin, bir roman kuramının sahip olması gereken felsefî derinlik ve entellektüel içerikten yoksun, kuramsal çerçevesini oluşturacak anahtar terimleri tam anlamıyla belirginleşmemiş, ortaya çıkış nedenini ve amaçlarını dile getiren bir manifestosu bulunmayan, yeterince geliştirilmemiş bir kuram taslağı olarak nitelendirilebileceği ortaya çıkıyor. Bu nedenle, Kemal Tahir'in “Türk romanı kuramı”ndan söz etmek yerine, Türk romanı düşüncesinden söz etmek daha doğru olacaktır. Ne var ki son değerlendirmede, Kemal Tahir'in Türk romanı düşüncesi, edebiyatımızda, bazı kuramsal nitelikler taşıyıp da, Batı kaynaklı olmayan tek özgün kuram oluşturma girişimi durumundadır.

Kemal Tahir, 1960'lı yılların başında Osmanlı tarihi çalışmalarına yoğunlaşır. Bu yoğunlaşma sonucunda yazarın Osmanlı tarihi hakkındaki politik yorumları dönüşüm

geçirir. Bu dönüşüm, yazarın yaşamını net çizgilerle iki döneme ayırır. Kemal Tahir, 1960'lı yılların ortalarına dek uzanan ilk dönemde, Osmanlı karşıtı bir söylemi benimsemiştir. Yazarın bu dönemdeki roman anlayışı, 19. yüzyıl klâsik gerçekçi Batı romanında olduğu gibi, “drama çatmış tek insana dayanır” (*Notlar/Sanat Edebiyat 1* 70). Nitekim Kemal Tahir, “Anadolu Türk insanının geleceğine” ve onun “dünya insanlığını zenginleştirecek özel cevher[in]e” (70-71) bu yoldan ulaşabileceğini düşünür. Ayrıca yazar, ilk dönemde, Türk romancısının, “Türk ruhu”nu keşfetmekle sosyal bilimcilerin önüne geçeceğini ileri sürmüştür (Tükel 87). *Yorgun Savaşçı* (1965) romanı ile birlikte başlayan ikinci dönemde ise, Osmanlı Devleti’nin siyasal ve kültürel mirasını sahiplenen bir söylemi benimseyen Kemal Tahir, roman anlayışını şu sözlerle ifade etmiştir: “[R]omanda Batının anladığı dram dışında bir dram anlayışına varmam gerekir. Belki Batının kişi dramına karşılık, ben toplumun dramını işlersem, kendi romanımı vereceğim” (Aktaran Bozdağ, *Kemal Tahir’in...* 111). Öte yandan Kemal Tahir, ikinci dönemde, sanatın alanıyla sosyal bilimlerin alanını birleştirmiş ve Türk romancısının sosyal bilimler alanında “bir bilim adamı gibi” (Seyda, *Türk Romanı* 39) araştırmalar yapmak zorunda olduğunu ileri sürmüştür. Temelini bu görüşlerin oluşturduğu Türk romanı düşüncesi, bütün yaşamı boyunca Türk insanının gerçeğini aramış bir yazarın, roman estetiği konusunda varmış olduğu son nokta olarak değerlendirilebilir.

Kemal Tahir (1910-1973), II. Abdülhamid’in hünkâr yaverlerinden Tahir Bey ile küçük yaşta saraya alınmış Nuriye Hanım’ın en büyük çocuklarıdır. Kemal Tahir’in çocukluğu ve ilk gençliği, Birinci Dünya Savaşı’nın ardından, Osmanlı Devleti’nin yıkıldığı ve Kurtuluş Savaşı sonrasında Cumhuriyet’in kurulduğu, yakın tarihimizin en çalkantılı dönemlerinde geçmiştir. Bu büyük çaptaki trajik olaylar, yazarın yaşamında silinmez izler bırakmış ve onu yakın tarihle sürekli bir hesaplaşma içine sokmuştur. İlk

öğrenimini, seferberlik yıllarının zor koşulları altındaki Anadolu'nun çeşitli vilâyetlerinde tamamlayan Kemal Tahir, Mütareke'den sonra ailesinin İstanbul'a yerleşmesiyle birlikte Cezayirli Hasan Paşa Rüştîyesi'ne devam eder. 1923'te Galatasaray Lisesi'ne giren Kemal Tahir, 1928 yılında annesinin ölümü üzerine okuldan ayrılır ve iş hayatına atılır. 1928-1932 yılları arasında Zonguldak Kömür İşletmeleri'nde ambar memurluğu ve İstanbul'da avukat kâtipliği yapar. 1932 yılında gazeteciliğe başlayan Kemal Tahir, *Vakit*, *Haber*, *Son Posta* gazetelerinde düzeltmen, röportaj yazarı ve çevirmen olarak çalışır. *Yedigün* ve *Karikatür* dergilerinde sekreterlik, *Karagöz* gazetesinde başyazarlık, *Tan* gazetesinde yazı işleri müdürlüğü yapar.

Kemal Tahir, gazetecilik yaptığı yıllarda, yakın arkadaş grubuyla birlikte *Geçit* adında amatör bir edebiyat dergisi çıkarmıştır. Yazar, ancak yedi sayı çıkabilen bu dergide, Anadolu üstüne bir yazı dizisi yayımlar (Çelik, "Kemal Tahir..." 20). Onun bu yazı dizisi hakkında söyledikleri, bütün hayatını Türk insanının gerçeğini aramaya adanmış bir yazarın attığı ilk adımlar olarak değerlendirilebilir:

[Anadolu'yu] anlatırken daima şikâyet ettiğim evvelce çizilmiş ve değiştirilmeye lüzum görülmemiş çerçevenin dışında kalmaya gayret edeceğim. Ne eşrafla hocaya ayrılan malûm kini hatırlayacağım ne de Anadoluya, çok defa israfla gösterdiğimiz merhamet ve sevgiyi. Ve peşinen iddia edeceğim: Edebiyatımız Anadolu'yu bir masal dünyası yapmıştır. (Aktaran 20)

Geçit dergisinde Kemal Tahir'in şiirleri de yayımlanır. İlk zamanlar, Baudelaire, Verlaine gibi şairlerden etkilenen Kemal Tahir, Nazım Hikmet'in şiirini tanıdıktan sonra toplumcu temalara yönelmiştir (Hızlan 24). Ne var ki, şiirde istediği sanatsal başarıyı bir türlü yakalayamayan Kemal Tahir, çeşitli gazete ve dergilerde hikâyeler ve roman

tefrikaları yayımlamaya başlar¹ (Çelik, “Kemal Tahir...” 21). Bu dönemde, gazetecilik görevinin yanı sıra yazarlığı da yoğun bir çalışma temposu içinde yürütmeye çalışan Kemal Tahir, genç yaşlarda yaşamını kalemiyle kazanan bir yazar olarak öne çıkar. Yazarın “ilk eseri[m] olmamalı idi” (*Kemal Tahir’dan...* 184) diye söz ettiği *Bir Çalgıcının Seyahati* (1937) adıyla basılan ilk romanı da yine bu yılların ürünüdür.

Yazarın gazetecilik yıllarının önemli yapıtlarından biri de, dönemin ünlü şair ve yazarlarının görüşlerini biraraya getirerek hazırladığı *Namık Kemal İçin Diyorlar Ki* (1936) adlı kitabıdır (Özkırımlı 744). Kemal Tahir’in bir aydın olarak “vatanın selâmeti uğruna” yaptığı çalışmalar ve savunduğu roman anlayışı nedeniyle Tanzimat aydınının mirasçısı olarak değerlendirilebileceği göz önüne alındığında, yazarın gençlik yıllarındaki *Namık Kemal* ilgisinin rastlantısal olmadığı açıklık kazanır. Nitekim Kemal Tahir, ülke sorunları karşısındaki tavrı ve geliştirdiği söylemle *Namık Kemal*’in vârisi, romanı Türkleştirme yolunda ortaya attığı Türk romanı düşüncesiyle ise, romanı Osmanlılaştıran Ahmet Mithat Efendi’nin tamamlayıcısı olarak görülebilir.

1938 yılındaki Donanma Olayı, henüz birkaç aylık evli olan Kemal Tahir’in yaşamını büyük ölçüde değiştirir. Yazar, Nazım Hikmet ve Dr. Hikmet Kıvılcımlı gibi devrin ünlü toplumcu aydınlarının da aralarında bulunduğu birçok kişiyle birlikte “donanmayı isyana teşvik” suçuyla hüküm giyer ve on beş yıla mahkum edilir (Çelik,

¹ Suat Derviş imzasıyla 1937 yılında *Tan* gazetesinde tefrika edilen “Bu Roman Olan Şeylerin Romanı”nı da, Kemal Tahir’in bu dönemde kaleme aldığı tefrika romanlar arasına dahil edebiliriz. Kemal Tahir’in Fatma İrfan’a yazdığı 12 Mayıs 1937 tarihli mektuptan öğrendiğimiz kadarıyla Suat Derviş, “Bu Roman Olan Şeylerin Romanı”nı 35. tefrikaya kadar getirir (*Kemal Tahir’dan...* 187). Ancak, “İkinci Dünya Savaşı öncesinde, Avrupa’daki politik çekişmeleri izlemek üzere yazarlarını dış ülkelere gönderen gazete, Suat Derviş’i de Rusya’daki gelişmeleri izlemekle görevlendirir” (Günay 7). Suat Derviş’in yokluğunda, “Bu Roman Olan Şeylerin Romanı”nı Kemal Tahir sürdürür ve tamamlar (*Kemal Tahir’dan...* 189).

“Kemal Tahir...” 22). Yazarın ilk eşi Fatma İrfan, mahkumiyet kararının kesinleşmesinden sonra Kemal Tahir’den boşanır.

Hapisteki zor yıllarında Kemal Tahir’in en büyük destekçisi Nazım Hikmet’tir. Kemal Tahir’le Nazım Hikmet’in gazetecilik yıllarına uzanan tanışıklığı Çorum Hapisesi’nde sıkı bir dostluğa dönüşür. Bu dostluk, Kemal Tahir ve Nazım Hikmet’e birlikte bir roman yazdıracak kadar güçlüdür. Ne var ki, *Kablettarih* adını verdikleri bu roman çalışması, Nazım Hikmet’in Bursa Hapisesi’ne nakledilmesi nedeniyle yarım kalmıştır (*Kemal Tahir’e...* 64). Nazım Hikmet’in Bursa Hapisesi’ne naklinden sonra, Kemal Tahir’le Nazım Hikmet’in ilişkileri on yıl boyunca mektuplaşmalarla sürmüştür. Kemal Tahir, yıllar sonra Nazım Hikmet’in mektuplarını *Kemal Tahir’e Mapusaneden Mektuplar* (1968) adıyla kitaplaştırır. Bu mektuplar, iki ünlü edebiyatçının sanat, edebiyat, ülke ve dünya sorunları hakkındaki tartışmalarıyla Kemal Tahir’in temel konularda Nazım Hikmet’ten gittikçe farklılaşarak şekillenen kişiliğinin adım adım izlenebildiği belgeler olarak da okunabilir (“Kemal Tahir [Demir]” 233). Nazım Hikmet’in, “[e]min ol Kemal’ciğim senin gibi mektup yazabilmek için çok şey verirdim” (*Kemal Tahir’e...* 16) diye övgüyle söz ettiği Kemal Tahir’in mektupları ise hiçbir zaman ortaya çıkmamıştır (Dosdoğru 45).

Kemal Tahir’in hapisteki çalışmalarının edebî değer taşıyan ilk örnekleri “Göl İnsanları”dır. Cemalettin Mâhir takma adıyla 10 Mart 1941-25 Nisan 1941 tarihleri arasında *Tan* gazetesinde tefrika edilen “Göl İnsanları”, dönemin edebiyat ortamında büyük bir ilgiyle karşılanmıştır (Aktunç, “Hikâyeden Romana...” 8; Alangu, *Cumhuriyetten Sonra...* 449; Ceyhun, “Kemal Tahir’i...” 2). “Göl İnsanları” hikâyeleri için *Tan* gazetesinde yayımlanan tanıtımda şu ifadeler yer verilir: “‘Göl İnsanları’, ‘yerli eser nedir’ sualine ilk defa fiili bir cevap vermektedir. Bu itibarla çöl sükûnetine

dalmış bulunan edebiyat âlemimizde mesut bir hadise teşkil edecektir” (Aktaran Çelik, “Kemal Tahir...” 24). Hulki Aktunç da “Göl İnsanları” hikâyeleri hakkında, yukarıda söylenenleri doğrulayıcı nitelikte bir değerlendirme yapmıştır: “Kendisinden çok sonra gelenlerde bile ihmal edilmiş köy gerçeğinin bütünselliği, köylü insanın ‘iktisadî ve sosyal münasebetleriyle bu münasebetlerin şekillendirdiği’ ruhsal yapısı ‘Göl İnsanları’nda ön plânda işlenmiştir” (“Hikâyeden Romana...” 10). Sonuç olarak, Nazım Hikmet’in, “Türk Edebiyatının en güzel dört hikâyesi olarak kalaca[ğın]” (*Kemal Tahir’e...* 54) söylediği “Göl İnsanları”, romancı potansiyeline sahip bir yazarın zorlukla uzun hikâye kalıpları içine sığdırılmış hikâyeleri olarak değerlendirilebilir (Aktunç, “Hikâyeden Romana...” 9; Alangu, *Cumhuriyetten Sonra...* 450; Mutluay, “100 Soruda...” 394).

Kemal Tahir’in, yaşamının yaklaşık 13 yılını geçirdiği Anadolu hapisanelerini, Türk insanının gerçeğini aradığı bir “laboratuvar” ortamı olarak değerlendirdiği dile getirilmiştir (“Kemal Tahir [Demir]” 234). Yazar, bu hapisanelerde yaptığı gözlemlerden ve duyduklarından yola çıkarak kaleme aldığı romanlarda, Türk köylüsünü âdeta bir sosyolog gözüyle anlatmıştır (234). Nazım Hikmet’in, “Türk romancılığında bir merhale” (*Kemal Tahir’e...* 63) olarak değerlendirdiği *Sağırdere* (1955) romanı, Kemal Tahir’in Türk köylüsüne yaklaşımının tipik bir örneği olarak değerlendirilebilir. Yazar, *Sağırdere* romanında, 1938-1939 yıllarında Çankırı’nın Yamören köyünde yaşanan olayları konu edinir. Romanın başkişisi “Mustafa’nın çevresinde, kadın-erkek ilişkileri, düğünler, aile düzeni, bâtıl inanışlar, köy içi gruplaşmaları, kan davaları, şekilci din anlayışının etkileri, gurbetteki köylünün” (Çelik “Kemal Tahir...” 27) yaşamı, olayların tamamen dışında kalmaya özen gösteren bir sosyolog titizliğiyle anlatılır. Kemal Tahir’in, *Sağırdere* romanında Türk köylüsüne

yaklaşımı, ne kendisinden önce köyden söz eden romancıların sığ yaklaşımlarına, ne de daha sonraki köy romancılarının romantik yaklaşımlarına benzer.

Yazar, hapisteyken birçok roman ve uzun hikâye projesi üzerinde çalışır. Bunların bir kısmı Kemal Tahir hayattayken, bir kısmı da ölümünden sonra geride bıraktığı notları arasında bulunarak yayımlanır. Nazım Hikmet, Kemal Tahir’in bu dönemdeki roman ve uzun hikâye çalışmaları hakkında, “Türk köylüsünü kitapta ilk defa konuşturan, hareket ettiren, düşündüren yazıcımız sensin” (*Kemal Tahir’e...* 173) değerlendirmesini yapmıştır.

Kemal Tahir, tefrika romanlar yazmayı, tercüme ve adaptasyonlar kaleme almayı hapse de sürdürür. Ne var ki, kendisini bu yıllarda tamamen ciddî edebiyat çalışmalarına vermek isteyen yazar, geçinmek için yazdığı tefrika romanların yerine “mesela Esir Şehrin İnsanları ismiyle bir büyük roman yazma[yı]” istemektedir (*Notlar/Mektuplar* 15 240).

Hapisane yıllarını verimli bir şekilde değerlendiren Kemal Tahir, 1950 yılında ilân edilen genel afla serbest kalır. Sarı defterlere yazılmış “4000 sayfaya yakın notla” (Çelik, “Kemal Tahir...” 26) İstanbul’a dönen Kemal Tahir, “ilk gerçek [Türk] romanı[nı]” (Nazım Hikmet, *Kemal Tahir’e...* 404) yazmaya hazır bir romancıdır artık.

Kemal Tahir, yaşamını kazanabilmek için, tefrika romanlar yazmaya, çeviri ve adaptasyonlar yapmaya hapisten çıktıktan sonra da devam eder. Kemal Tahir’in bu dönemde, Körduman, Bedri Eser, Samim Aşkın, Ali Gıncırlı, F.M. İkinci gibi takma adlarla çeşitli gazetelerde tefrika edilen bazı romanları şunlardır: “Ödeşmek”, “Gönül Denen Hayvan”, “Camı Kıran Çocuk”, “Muhallebi Çocuğu”, “Halk Plajı”, “Zoraki Nişanlı”, “Aşk Pınarı”, “Bir Nedim Divanının Esrarı” (Çelik, “Kemal Tahir...” 26).

Çocukluğundan beri polisiye romanlara ilgi duyan Kemal Tahir, bu dönemde Fransızca'dan çevirdiği Mayk Hammer dizisi büyük rağbet görünce, bu türde birkaç kitap da kendisi yazar (Çelik, “Kemal Tahir...” 26). Geçinmek için yazdığı bu romanların, Kemal Tahir'in “kalem yatkınlığı”nı (Mutluay, *100 Soruda...* 395) geliştirdiği ve roman tekniğinde ustalaşmasını sağladığı söylenebilir.

Göl İnsanları hikâyeleri 1955 yılında kitap hâlinde yayımlanır. Kemal Tahir'in, *Göl İnsanları*'nın ilk baskısında yer alan “Birkaç Söz” başlıklı yazıda dile getirdiği görüşler, yazarın “Türk toplumunu büyük bir Anadolu köyünde yaşayan insanlar” (Korkmaz 49) olarak gördüğünü ortaya koymaktadır:

Nüfusumuzun yüzde seksenini teşkil eden köylü ve bunları barındıran kırk bin köy iyice bilinmeden, köyün iktisadî ve sosyal münasebetleriyle bu münasebetlerin şekillendirdiği köylülük ruhu derinliğine ve genişliğine tetkik ve tesbit edilmeden, memleketin ekonomik ve sosyal gelişmesi hakkında ne bir plân yapılabilir ve ne de herhangi müsbet bir neticeye varılabilir. Bugün edebiyatımız kendisine düşen bu faydalı görevi başarmak yolundadır.

Hapisten çıktıktan sonra romanlarını bastırmakta zorluk çeken Kemal Tahir, kendi imzasını taşıyan ilk romanı *Sağırdere*'yi ancak 1955 yılında yayımlatabilmiştir (Çelik, “Kemal Tahir ...” 27). *Sağırdere*'nin ardından yazarın 1960'ların ortalarına dek süren ilk döneminin diğer romanları gelir: *Esir Şehrin İnsanları* (1956), *Körduman* (1957), *Rahmet Yolları Kesti* (1957), *Yedi Çınar Yaylası* (1958), *Köyün Kamburu* (1959), *Esir Şehrin Mahpusu* (1961) ve *Kelleci Memet* (1962).

Kemal Tahir'in 19. yüzyıl klâsik gerçekçi Batı romanının gereklerine uyarak “drama çatmış tek insan[ı]” (*Notlar/Sanat Edebiyatı* 170) anlattığı bu dönem romanları,

“Orta Anadolu insanının kaderine eğilmiş bir yazarın eser[leri]” (Aktaran Çelik, “Kemal Tahir...” 27) olarak değerlendirilebilir. Köy üzerine yazdığı romanlarda, Marksizm’in üretim ilişkilerinin belirleyiciliği ilkesini daima ön plânda tutmuş olan Kemal Tahir, Tanzimat’tan Cumhuriyet’in ilk dönemlerine kadar uzanan süreçte, değişen mülkiyet ilişkilerini ve ağılık kurumunun içyüzünü ortaya koyarak Türk köylüsünü tarihsel ve toplumsal açıdan temellendirmeye çalışmıştır.

Yazarın birinci dönemde yayımladığı romanlar, ancak sınırlı bir edebiyat çevresinin ilgisini çekebilmiştir. Bunun tek istisnası, her zaman otoriteden yana tavır alan Kemal Tahir’in, sözlü geleneğin “kahraman eşkıya” motifini işleyen *İnce Memet*’in aksine, eşkıyayı düzeni tehdit eden bir soyguncu olarak yansıttığı *Rahmet Yolları Kesti* romanının yol açtığı tartışmalardır.

Kemal Tahir’in köy üzerine yazdığı romanlar, bazı sert eleştirilere hedef olmuştur. Bu eleştirilerde, Kemal Tahir’in köyü ve köylüyü yeterince tanımadığı, hapisanede gördüklerinden ve duyduklarından yola çıkarak yazdığı romanlarda köylüyü sadece cinsel ilişkiyi düşünen, son derece yozlaşmış bir insan topluluğu olarak anlattığı dile getirilmiştir (Bezirci 58-59; Fethi Naci, “Kimse Kimseyi Sevmiyordu” 198; Özdemir, “Romanımızda İnsan...” 187).

1959 yılında *Pazar Postası*’nda yayımlanan, Talip Apaydın, Fakir Baykurt, Orhan Kemal, Mahmut Makal ve Kemal Tahir’in katıldığı açık oturum, Kemal Tahir’in köy üzerine yazdığı romanlara getirilen eleştiriler açısından önem taşır. 1960 yılında *Beş Romancı Köy Romanı Üzerinde Tartışıyor* adıyla kitaplaştırılan bu açık oturumda Orhan Kemal, “Kemal Tahir’in romanları[nı], köyü bilmeyen, ezbere iş yapan” bir yazarın yapıtları olarak değerlendirir (Tükel 10). Fakir Baykurt ise köy kökenli yazarların romanlarının, “köyü görmeden köy romanı yazanların romanlarından daha iyi

olaca[ğı] kanısında[dır]” (Tükel 11). Sonuçta bu tartışmalar, “yaşamadan yazılabilir mi?” sorusuna gelip düğümlenir. Edebiyatı öncelikle hayal edilen, kurulan/yapılan bir etkinlik olarak kabul eden Kemal Tahir, “yaşamadan yazılamaz” savını ısrarla öne süren Fakir Baykurt ve Orhan Kemal’e verdiği şu cevapla, dönemin diğer yazarlarından daha gelişkin bir edebiyat anlayışına sahip olduğunu göstermiştir:

Köy romancısı, şehir romancısı diye romancı olmaz. Eğer köyden yetişenler köyü, şehirden yetişenler şehri yazacaklarsa bu, doğrudan doğruya hatıra yazmak olur, roman yazmak olmaz. [...] Romancı o adamdır ki, gidip on dakika gördüğü yerden eski hazırlıklariyle, kültürüyle bir roman çıkartır. [...] [Yaşamadan yazılamazsa] [o] zaman, hamallar hamallığı, köylüler köylülüğü, bisiklet tamircileri de bisikletçiliği yazmalı. Halbuki, ömründe bir kibrit kutusu taşımamış romancı, dünyanın en ağır yükü altında otuz sene inlemiş adamın ıstırabını, o adamın hatıralarından daha büyük bir kuvvetle insanların hatıralarına aktarabilmelidir. (Tükel 8-9)

Kemal Tahir, bu açık oturumda, Türk romancısının misyonu hakkındaki görüşlerini de dile getirmiştir. Türk romancısının, “Türk ruhu”nu (Tükel 87) keşfetmekle yükümlü olduğunu düşünen yazar, hayatının birinci döneminde ortaya attığı bu görüşü ikinci döneminde “geliştirerek” Türk romancısına aynı zamanda bir sosyal bilimci gibi araştırmalar yapma zorunluluğu da yükleyecektir.

Türk insanının gerçeğini arama çabası, Kemal Tahir’i, 1960’lı yılların başında Osmanlı tarihi çalışmalarına yöneltir. Bu çalışmalar sonucunda Osmanlı tarihi hakkındaki politik yorumları dönüşüm geçiren yazar, Osmanlı devletinin sosyo-ekonomik düzeninin Batı’daki gibi feodaliteye değil, Asya Tipi Üretim Tarzı’na

dayandığı tezini esas alan birtakım görüşler ileri sürer. Bu görüşlerini, romanlarında temellendirmeye çalışan Kemal Tahir, “Türkiye’ye özgü bir model” arayışlarının revaçta olduğu 1960’lar Türkiye’sinde, yansımaları günümüze kadar gelen Asya Tipi Üretim Tarzı (ATÜT) tartışmalarını başlatır. Türk insanının gerçeğini arama çabası, giderek Kemal Tahir’in yaşamının vazgeçilmez tutkusu hâline gelir. Çevresindekilere her fırsatta, Osmanlı Devleti’nin sosyo-ekonomik düzeninin Batı’ya benzemezliğini anlatan Kemal Tahir, özellikle genç akademisyenleri bu konuda çalışmalar yapmaya teşvik eder. Nitekim, Selahattin Hilav’ın yazıları ile Sencer Divitçioğlu’nun *Asya Üretim Tarzı ve Osmanlı Toplumunu* (1967) adlı çalışması, Kemal Tahir’in bu konudaki yönlendirmelerinin dikkat çekici ürünleri olarak değerlendirilebilir. Yazarın Türk tarihinin ve toplumunun özgünlüğü konusundaki düşünceleri, Türk sinemasının ünlü yönetmenlerinden Metin Erksan, Halit Refiğ ve Atıf Yılmaz’ı da etkilemiştir. Hattâ Halit Refiğ, Kemal Tahir’in düşüncelerinden yola çıkarak bir “Ulusal Sinema Kuramı” oluşturmaya çalışmıştır.²

Romanları ve düşünceleriyle olduğu kadar, karizmatik kişiliği ve renkli konuşma üslûbuyla da ilgi çeken Kemal Tahir, özellikle 1960’lı yılların ikinci yarısında, akademisyenlerden sinemacılara, genç yazarlardan aktörlere kadar çok farklı kesimlerden birçok insanı çevresinde toplayan bir fikir adamı konumundadır. Bu dönemde Kemal Tahir’in “her zaman insanla dolup taşan” (Vâ-nû 199) evi, edebiyat, siyaset ve tarih üzerine hararetle tartışmalara sahne olmuştur. Kemal Tahir’in, çevresindeki insanlarla kurduğu bu yakın ilişki, düşüncelerine karşı çıkanlar tarafından

² Ulusal sinema tartışmaları hakkında nitelikli bir değerlendirme için Nijat Özön’ün *Karagözden Sinemaya Türk Sineması ve Sorunları* adlı kitabının ikinci cildinde yer alan “Ulusal Sinema Üzerine Söyleşi” başlıklı yazıya başvurulabilir.

alay konusu hâline getirilmiş; yazarın kendisine “Osmanlı Sosyalist Şeyhi” (Pulur 5), çevresindeki insanlara ise “Tahirîler” (Edgü, “Yazmak Okumak” 6) yaftası takılmıştır.

Kemal Tahir’in Türk tarihinin ve toplumunun özgünlüğü tezini temellendiren görüşleri, onun Türk romanı düşüncesinin ideolojik arka plânını oluşturur. “Kişinin dramı”na karşı “toplumun dramı”nın ön plâna çıkarılması ve Türk romancısına sosyal bilimlerde araştırmalar yapma zorunluluğu yüklenmesi, Kemal Tahir’in Türk romanı düşüncesinin temel dayanaklarıdır. Nitekim, yazarın bu dönemde yayımladığı *Yorgun Savaşçı* (1965), *Bozkırdaki Çekirdek* (1967), *Devlet Ana* (1967), *Kurt Kanunu* (1969), *Büyük Mal* (1970) ve *Yol Ayrımı* (1971) romanları, Türk romanı düşüncesinin estetik ve düşünsel çerçevesi içinde yer alan yapıtlardır.

Yaşamının ikinci döneminde resmî ideolojiyle çetin bir hesaplaşmaya girişen Kemal Tahir, Lozan Antlaşması, Halifeliğin kaldırılması, İstiklâl Mahkemeleri, İzmir Suikasti, Harf İnkılabı ve Köy Enstitüleri gibi “nazik” konuları romanlarında defalarca ele almaktan çekinmemiştir. Bu konulardaki tartışmaların, kurmacayla gerçek arasındaki sınırları belirsizleştiren “gri bir zemin”de yürütüldüğü Kemal Tahir romanları, Osmanlı Devleti’nin kuruluş ve çözülme dönemleri ile Cumhuriyet’in ilk dönemlerinin bir tür alternatif tarihi olarak da okunabilir.

Kemal Tahir’in ikinci dönemde yazdığı romanların edebî değeri hakkında en sert eleştiriler Fethi Naci’den gelmiştir. Fethi Naci, Kemal Tahir’in bu dönemde yazdığı romanları, bireylerden değil, toplumsal ve tarihsel konular hakkındaki “malumat”tan yola çıkan “insansız romanlar” olarak değerlendirmiştir (“Kimse Kimseyi...” 194). Fethi Naci’ye göre, “edebiyatın kendine özgü anlatım aracını[n] değil, sosyal bilimlerin anlatım aracını[n] kulla[nıldığı]”(195) bu romanlar, “‘edebiyat eseri’ niteliğinden yoksun[dur]” (194). Kemal Tahir bu dönem romanlarında, sosyoloji, tarih

ve ekonomi kitaplarında yer alması gereken bilgilere geniş yer vermiş olmakla da eleştirilmiştir (Belge, “Devlet Ana” 182). Ayrıca, cinselliğin abartıldığı ve diyalogların çok uzun tutulduğu yolundaki eleştiriler, yazarın ikinci dönem romanları için de yinelenmiştir (Fethi Naci, “Kimse Kimseyi...” 198, Belge, “Devlet Ana” 180). Son değerlendirmede, birkaç inceleme dışında, Kemal Tahir’in ikinci dönem romanları hakkında nesnel eleştiriler yapıldığını söylemek pek mümkün değildir. Berna Moran’ın ifade ettiği gibi, “Kemal Tahir’in görüşlerine katılanlar romancılığını da överken, görüşlerine katılmayanlar genellikle romancılığında da övülecek bir şey bulamamışlardır” (“Kemal Tahir’in...” 130).

Yazarın romanlarında dile getirdiği görüşler, özellikle sol-Kemalist çizgideki aydınları rahatsız etmiştir. Bu rahatsızlık, Kemal Tahir’in romanlarında tarihin keyfî bir şekilde yorumladığı eleştirilerinin her dönemde yinelenmesine neden olmuştur (Gümüş, “Tarihseli Kavramak...” 53; Timur 205; Yücel, “Atatürk’ü Küçültmenin...” 10). Kurtuluş Savaşı konusunda resmî tarihle örtüşmeyen görüşler içeren *Yorgun Savaşçı* romanı ve Köy Enstitüleri’nin birtakım politik hesaplarla köylüleri istismar etmek için açılmış eğitim kurumları olarak anlatıldığı *Bozkırdaki Çekirdek* romanının ardından, Osmanlı Devleti’nin kuruluş yıllarının idealize edildiği *Devlet Ana* romanının yayımlanması, Kemal Tahir’in bu kesimlerle arasındaki ilişkileri tamamen kopma noktasına getirir. *Devlet Ana* romanında, Osmanlı Devleti’nin sömürünün düşük düzeyde gerçekleştiği bir “kerim devlet”, Osmanlı toplumunun da sınıfsız bir toplum olduğu yolundaki görüşlerine somutluk kazandıran Kemal Tahir, Marksizm’in dışına çıkarak sağa kaymakla suçlanmıştır (Belge, “Kemal Tahir” 177; Bezirci 8; Özaydın 61). Buna karşılık, yazarın Osmanlı toplumunun özgünlüğü konusundaki görüşlerini onaylayan muhafazakâr aydınlar, “kendimize dönüşlerin en dikkate şayanı” (“Kemal

Tahir'in Ardından" 40) ve "Türk milliyetçilerinin son derece renkli bir izdüşümü" (Taçdiken 30) olarak gördükleri Kemal Tahir'i sahiplenmeye çalışmışlardır.

Geçmişte olduğu gibi bugün de, "[a]lışılacelmiş adlarıyla sağ da, sol da sahip çıktıkları belli değerlerle Kemal Tahir'de karşılaşmaları sonucu belli bir tedirginlik duymakta ve kendi düşünce sistemleri içinde Kemal Tahir'i bir yere yerleştirme[ye]" (Sezer, "Doğu Batı..." 10) çalışmaktadırlar. Ne var ki Kemal Tahir, sanatı ve düşünceleriyle her iki eğilimden de ayrı bir yerde durmayı yeğlemiş, bunun bedelini de —yaşarken çevresinde toplânan kalabalığa rağmen— araftaki yalnız aydınlardan biri olmakla ödemiştir.

Kemal Tahir, yalnız sanatı ve düşünceleriyle değil, kişiliğiyle de standartların dışında kalmış, "özerk zihinli bir bireydir" (Yavuz, "Kemal Tahir..." 17). Yerleşik değer yargılarına ve sorgulanmadan kabul edilmiş doğrulara romanlarında olduğu gibi, özel yaşamında da karşı çıkan Kemal Tahir, yaşamda ve sanatta daima tavizsiz bir gerçekçilikten yana olmuştur. Kemal Tahir'in gerçekçilik anlayışı, onun yaşam felsefesinin de çıkış noktası olan "gerçek" hakkındaki tasavvuruna dayanır. Kemal Tahir'e göre "gerçek, canlı ve değişken bir şeydi. Bir kere ele geçirince sürgit elimizde kalamazdı. Bu nedenle gerçeğe girişilecek savaşın sonu yoktu" (Aktaran Taner, "Kemal Tahir..." 5). Esasen Kemal Tahir'in gerçeğe olan yaklaşımı, Türk insanının gerçeğini arama çabasından ibaretti. Nitekim yazarın Türk romanı düşüncesi, bu arayışın önemli bir parçası olarak değerlendirilebilir.

Kemal Tahir'in Türk romanı düşüncesini sistemli bir şekilde ortaya koyan bir metin bulunmadığı için, onun bu konudaki düşüncelerini, "çeşitli tarihlerde katıldığı açık oturumlardaki konuşmalarından, söyleşilerde sorulan sorulara verdiği cevaplardan,

sohbetlerde söylediklerinden ve [...] *Notlar*'dan edindiğimiz bilgiler[den]" yola çıkarak değerlendirmek durumundayız (Moran, "Kemal Tahir'in..." 131).

Kemal Tahir'in ölümünden sonra 15 cilt olarak yayımlanan *Notlar* (1989-1993), yazarın roman hakkındaki düşünceleri konusunda en geniş bilgiyi içeren kaynaklardır. Ne var ki, kompozisyonel bir bütünlük taşımayan ve büyük bir kısmının ne zaman yazıldığı belirsiz birtakım düşünce kırıntılarından ibaret olan bu notların, sistematik bir roman kuramı oluşturduğunu söylemek mümkün değildir (Moran, "Kemal Tahir'in..." 131).

Mehmet Seyda'nın *Türk Romanı* (1969) adı altında kitaplaştırdığı açık oturum ve Selim İleri'nin *Yeni Dergi*'de yayımlanan "Kemal Tahir'le Konuşma" (1973) başlıklı söyleşisi, Kemal Tahir'in Türk romanı düşüncesinin temel dayanaklarını ortaya koyan metinler olmaları açısından, bu çalışmanın en önemli kaynaklarıdır. Bunlara, Kemal Tahir'in son dönem Batı romanıyla ilgili görüşlerini içeren ve "Türk Romanı ve Toplum Gerçekleri" (1971) başlığıyla 28 Kasım 1971 tarihli *Milliyet* gazetesinde yayımlanan açıkoturumu da eklemek gerekir.

Oğuz Atay'ın "Kemal Tahir ve Roman Geleneğimiz" (1976), Kurtuluş Kayalı'nın "Kemal Tahir Gibi Yerli Bir Entellektüeli Doğru Anlamanın Yolu Düşünsel Konumunun Farklılığını Kavramaktan Geçer" (2000) ve "Tarihsel Gelişim İçinde Türk Toplum Yapısını Yorumlama Denemesi ya da Kemal Tahir Romanı" (1995), Berna Moran'ın "Devlet Ana'nın Kalıpları" (1997) ve "Kemal Tahir'in Roman Anlayışı" (1997), Ahmet Oktay'ın "Kemal Tahir Üzerine Tezler" (1968), Hilmi Yavuz'un "Bir Roman Kuramcısı Olarak Kemal Tahir (I)" (1977), "Bir Roman Kuramcısı Olarak Kemal Tahir (II)" (1977) ve "Kemal Tahir, Söylemin Biricikliği ve İslam" (2002) başlıklı incelemeleri, Kemal Tahir'in romancılığı ve düşünce dünyamızdaki yeri

konusunda yol gösterici saptamalar içeren yazılar olarak bu çalışmanın vazgeçilmez kaynaklarını oluşturmaktadır.

Ayrıca, Taylan Altuğ'un "Kemal Tahir'in Bilinç Sentezi" (1975), Engin Ardıç'ın "Kemal Tahir ve Özgün Türk Romanı Tutkusu" (1976), Naci Çelik'in "Kemal Tahir İçin Biyografi Çalışması" (1974), Ramazan Gülendamlar'ın "Batılılaşma Karşısında Yerli Bir Romancı: Kemal Tahir" (1999), "Geleneksel Anlatım Tarzının 'Devlet Ana'daki Yansımaları" (1999), Selim İleri'nin "Devlet Ana'dan Yol Ayrımı'na" (1971), Orhan Pamuk'un "Kemal Tahir'in Devleti ve Dili" (1997) başlıklı yazıları bu çalışmaya yön veren kaynaklardır.

Murat Belge'nin "Devlet Ana" (1968) ve "Kemal Tahir" (1980), Ferit Edgü'nün "Devlet Ana'nın Özü, Biçimi (I)" (1968) ve "Devlet Ana'nın Özü, Biçimi (II)" (1968), Semih Gümüş'ün "Keyfi Tarih Yorumu ve Kemal Tahir Romanının Hiçleşmesi" (1993) ve "Kemal Tahir Üstüne Düşünceler" (1993), Cevdet Kudret'in "Kemal Tahir'in Sanatı ve İki Romanı" (1989), Fethi Naci'nin "Kimse Kimseyi Sevmiyordu" (1970), Yaşar Nabi Nayır'ın "Türk Romanı Üstüne Aykırı Düşünceler", Cihat Özaydın'ın "Tarihsel Gerçeklik, Batılılaşma ve Kemal Tahir Mitosu" (1976), Tahsin Yücel'in "Devlet Ana' Nasıl Okunur?" ile "Roman ve Bilim" başlıklı yazıları ise, Kemal Tahir' in romanlarına ve düşüncelerine dikkate değer eleştiriler getiren yazılar olarak bu çalışmada yararlanılan önemli kaynaklar arasındadır.

Halit Refiğ'in *Gerçeğin Değişkenliği* (2000), İsmet Bozdağ'ın *Kemal Tahir'in Sohbetleri* (1995) ve Dr. Hulusi Dosdoğru'nun *Batı Aldatmacılığı ve Putlara Karşı Kemal Tahir* (1974) adlı kitapları, objektif olma kaygısından uzak olmakla birlikte, yazarla yakın ilişki kurmuş ve onun sohbetlerinde bulunmuş kişiler tarafından yazılmış yapıtlar olarak başka kaynaklarda bulunmayan bilgilere yer vermeleri bakımından bu

çalışma için değer taşımaktadırlar. Kemal Tahir'i daha "yakın"dan tanıtan metinler olarak, *Kemal Tahir'e Mapusaneden Mektuplar* (1975) ve *Kemal Tahir'den Fatma İrfan'a Mektuplar* (1979) adlı kitaplar, Tahir Alangu'nun, Kemal Tahir'in romanları hakkında yapılmış en derli toplu çalışmayı içeren *Cumhuriyet'ten Sonra Hikâye ve Roman* (1965) adlı kitabının üçüncü cildi ve İskender Özsoy'un *Kemal Tahir Kaynakçası* (1979) da, bu çalışmanın temel kaynaklarıdır. Bütün bu kaynaklara, Kemal Tahir ve romanları hakkında yazılmış yüzlerce gazete ve dergi yazısını da eklemek gerekir.

YÖK kütüphanesi kayıtlarında, Kemal Tahir hakkında yapılmış üç edebiyat tezi bulunmaktadır: Nilay Işıksalan tarafından, 1990 yılında Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'ne sunulan "Kemal Tahir'in Tarihî Romanları Üzerine Bir İnceleme" başlıklı doktora tezi, Vedat Kurukafa tarafından 1997 yılında İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'ne sunulan "Kemal Tahir'in Romanları Üzerine Bir İnceleme" başlıklı diğer doktora tezi ve Özlem Fedai (Durmaz) tarafından, 1998 yılında Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'ne sunulan "Kemal Tahir'in Romanlarında Tarih ve Toplum" başlıklı master tezi. Bu üç tezde, ele alınan konunun çerçevesi fazla geniş tutulduğu için, Kemal Tahir'in her bir romanı üstünde yeterince yoğunlaşılmamış, söylenenler genelde yüzeysel olmaktan kurtulamamıştır.

İki bölümden oluşan "Kemal Tahir'in Türk Romanı Düşüncesi" başlıklı bu çalışmanın ilk bölümünde, Kemal Tahir'in Türk romanı düşüncesinin ideolojik arka plânını oluşturan görüşler, "Kemal Tahir ve Osmanlılık", "Kemal Tahir ve Batılaşma" ile "Kemal Tahir ve Yerlilik" alt başlıklarıyla ortaya koyulacaktır. İkinci bölümde ise, Kemal Tahir'in Türk romancısına yüklediği misyon ve "kişinin dramı"na karşı

“toplumun dramı”nı öne çıkarma düşüncesi temel alınarak Türk romanı düşüncesinin kuramsal geçerliliği sorgulanacaktır.

Kırk yılı aşkın bir süre hayatını yazarak kazanan Kemal Tahir, kendi adıyla yayımladığı yapıtların dışında, birçok dergi ve gazetede çeşitli takma adlarla yüzlerce hikâye, tefrika roman, çeviri, adaptasyon ve makale yayımlamıştır. Ne var ki, kütüphane koleksiyonlarının yetersizliği, yazarın özellikle 1930’lu yıllarda yayımlanan yapıtlarına ulaşmayı neredeyse imkânsız hâle getirmiştir. Ayrıca, Kemal Tahir’in bazı yapıtlarını sonradan reddetmiş olması, yazarın bütün yazdıklarını kapsayan eksiksiz bir bibliyografyanın hazırlanmasını zorlaştırmaktadır. Nitekim, bu çalışmanın ekler bölümünde yer alan Kemal Tahir bibliyografyasının da eksiksiz olduğu söylenemez.

BÖLÜM I

TÜRK ROMANI DÜŞÜNCESİNİN İDEOLOJİK ARKA PLÂNI

Kemal Tahir'in roman kuramı konusundaki düşünceleriyle, Osmanlı tarihi ve Osmanlı devletinin sosyo-ekonomik yapısı hakkında ileri sürdüğü siyasal, sosyal ve ekonomik sorunlara ilişkin görüşler birbirinden ayrı düşünülemez (Moran, “Kemal Tahir'in...” 131; Yavuz, “Bir Roman Kuramcısı Olarak Kemal Tahir [I]” 58). Bu nedenle, Kemal Tahir'in özgün bir Türk romanı oluşturma konusundaki düşüncelerinin kuramsal geçerliliğini ortaya çıkaracak tartışmayı yürütebilmek için, öncelikle bu düşüncelerin ideolojik arka plânını oluşturan görüşlerin ele alınması gerekir. Yazarın Türk romanı düşüncesinin ideolojik arka plânını oluşturan görüşler üç başlık altında incelenebilir: “Kemal Tahir ve Osmanlılık”, “Kemal Tahir ve Batılaşma” ile “Kemal Tahir ve Yerlilik”.

A. Kemal Tahir ve “Osmanlılık”

Kemal Tahir’in Osmanlı tarihine olan ilgisi hapisane yıllarına kadar uzanır.

Yazar, ikinci karısı Semiha Hanım’a yazdığı 14 Haziran 1949 tarihli mektupta, bir tarihî roman yazmayı plânladığını, bunun için Peçevi’den Hammer’e, Solakzâde’den Namık Kemal’e kadar bütün Osmanlı tarihlerine ihtiyacı olduğunu, ayrıca hazine evrakını gözden geçirmek ve müzelerde incelemeler yapmak istediğini ifade etmiştir (Notlar/Mektuplar 285). Kemal Tahir, yine bu yıllarda, *Köyün Kamburu* romanı için yaptığı ön çalışmalar sırasında, Osmanlı tarihi ile ilgili bazı sorunlarla karşılaşır:

1940’larda mahpustaydım, ‘Köyün Kamburu’nu tasarlamaya başladım. Önüme ‘Âyân’ konusu çıktı. Neyin nesidir bu âyân diye sordum kendime, aklımda, okuldan kalma, yarım yırtık bilgiler var. Bununla bir yere gidilmez, şunun aslı gelsin, diyecek oldum. Dışardaki arkadaşlara yazdım, kitaplar istedim; geldi bi şeyler ama, yetersiz! Üstelik, birinin dediği, ötekini tutmuyor. İster istemez bıraktım romanı. Ama bu elverişsiz koşullar altında yaptığım araştırma sırasında gördüm ki, Osmanlı, bize belletilen Osmanlı değil. Kendisine özgü bir yapısı var! Tarihin en uzun ömürlü imparatorluğu kurulmuşsa, Batı gibi amansız bir gücün karşısında 300 yıl santim santim gerileyerek direnilmişse, bunun önemli temelleri olmalı... Âyân sorunu, beni Osmanlı sorununa böylece getirdi. (Aktaran Bozdağ, “Düşünen Adam” 75)

“Osmanlı sorununa” olan ilgisi, 1950’li yıllar boyunca artarak devam eden yazar, hapisteyken okuyamadığı Osmanlı tarihiyle ilgili bazı temel kaynakları bu yıllarda okuma fırsatı bulabilmiştir. Kemal Tahir’in Osmanlı tarihine olan bu yoğun ilgisini, köy üzerine yazdığı romanlarında da görmek mümkündür. Örneğin, bir üçlemenin ilk iki

kitabı olan *Yediçinar Yaylası* ve *Köyün Kamburu* romanlarının geri plânında, 19. yüzyılın sonlarından 20. yüzyılın ilk çeyreğine kadar olan zaman diliminde, Osmanlı İmparatorluğu'nun Çorum havalisinin siyasal, sosyal ve ekonomik tarihini okuruz. Bu anlamda, yazarın Türk insanını Osmanlı tarihi perspektifinden temellendirme çabasını, dönemin diğer köy romancılarında göremeyiz. Nitekim Fakirt Baykurt, Orhan Kemal ve Mahmut Makal gibi dönemin diğer önemli romancıların yapıtlarının, Kemal Tahir'in romanlarındaki tarihsel perspektiften yoksun olduğu daha ilk bakışta göze çarpmaktadır.

Ancak, yazarın bu yıllardaki Osmanlı tarihi ilgisi, Osmanlı devletine ve medeniyetine karşı asgarî düzeyde bir empati duygusundan bile yoksundur. Hattâ Kemal Tahir, yaşamının birinci döneminde, Osmanlı tarihini, tamamen resmî ideolojinin bakış açısıyla örtüşen bir perspektiften değerlendirmiştir. Ülkenin içinde bulunduğu bütün sorunların Osmanlı'nın kötü mirasından kaynaklandığını düşünen yazar, bu tavizsiz Osmanlı karşıtlığını, yaşamının birinci döneminde kaleme aldığı romanlarında açıkça ortaya koymuştur (Toprak, "Kemal Tahir'i Anlamak" 21). Bu anlamda, Kemal Tahir'in *Yorgun Savaşçı*'ya kadar olan bütün romanlarında Osmanlı sözcüğünün, "kahpe", "dönek" ve "kancık" gibi sıfatlara eşdeğer anlamda kullanılmış olması pek de şaşırtıcı değildir.

Söz konusu dönemde, Kemal Tahir'in Osmanlı tarihi ve Osmanlı devletinin sosyo-ekonomik yapısı hakkında yaptığı çözümlemelerde de aynı olumsuz bakış açısının hâkim olduğunu görmekteyiz: Yazara göre bütün Doğu toplumlarında olduğu gibi Osmanlı toplumunda da tarım, coğrafi koşulların elverişsizliği ve iklimin olumsuz etkileri nedeniyle Batı'daki kadar gelişmemiştir. Tarımdaki bu görece verimsizlik ise, Osmanlı devletinde temel üretim aracı olan toprak üzerinde bir özel mülkiyet düşüncesinin yerleşmesine ve toplumun kaderini etkilemesine engel olmuştur. Sonuçta

bu durum, Doğu toplumlarının, Batılı toplumların geçtiği ilkel-komünal toplum, feodal toplum ve kapitalist toplum gibi tarihsel aşamalardan geçmesini önlemiştir. Kemal Tahir, söz konusu tarihsel aşamalardan geçmemiş olan Osmanlı toplumunda bir burjuva sınıfının ortaya çıkamamış oluşunu, geri kalmışlığın temel nedeni olarak göstermiştir (*Notlar/Osmanlılık/Bizans* 31).

Yazarın, Osmanlı medeniyetinin orijinalitesi, Osmanlı devletinin tarih sahnesine çıkışı ve Osmanlı devletinde Türklerin konumu gibi konularda da resmî ideolojinin bakış açısını benimsemiş olduğunu görüyoruz. Kemal Tahir'e göre Osmanlı medeniyeti her şeyden önce orijinal bir medeniyet değildir:

Osmanlı çarşısı gibi, Osmanlı medresesi, Osmanlı Güzel Sanatları da hiçbir orijinalite taşımaz. Osmanlıda hayat, günübirliği telifçilikten ibaret köksüz, yalınkat, sahte bir durumdur. Osmanlı sanatı içi boş kalıpların, Osmanlı düşüncesi, gerçekten kaçan, işe yaramaz fikirlerin toplamından ibarettir. (*Notlar/Osmanlılık/Bizans* 54)

Yazar, Osmanlı devletinin tarih sahnesine çıkışını da, Batı'nın 13. yüzyıl sonlarında askerî ve siyasi açıdan zayıf bir durumda oluşu ve o dönemde Anadolu'nun içinde bulunduğu otorite boşluğuyla açıklamıştır:

Osmanlılar, köksüz iki İmparatorluğun çökmesiyle tamamiyle boşalmış bir çevreye, tamamiyle içi boş, temelsiz bir sistem getirmek suretiyle bir çeşit boşluk kanununu ummuşlar, temelsizliği kendilerine temel yaparak, Batı'nın çocukluk hastalığını geçirerek gelip kendilerini tarihe gömmesini, hiçbir ciddi kurtuluş çaresi aramadan kara bir bilgisizlik, korkunç bir duygusuzluk içinde bekleyip durmuşlardır.

(*Notlar/Osmanlılık/Bizans* 54)

Kemal Tahir'e göre tarih sahnesine büyük ölçüde tesadüflerin sayesinde çıkabilmiş bu “temelsiz” devlette “Anadolu Türklüğü'nün yeri [ise], en küçük nüfuslu, en çok horlanan ekalliyet (Azınlık) yeridir” (*Notlar/Osmanlılık/Bizans* 55).

Yazarın bu amansız Osmanlı karşıtlığının 1960'lı yılların başına kadar devam etmiş olduğunu görüyoruz. Sol-Kemalist eğilimli *Yön* dergisinin 7 Kasım 1962 tarihli sayısında Kemal Tahir imzasıyla yayımlanan “Anadolu Türklüğü Açısından Atatürkçülük” başlıklı makalede dile getirilen şu görüşler, resmî ideolojinin Osmanlı karşıtı söyleminin özgün bir örneği olarak da değerlendirilebilir:

Düzeninin temelinde YAĞMACILIK olan bir imparatorluğun TABAKALAŞMAYI sürekli olarak önlemesi, özel mülkiyetin serpilip gelişmesine meydan vermemesi, eşyanın tabiatına aykırıdır. Bu şart Anadolu Türk halklarını giderek kara yoksulluğa, cahilliğe, geriliğe atmış, ekonomik bakımdan da küçük kapalı ünitelere bölmüş, kısacası Osmanlılıkla arasına aşılmaz uçurumlar koymuştur. Osmanlının Türk İDRAKSİZ derken, Türkün de, Osmanlı lafını KANCIK anlamına kullanması bundandır. (17)

Osmanlı devletini Türk toplumunun geri kalmışlığının ve cahilliğinin esas sorumlusu olarak görmekle yetinmeyen Kemal Tahir, Anadolu'da yaşayan Türklerin, tarihsel koşulların elverişsizliği nedeniyle Osmanlı devletinden bağımsızlıklarını kazanmaya fırsat bulamamış olmalarını da bir talihsizlik olarak nitelendirir:

Birinci Dünya Savaşındaki Osmanlı yenilgisi olmasaydı da, Anadolu Türklüğü, tıpkı Sırlar, Bulgarlar, Yunanlılar, Araplar gibi, Osmanlılığa karşı kendi MİLLÎ kurtuluş savaşını açıp kazansaydı bir çok temel

meselelerimiz gibi, bir çok kişilerimiz de tarihteki gerçek yerlerini kolayca alabileceklerdi. (17)

“Osmanlıyı gereği gibi anlamadan, gerçeğine inmeden, hiçbir memleket sorunumuza yanaşama[yacağımızı]” (Aktaran Bozdağ, “Düşünen Adam” 75) ifade eden Kemal Tahir, 1960’lı yılların başında, ancak idealist ve profesyonel bir tarihçinin gösterebileceği bir gayretle Osmanlı tarihi çalışmalarına yoğunlaşır. 1955 yılından itibaren hemen her yıl bir roman yayımlamış olan yazar, 1962-1965 yılları arasında hiç roman yayımlamaz. Kemal Tahir, ilk aşamada, Âşıkpaşazâde, Ahmed Cevdet Paşa ve Naimâ gibi klâsik Osmanlı tarihçilerinin yanı sıra, aralarında Mustafa Akdağ, Ömer Lütfü Barkan, Niyazi Berkes, Halil İnalcık, Fuat Köprülü, Şerif Mardin ve İsmail Hakkı Uzunçarşılı’nın da bulunduğu, resmî tarihin ideolojik önkabullerini dikkate almayan seçkin bilim adamlarının yapıtlarını incelemiştir. Osmanlı gerçeğinin yalnız yerli kaynaklarla anlaşılamayacağını bilincinde olan Kemal Tahir, Joseph von Hammer’in *Devlet-i Osmaniye Tarihi* (1911-1912) başta olmak üzere, ünlü Avrupalı tarihçilerin Osmanlı tarihi hakkındaki yapıtlarını da okumuştur. Sonuçta, Osmanlı tarihi üzerine yaptığı yoğun okumalar, zaman içinde Kemal Tahir’in “düşünür” kimliğini ön plâna çıkarmış; romancı kimliğini ise arka plâna itmiştir. Yazar, 1960’lı yılların başına kadar, Osmanlı tarihiyle yakından ilgilenen bir romancı durumundayken, bu tarihten sonra Osmanlı tarihi konusundaki düşüncelerini romanları yoluyla tartışmaya açan bir “düşünür” konumundadır.

Kemal Tahir, bu yoğun çalışma süreci sırasında, Batı bilim dünyası tarafından, titizlikle tanımlanmış, anlamı açık ve kesin bir terim olarak kullanıldığı halde, “biz[de], hiçbir sorumluluk duymadan, yerli yersiz kullanı[lan]” (*Notlar/Sosyalizm, Toplum...* 312) feodalizm kavramına dair net bir bilgi sahibi olabilmek için *Larousse*’a

başvurduğunda şu tanımla karşılaşır: “Ortaçağ’da Batı Hristiyan toplumunu karakterize eden, politik ve sosyal rejimin adı” (*Notlar/Sosyalizm, Toplum...* 313). Avrupa kültürünün en temel başvuru kaynaklarından biri olan *Larousse*’ta, feodalizmin bu şekilde tanımlanmış olduğunu görmesi, Kemal Tahir’de bir “aydınlanma ânı” etkisi yapar. Yazar, “Batı kalıplarının, bizim yerli meselelerimizi çözemeyeceğine kesinlikle inandığı [...] o mutlu gün[de]” (*Notlar/Sosyalizm, Toplum...* 313), Osmanlı devletinin sosyo-ekonomik düzeninin Batı’daki feodalizmden farklı olduğu sonucuna varır. Bu saptamadan hareketle kendi düşüncelerini geliştirecek olan Kemal Tahir, öncelikle Osmanlı devletini Batı’dan farklı kılan maddî temelleri ortaya koymaya çalışmıştır.

Yazar, önceleri, Osmanlı devletinin sosyo-ekonomik yapısına dair yaptığı saptamaları, Türkiye’nin geri kalmışlığını açıklamak için kullanırken, Osmanlı tarihi konusundaki politik yorumlarının dönüşümden sonra, aynı saptamaları, Osmanlı devletinin Batı toplumlarından farklılığını temellendirmek için kullanmıştır: Kemal Tahir’e göre Anadolu coğrafyasındaki üretim ilişkileri Batı’dakinden farklı bir mülkiyet anlayışının ve buna bağlı olarak farklı bir üstyapının ortaya çıkmasına yol açmıştır. Dolayısıyla, Osmanlı toplumunda sınıflararası mücadelelerden, kölecilik, feodalizm ve kapitalizm gibi tarihsel süreçlerden söz edilemez. “Bundan ötürü Osmanlı toplumu sınıfsız bir toplumdur, Batı toplumuna benzemez. Ne Batı’daki soylu, feodal anlamında derebeyi vardır, ne serf durumunda köylü ne de sonraki burjuvazi” (Moran, “Kemal Tahir’in...” 131).

Yazar, Osmanlı devletinin sosyo-ekonomik yapısının Batı’daki feodalizmden farklılığı konusundaki düşüncelerini ilk kez *Yorgun Savaşçı* romanında dile getirmiştir. Bu romanda Kemal Tahir’in sözcülüğünü üstlenen Alman arkeolog, daha sonra *Devlet*

Ana romanıyla birlikte yeniden gündeme gelecek olan Osmanlı devletinin “ihya edici” niteliğine dair dikkat çekici açıklamalarda bulunur:

[T]oprakları tarımda tutmak için gerekli bayındırlık işlerini sizde ancak devlet yapabilir. İşte bu sebepten, sizin topraklar haklı olarak devletin mülkiyetindedir. Gene bu sebepten batıda devlet, sırasında bir sınıfın öteki sınıfı ezmek için kullandığı araç haline geldiği halde, sizin devlet, ana ödeviyle toplumu İHYA EDİCİ’dir. Yani, batıda devletin olmadığı zamanlar, toplumlar var olmuşlardır ama, doğuda devletsiz toplum görülmemiştir. Sizde devlet toplumun var olma-yok olma şartıdır. (147)

Osmanlı Devleti’nin sosyo-ekonomik yapısının “farklılığına dair düşündükleriyle yetinme[yen], [...] buna bir de teorik dayanak bulmaya çalış[an]” (Kayalı, “Kemal Tahir Gibi...” 48) Kemal Tahir, o sıralar Fransa’daki entelektüel gündemi oluşturan Asya Tipi Üretim Tarzı (ATÜT) tartışmalarıyla yakından ilgilenmeye başlar. Mısırlı Marksist düşünür Abdülmalek ile Marks yorumcuları Maurice Godelier ve Karl A. Wittfogel’in ATÜT üstüne yaptığı çalışmaları inceleyen yazar, ATÜT modelinin Türkiye’ye özgü bir teori geliştirebilme adına vadettiği imkânların cazibesine kapılır. Bunun üzerine, konuyu esasından öğrenmek için Marksist literatürün birincil kaynaklarına yönelen Kemal Tahir, çevresindeki genç akademisyenleri de ATÜT hakkında araştırmalar yapmaya teşvik eder. Özellikle Sencer Divitçioğlu’nun *Asya Üretim Tarzı ve Osmanlı Toplumu* (1967) adlı çalışması ile Selahattin Hilav’ın yazıları, Türk aydınlarının dikkatini ATÜT konusuna çeker. ATÜT tartışmaları, kısa zamanda Türkiye’deki sol entelektüel çevrelerin birinci gündem maddesi hâline gelir. Dönemin itibarlı dergilerinde ATÜT hakkında çeşitli inceleme yazıları yayımlanır. Osmanlı devletinin sosyo-ekonomik düzeninin ATÜT mü, yoksa feodalizm mi olduğu sorusu, yansımaları

günümüze kadar gelen hararetli tartışmalara yol açar. Bu tartışmalar, bir süre sonra öyle bir boyut kazanır ki, Türkiye’deki sol kamuoyu, ATÜT’e karşı olanlar ve ATÜT’ten yana olanlar şeklinde ikiye bölünür. Kemal Tahir’in öncülük ettiği ATÜT tartışmalarının 1960’lar Türkiye’inde yarattığı bu entelektüel hareketlilik, sonraki yıllarda “Kemal Tahir deyince akla diyalektik materyalizm[i] değil [de] Asya Tipi Üretim Tarzı[’nı] ge[tirecek]” kadar etkili olmuştur (Kahraman, “Kemal Tahir’de...” 60).

Kemal Tahir’in Osmanlı devletinin sosyo-ekonomik yapısının özgüllüğü saptaması, bir süre sonra Osmanlı devletinin sosyo-ekonomik yapısının özgünlüğü iddiasına dönüşmüştür (Belge, “Kemal Tahir” 176). Bu dönüşümle birlikte, resmî ideolojinin bütün tezlerine karşı çıkan Kemal Tahir, geçmişte iddia ettiğinin tam tersine, Osmanlı devletinin ekonomisinin talana dayanmadığını, Osmanlı medeniyetinin de orijinal bir medeniyet olduğunu ileri sürmeye başlamıştır:

- a) Osmanlı devleti bir aşiret devleti, hattâ bir aşiret tarafından kurulmuş devletlerden değildir. Çağının şartlarını en iyi bilen, bunlara en uygun karşılığı verebilen dâhi devlet adamları tarafından kurulmuştur.
- b) [...] Osmanlılık tarih yüzüne çıktığı ve geliştiği coğrafya bölgesine talan değil, devlet düzeninin mal, can, ırz güvenliğini getirmiş, bu sayede yediyüz yıl yaşayabilmiştir.
- c) Hukuku Arap şeriatından alınma sözü de iftiradır. Osmanlı bir doğulu devlet olarak doğu tarihinden yararlanmıştır ama, şeriatı da öteki ' müesseseleri gibi değiştirip geliştirerek kullanmıştır.

- d) Edebiyatı (öncelikle şiiri) resmi (minyatürü) acemden aktarmadır, sözünü ise ancak edebiyatın (şiirin) resmin ne olduğundan haberi olmayanlar söyleyebilirler.
- e) Müziği, mimarlığı Bizanstan, hattâ mıtbakı Ermeniden gelmedir, uydurmalarını ise, tek başına Süleymaniye külliyesi yalanlamaya yeter. (*Notlar/Kitap Notları* 206)

Kemal Tahir'e göre Osmanlı medeniyetinin orijinalitesi, “[b]ir Doğulu reform, hattâ bir Doğu Rönesans”ı olarak nitelendirilebilecek boyuttadır:

Osmanlılık batılılarca bilime dayanarak, doğulular kendi şartları içinde kalkınamaz yanlış ve kasıtlı hükmünü yalancı çıkararak bir Doğu reformudur. Bir Doğulu reform, hattâ bir Doğu Rönesans’ı olduğu için, ekonomik temeli, devlet anlayışı, hattâ din anlayışı, kendisinden önceki Doğulu politik toplumlara benzemez. Temel bünyesiyle reform getiren, rönesans gösteren Osmanlılığı batılıların ölmüş doğulu toplumların parça parça kopyası saymaları da bilime dayanmaz. Doğu-Batı çekişmesinin, düşmanlığının iftirasıdır. (*Notlar/Sanat Edebiyat* 2 293-94)

Yazar, Osmanlıların Ankara Savaşı’ndaki (1402) yenilgiden sonra Anadolu ve Balkanlar coğrafyasına yeniden hâkim olmalarını da, Osmanlı devletinin tarih sahnesine rastlantısal olarak çıkmamış olduğunun bir kanıtı olarak değerlendirir:

Osmanlılığın Ankara önünde birinci defa yıkılışı, bu imparatorluğun hemen bütün batı tarihçilerinin ve bizim de pek çok tarihçi geçinenlerimizin ileri sürdükleri gibi rastlantıya bağlı bir kuruluş olmadığını, hele devlet nedir bilmez göçebelerin, hayvan ardında sürünen çobanların, talancı çetelerin, çoğu esrarkeş dervişlerin eseri

sayılmayacağını ispatlar. Osmanlılık bir tarih döneminde, çok önemli bir coğrafya alanında çok onurlu bir insanlık görevi yüklenmiştir. (“Kemal Tahir” 3)

Yazar, yaşamının ikinci döneminde, Türklerin imparatorluk içinde hor görülen bir azınlık olduğu düşüncesinden de vazgeçmiştir (*Notlar/Osmanlılık/Bizans* 441). Kemal Tahir, bu dönemde, Osmanlı devletinin bir Türk devleti ve Türk halkının da -- ekonomik, demografik ve kültürel açıdan diğer etnik gruplara nazaran daha güçsüz olmasına rağmen-- imparatorluğun aslî unsuru olduğunu ileri sürmüştür (*Notlar/Osmanlılık/Bizans* 234).

Yazarın, Osmanlı devletinin sosyo-ekonomik yapısı, Osmanlı medeniyetinin orijinalitesi, Osmanlı devletinin tarih sahnesine çıkışı ve Osmanlı devleti içinde Türklerin durumu gibi konularda, yaşamının birinci ve ikinci dönemindeki görüşleri arasındaki büyük uçurum, Kemal Tahir’in Osmanlı tarihi hakkındaki politik yorumlarının geçirdiği dönüşümün boyutlarını açıkça ortaya koymaktadır. Öte yandan, yazarın görüşlerindeki söz konusu dönüşümün, 1962-1965 yılları arasında gerçekleşmiş olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim, 1965 yılında yayımlanan *Yorgun Savaşçı* romanında Osmanlı devletinin sosyo-ekonomik yapısı hakkında dile getirilen tezler ve “kişinin dramı”na karşı “toplumun dramı”nı merkeze alan roman anlayışı, yazarın ikinci döneminin bu romanla birlikte başladığını göstermektedir. Buradan yola çıkarak, Kemal Tahir’in yaşamını iki döneme ayırabiliriz. Yazarın kesin olarak romancı olmaya karar verdiği 1940 yılı ile *Yorgun Savaşçı* romanının yayımlandığı 1965 yılı arasını birinci dönem, 1965 yılından ölümüne (1973) kadar geçen süreyi ise ikinci dönem olarak kabul etmek mümkündür.

Bütün yaşamı boyunca olduğu gibi, Osmanlı tarihi hakkındaki politik yorumlarının dönüşümden sonra da, Türk insanının gerçeğine biraz daha yaklaşabilmek adına düşüncelerini yeniden gözden geçiren Kemal Tahir, bir süre sonra ATÜT modelinin yetersizliğini fark ederek, “Bozuk ATÜT” ve “Doğulu Devlet Tipi” gibi birtakım kavramlar ortaya atmıştır. Ancak asıl tartışmaları yaratan, *Devlet Ana* romanıyla birlikte gündeme gelen “kerim devlet” kavramı olur. Kemal Tahir, “kerim devlet”i, halkın yararına olan kamusal işleri yapan, sömürünün düşük düzeyde gerçekleştiği, “Batının sınıf devletinden, halka baskı yapmamak yönüyle ayrıl[an]” (*Notlar/Osmanlılık/Bizans* 366) ve zümreler arasında dengeyi sağlayan bir tür “müşfik devlet” anlamında kullanmıştır. “Devlet” kavramına bir Marksistten beklenmeyecek olumlu anlamlar yüklemekle yetinmeyen yazar, “Batıda devletin olmadığı zamanlar, toplumlar[ın] var[olabildiğini] ama, Doğu’da devletsiz toplum görülme[diğini]” (Aktaran Refiğ, “Kemal Tahir...” 46) de öne sürmüştür. Sonuçta *Devlet Ana* romanı, Kemal Tahir’in hem düşünce serüveni hem de romancılığı açısından bir dönüm noktası olur. Aslında “Kemal Tahir, özellikle sol çevrelerde Yorgun Savaşçı romanına kadar görüşleri desteklenen bir yazardır. Ancak Yorgun Savaşçı romanından sonra, özellikle de Devlet Ana’dan sonra yazarın görüşleri kabul edilemez bulunmuştur” (Kayalı, “Tarihsel Gelişim İçinde ...” 108).

Solcu aydınlar, öncelikle, yazarın Osmanlı devletinin sosyo-ekonomik yapısının özgünlüğü konusunda ortaya attığı görüşlere karşı çıkmışlardır. Bu bağlamda, Yalçın Küçük’ün eleştirileri, Türk solunun Kemal Tahir’e en muhalif kesimlerinin düşüncelerini yansıtmaları bakımından kayda değerdir. Küçük’e göre, değişimin tohumlarının atıldığı her ülkede o ülkenin kendine özgü olduğu iddiaları gündeme gelmiştir ve bir “yarı-aydın ve yarı cahil” olan Kemal Tahir de, “son derece [...] kıt

bilgisiyle, Osmanlı'dan bu yana Türkiye'nin sui generis olduğunu anlatma sevdasına kapılmıştır" (224). Bu sevdanın altında pek de masum emellerin yatmadığını düşünen Yalçın Küçük, Osmanlı devletinin sosyo-ekonomik düzeninin kendine özgü olduğu iddiasının Türkiye'nin "reel sosyalizme kapalı bir sistem olarak ortaya çıkarıl[masına]" (231) hizmet ettiğini ileri sürmüştür. Bu iddialarla yetinmeyen Küçük, "Kemal Tahir'in Yorgun Savaşçı'sı ile Sencer Divitçioğlu'nun Asya Türü Üretim Tarzı broşürü çıkınca, zamanın saygın Türkiye İşçi Partisi Genel Başkanı Mehmet Ali Aybar[']ın, 'Türk Sosyalizmi' kisvesi altında dünya sosyalist sistemine karşı kampanyayı başlat[tığını]" (231) dile getirmiştir.

Kemal Tahir'in, Osmanlı devletinin özgünlüğünü ortaya koyacak teorik bir dayanak olarak tartışmaya açtığı ATÜT modeli de, solcu aydınların eleştirilerinden nasibini almıştır. Her şeyden önce, Marks ve Engels'in külliyyatında ATÜT'le ilgili çok az bilgi bulunduğu, bu yetersiz bilgilerden yola çıkarak bir model geliştirmenin mümkün olmadığı ileri sürülmüştür (Özaydın 62). Daha önemlisi, Marks ve Engels'in, ATÜT'ü bir üretim biçimi anlamında değil, bir mülkiyet biçimi anlamında kullandıkları ifade edilmiştir (Özaydın 62). Devlete rahmaniyet atfeden ATÜT'çülerin nesnel yapıların analizine bir moralist gibi yaklaşımlarının Marksizmle bağdaşmadığını belirten Ünsal Oskay ise, ne Marks'tan ne de Marks yorumcularından ATÜT devletinin "rahman devlet" olabileceğine dair bir yorum çıkarılamayacağını dile getirmiştir (23-24). Sonuçta, çelişkilerle ve eksikliklerle dolu olduğu iddia edilen ATÜT modelinin, Osmanlı devletinin sosyo-ekonomik yapısını açıklamaya yetmeyeceği öne sürülmüştür (Belge, "Kemal Tahir ve..." 192).

Kemal Tahir'in ATÜT'ten esinlenerek ortaya attığı "kerim devlet" kavramına en etkili eleştirileri yönelten isimlerden biri ise Murat Belge'dir. Osmanlı devletinde

toprağın devlet mülkiyetinde olmasından yola çıkarak, Osmanlı toplumunun “sınıfsız ve kaynaşmış yaşamaya alışmış” (“Biz Bize Benzeriz” 229) bir kitle olduğu sonucuna varılmasına karşı çıkan Belge, “toplumu ‘teba’ olarak tutan bir devletin ‘keramet’i[ni] o kadar inandırıcı” bulmaz (“Kemal Tahir ve...” 192). Belge’ye göre, Kemal Tahir başlangıçta “Türkiye tarihinin özgüllüğünü” ortaya koymak gibi, “olumlu karşıla[nabilecek] bir noktadan” yola çıkmış, ancak bu “özgüllük araştırması” giderek bir “özgünlük gösterisine dönüş[müştür]” (“Kemal Tahir” 176). Bu bağlamda ortaya konan düşüncelerin, “‘Türk devletinin’ yüceltilmesine yol aç[tığını]” (176) ileri süren Belge, aslında Kemal Tahir’in, “[t]arihi maddecilikten ödünç alma terimlerle milliyetçilik yap[tığını]” (176) ifade etmiştir. Sonuçta, Belge’ye göre, “[b]ugün için Kemal Tahir’i sağ rahatça kendi düşüncesine eklemleyebilir; mümkün olan en ‘sol’ yorumu ise, dünya görüşünde devlete bir ‘iyilikperver özne’ olarak yer veren sosyal-demokraside mümkündür” (177).

Bütün bu eleştiriler, solcu aydınların Kemal Tahir’i Marksizmin dışına itmek için özel bir çaba sarfettiğini ortaya koymaktadır (Yavuz, “Kemal Tahir Ne...” 6). Nitekim, yazarın Marksizmin dışına çıkıp çıkmadığı konusundaki tartışmalar, günümüze kadar gelmiştir. Hilmi Yavuz’la Murat Belge arasında yakın zamanda yaşanan polemik, bu açıdan ilgi çekicidir. Hilmi Yavuz, Murat Belge’nin iddiasının aksine, “Kemal Tahir’in ‘Marksizmin dışına çıkma’sı gibi bir durum[un] söz konusu” olmadığı görüşündedir (6). Yavuz’a göre, “Kemal Tahir, marksçı düşüncede kuramla somut arasındaki ilişkinin bir ‘karşılıklı belirleme’ ilişkisi olduğu konusundaki problematiği derinden kavramış bir düşünürdür (“Bir Roman Kuramcısı...” 61). Bu durumun, “Türk Marksistlerinin bir kesimini öteden beri tedirgin et[tığını]” ifade eden Yavuz, “Marx’ın bizzat kendisinin

Teori ile Pratik ilişkisini bu bağlamda ele aldığının en açık kanıtı[nın], Asya Tipi Üretim Tarzı” (“‘İyi Devlet’ Değil...” 15) olduğunu ileri sürmüştür.

Öte yandan, özellikle *Devlet Ana* romanının yayımlanmasından sonra muhafazakâr çevreler Kemal Tahir’i sahiplenmeye başlamışlardır. Dönemin, milliyetçi-muhafazakâr çizgideki en etkili yayın organlarından biri olan *Hareket* dergisinde, Kemal Tahir’e solcu aydınlar tarafından yöneltilen eleştirilere cevap mahiyeti taşıyan yazılar yayımlanmış olması, söz konusu sahiplenme tavrının boyutunu açıkça ortaya koymaktadır.

Kemal Tahir 1970’li yılların başında, ATÜT modelinden tümüyle vazgeçer. 1960’lı yılların ortalarında başlayan süreçte, Marksizmin teorik alanından giderek bağımsızlaşan yazar, ATÜT’ten vazgeçmekle Marksizmle arasındaki en güçlü teorik bağı da koparmış olur. Bu noktadan sonra, dönüşü olmayan bir yola giren Kemal Tahir, Doğu’da tarihin, sınıflararası mücadelelerle değil, Doğu-Batı çatışmasıyla şekillendiğini savunmaya başlamıştır. Yazara göre, bu gerçeği kabul etmemek ve “işe klasik anlamda, ekonomik temel ve sınıflar açısından yanaşmağa kalkmak, bir çeşit Batılı-Sömürgeci oyununa düşmek olur” (*Notlar/Osmanlılık/Bizans* 364).

1971 yılında yayımlanan *Yol Ayrımı* romanı, Kemal Tahir’in Osmanlı konusundaki tutumunu tartışmaya gerek bırakmayacak bir kesinlikle ortaya koymuştur. Yazarın, bu romanda Osmanlı devletinin siyasal ve kültürel mirasının reddedilmesine açıktan açığa karşı çıkması, solcu aydınlar tarafından anlamlı bir sessizlikle karşılanır. Kemal Tahir’in yaşamının son yıllarında kaleme aldığı anlaşılan bir notunda söylediği şu sözler, aslında bu konudaki bütün tartışmalara son verecek niteliktedir: “Herşey, Türkiye Cumhuriyeti lafının, Osmanlı Cumhuriyeti sözüyle değiştirilmesi sonucu doğru ve güçlü temeline oturacaktır” (*Notlar/Çöküntü* 275).

B. Kemal Tahir ve “Batılaşma”

Kemal Tahir’e göre toplumumuzun asıl tezi Osmanlılıktır. Batılaşma ise bir anti-tezdir (Aktaran Dosdoğru 538). Bu bağlamda, batılaşmayı Osmanlılığın tasfiyesi olarak değerlendiren yazar, yaşamının ikinci döneminde, batılaşma sürecini resmî ideolojiye zıt bir bakış açısıyla değerlendirmeyi, bir düşünür ve romancı kimliğiyle yürüttüğü Türk insanının gerçeğini arama savaşımının öncelikli sorunu hâline getirmiştir. “Bu mesele, onun yalnız dünya görüşü ve felsefesinin ekseni haline gelmekle kalmamış, aynı zamanda romancı kişiliğinin, sanatının Hattâ gündelik yaşayışının temelini oluşturmuştur” (Gülendam, “Batılaşma Karşısında...” 9).

Yaşamının birinci döneminde bütün sorunların kaynağında “Osmanlı belası”nı gören Kemal Tahir, Osmanlı tarihi hakkındaki politik yorumlarının dönüşümden sonra, bütün sorunların kaynağında “Batılaşma ihaneti”ni görmeye başlamıştır. Bu nedenle yazar, batılaşma “tabu” suna o zamana kadar hiç kimsenin cesaret edemediği ölçüde sert eleştiriler yöneltmiştir.

Kemal Tahir’e göre her şeyden önce batılaşmada, ““aslında batılı olmayan bir toplumun batıya özenerek kendisini ona benzetmeye çabalaması’ anlamı vardır. Yani batının ayrı bir kategori, batılaşmaya çabalayan toplumun tamamıyla ayrı bir kategori olduğu, bu kelimenin ilk anda açıkladığı bir gerçektir” (Notlar/Sanat Edebiyat 2 227). Yazar, Türk toplumunun Batılı toplumlara benzemezliği konusundaki görüşlerini ileri sürerken de bu noktadan hareket eder:

Batı, ailesiyle benzemez bize, kurumlarıyla benzemez, devlet’i ile benzemez, sınıfları, sınıflar arası kavgasıyla benzemez bize.. Hiç mi hiç, bize bu kadar benzemeyen Batı’dan, her şeyi nasıl alabiliriz, nasıl almaya kalkarız!.. Aldığımız zaman bu sosyal kurum, ya da sosyal ürün, nasıl

bizde yaşayacak, kök salacak, yerlileşecek!.. (Aktaran Bozdağ, *Kemal Tahir'in...* 110)

İkinci olarak, Kemal Tahir, batılılaşmaya ve Batı medeniyetine tamamen olumsuz bir anlam yüklemiştir. Yazara göre batılılaşmak emperyalistleşmektir.

‘Batı uygarlığı’[ise], ‘Soyguncu uygarlık’, ya da ‘Uygarlığı soygunda kullanmak’ demektir. Bu açıdan, ‘Batı uygarlığına yetişmek” Hattâ, ‘Batı uygarlığını geçmek’ lafı, aslında, ‘Batılıdan daha namussuz soyguncu, daha rezil insan düşmanı olmak’ demektir. (*Notlar/Osmanlılık/Bizans* 469)

Üçüncü olarak, Kemal Tahir’e göre batılılaşma, Türk toplumunun kendi iç dinamiklerinin ortaya çıkardığı bir süreç değildir; batıların dayatmasıdır. Yazara göre, Batı’dan almaya çalıştığımız kurumlar, yüzyıllar boyu süren tarihsel süreçler içinde Batılı toplumların kendi iç dinamiklerinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda Kemal Tahir, “batılılaşmanın, Osmanlı-Türk tarihinin ekonomik-sosyal isteklerinden gelmeyip dıştan, batı emperyalistleri tarafından zorla dayatıldığı[nı], kendi çıkarları açısından, kendi çıkarlarına göre hesaplânaarak bize kabul ettirildiğini” (*Notlar/Sanat Edebiyat 1* 109) ileri sürmüştür. Sonuçta yazara göre, Osmanlı aydınlarının devletin kurtuluşu için bir çare olarak gördükleri batılılaşma süreci, Batılı güçler tarafından dış politika arenasında Osmanlı Devleti’ne karşı “baskı aracı” olarak kullanılmıştır (*Notlar/Kitap Notları* 146).

Dördüncü olarak, Kemal Tahir batılılaşmayı, altyapıdaki üretim ilişkilerini değiştirmeyen bir üstyapı reformu olarak nitelendirmiştir (Aktaran Bozdağ, *Kemal Tahir'in...* 110). Yazara göre “Osmanlılarda başlayıp Cumhuriyet’te süren batılaşma

atılımı, bünyedeki milli uyanış ve davranışın yokluğu sebebiyle temelsiz başlayıp temelsiz sürmüştür” (*Notlar/Batılâşma* 35).

Kemal Tahir, batılâşma olgusunun mahiyetine ilişkin bu eleştirilerinin yanı sıra, Batılâşma çabalarının yol açtığı sorunlara da dikkat çekmiştir.

Yazar, öncelikle, batılâşmayla birlikte gelen bilim ve tekniğe değil, taklitçi bir zihniyetin ürünü olan batılâşma düşüncesine karşıdır:

Batılâşma tekerlenmelerimizde, ne top’tan, ne tüfekten, ne radyodan, ne de otomobilden zarar görmedik. Sadece batılâşma fikrinden zarar gördük. Bu fikir bizde bir beyin yıkanması sonucu doğurdu. [...] Bunun en korkuncu da, artık bugün tamamiyle acabasız bir kesinlikle kabul edilen her çeşit sanatta, fikirde batılâşma, batıdan her yeni kalıbı, ileriliktir diye, yarım yırtık, soluk soluğa aktarma çabalamasıdır. (*Notlar/Batılâşma* 44)

Kemal Tahir, taklitçi bir zihniyetle yürütülen Batılâşma çabalarının, Türk toplumunda Batı kaynaklı hazır reçetelerle yetinme alışkanlığının yerleşmesine ve bunun sonucunda ciddî bir zihinsel tembelliğin oluşmasına yol açtığını ileri sürmüştür. Yazara göre bu zihinsel tembellik, bizi Batı’nın gerçeklerini kendi gerçeklerimiz gibi kabul etmeye yöneltmiştir; öte yandan, toplumumuzun kendi gerçekleri de günlük hayatımızdaki ağırlıklarını korumaya devam etmiştir ve sonuçta Türk toplumu “çift gerçekli bir toplum” hâline gelmiştir:

Batılâşma, yüzelli yıldan beri bize batıdan GERÇEK’ler taşımaktadır.

Uysa da uymasa da taşımaktadır. Bunun yanı sıra toplumumuzun tarihsel geleneğinin aralıksız oluşturup olgunlaştığındaki kendi yerli gerçeklerimiz de, istediğimiz kadar görmezden gelemim, Hattâ, fırsat elverdikçe tekmeleyelim, ‘bir daha katiyen onlara dönmeyeceğiz, çok

şükür kurtulduk' diye kendimizi aldatmaya çabalayalım, var olmakta, hayatımızı etkilemekte, kişiliklerimizi ve davranışlarımızı temelden yönetmeyi sürdürmektedir. (*Notlar/Sanat Edebiyat 4* 105)

Oysa Kemal Tahir'e göre, bir toplumun batılılaşma uğruna kendi gerçeklerini yok sayması ve kendi tarihini reddetmesi gerekmez. "Çünkü yiğitlik gibi bilim ve kültür de, insanların baba mirasıdır. Bu ortak maldan miras payını çekip almak içinse yalnız ve yalnız onu kullanabilme, yararlı kılma gücünü ispatlamak yeter" (*Notlar/Batılılaşma* 13). Zaten, Batı'da "teknik buluşlar", "metotlar" ve "sosyalist düşünce"den başka öykünmeye değer bir şey olmadığını iddia eden yazar, "[b]unları da olduğu gibi değil, kendi özelliklerimize uydurarak, yani, üstünde çalışıp hakederek alabi[leceğimizi]" (*Notlar/Sanat Edebiyat 2* 238) öne sürmüştür.

Ayrıca, Kemal Tahir'e göre asıl ödevi Batı'ya karşı Doğu'yu savunmak olan Osmanlı Devleti, Batılılaşma çabalarıyla birlikte sömürücü Batı'nın tarafına geçerek kendi misyonuna ihanet etmiştir. Sonuçta bu durum onursuzlukla beraber hâlen içinde debelendiğimiz temel çelişkiyi de beraberinde getirmiştir (*Notlar/Osmanlılık/Bizans* 629). Yazar, "Osmanlılığın batılılaşacağı diyerek, batının doğuyu hayasızca sömürmesi, haydutluğuna yordakçı kesilmeye kalkması[nı], batılılaşmanın sürekli yenilgisinin temel nedeni" (*Notlar/Osmanlılık/Bizans* 629) olarak görür.

Hepsinden öte, yazara göre çöküşü durduracak bir çare olarak düşünülen batılılaşma çabaları, çöküşü daha da hızlandırmıştır (*Notlar/Kitap Notları* 140). Hattâ Kemal Tahir, Cumhuriyet döneminde sürdürülen batılılaşma politikaları nedeniyle Osmanlı çöküntüsünün hâlen devam etmekte olduğunu iddia etmiştir. Yazara göre, "[b]atılılaşmadan ne anladığımızı derin derin düşünüp bilimsel araştırmalar sonucu bunu

kendi özelliğimize göre hemen değiştiremezsek sürüp gitmekte olan Osmanlı çöküntüsünü durduramayız” (*Notlar/Çöküntü* 167).

Sonuçta Kemal Tahir, batılılaşmanın yol açtığı bütün bu sorunlardan aydınları sorumlu tutmuştur:

Batılaşmak, bizim aydınları Anadolu Türk halklarından hızla uzaklaştırdığı halde, elde etmek istenen hain amacın farkına yüzelli yıldır varamadık. Bu açıdan tek sorumlu biz aydınlarız. Bu da, aslında, biz Türk aydınlarının değil sadece Türk aydını, aydın bile olamadığımızı ispatlar. (*Notlar/Batılaşma* 134)

“[B]atılaşmadan yana olma[yı], şuurlu ya da şuursuz sömürgeci ajanı olmak[la]” (*Notlar/Batılaşma* 44) bir tutan yazar, batılılaşma yanlısı aydınlara en ağır hakaretleri yöneltmekten çekinmemiştir:

Batılaşmada, batılaşmacılar, batılılara ırzlarına kadar her şeylerini vermekle kalmamışlar, bir toplumun ırzı olan tarihi bile bağışlamaya yeltenmişlerdir. Vatanperver görünmeye çabalamaları, vatan hainlerinin cinayetlerini örtme çabalamasından başka bir şey değildir.

(*Notlar/Batılaşma* 210)

Kemal Tahir’e göre batılılaşma çabalarına karşı her zaman mesafeli durmuş olan Anadolu Türk halkı, aydınlar kadar yozlaşmamıştır. Yazar, bu nedenle, Anadolu Türk insanının umudunu hiçbir zaman yitirmediğini ileri sürmüştür:

Batılaşmacıların içinde debelendikleri karamsarlığa karşılık Anadolu insanları büyük bir iyimserlik içindedirler. Anlaşmazlık buradan gelmekte, ölüme mahkûm idarecilerle yaşamayı kolayca sürdüren ve

gelecekte umutlu olan insanlarımız arasında uyuşmak bu nedenle mümkün olamamaktadır. (*Notlar/Roman Notları* 3 202)

Kemal Tahir'e göre, "yüzelli yıldan beri tarihsel özelliklerimize aykırı olarak yürütü[len]" (*Notlar/Sanat Edebiyat* 4 25) batılılaşma çabaları, aydınları "yerlilikten-Anadolu Türk halklarının tarihsel gerçeklerinden" uzaktırmıştır. Yazar, sonuçta bu durumun aydın-halk yabancılaşması dediğimiz soruna yol açtığını ileri sürmüştür.

Kemal Tahir'in, "batılılaşmanın yol açtığı sorunlardan kurtulmak için ne yapılması gerekir ?" sorusuna cevabı çok nettir: "Bu bataktan kurtulmak için, içinde, halkça kontrollü halk devleti kurmaktan, dışarda doğulu davranışını yeniden ele almaktan başka çare yoktur" (*Notlar/Osmanlılık/Bizans* 629-30).

Yazarın batılılaşma karşıtlığı, zamanla Batı medeniyeti karşıtlığına dönüşür. Kemal Tahir, *Milliyet* gazetesinin 28 Kasım 1971 tarihli sayısında "Türk Romanı ve Toplum Gerçekleri" başlığıyla yayımlanan açık oturumda, Batı medeniyetinin İkinci Dünya Savaşı sonrasında inandırıcılığını yitirdiğini ve Batı edebiyatının da artık söyleyecek sözünün kalmadığını ileri sürmüştür:

Batıdaki görüntü ve bunalım, batının İkinci Dünya Savaşı'nda insanlığa [karşı] işlediği son derece korkunç suçun olağan sonucudur. Çocuk etlerinden, yağlarından sabun yaptılar; insan derisinden abajur yaptılar. Bunlar, harp kanunlarına dahil değildi. Bunlar, batıda bir insan grubunun kudurganlığını ve kıyamete yuvarlandığını gösteriyordu. Bunun suçluluğu altında batı bunalmaktadır ve batı edebiyatının söyleyecek sözü kalmamıştır. Biz, hiç suçlu olmadığımız hâlde, yalnız kültürlerine bağlı olduğumuz için sıkıntı çekmekteyiz. (2)

Kemal Tahir, ayrıca, hümanizm gibi değerlerin de aldatıcı olduğunu ve Batı emperyalizmini gizlemeye hizmet ettiğini öne sürmüştür: “Hümanizma, dünyanın en namussuz sömürüsü olan burjuva sömürüsünü ört-bas etmek için ileri sürülmüş bir duman perdesidir” (İleri, “Kemal Tahir’le Konuşma” 21).

Batılılaşma konusundaki eleştirileriyle “resmî ideolojinin temellerini sars[an]” (Altuğ, “Kemal Tahir’in...” 2). Kemal Tahir, batılılaşma ve Batı medeniyeti karşıtlığı yüzünden bazı eleştirilere hedef olmuştur. Zühtü Bayar’a göre “Kemal Tahir’in [...] ‘Batılaşma sorununu yeniden gözden geçirme ve eleştirme’ tavrı, gitgide ‘gardrop Atatürkçülüğü’ne karşı olmaktan uzaklaşmış ve Kurtuluş Savaşımızla birlikte başlayan yenileşme, batılaşma hareketinin özüne karşı olma biçimine dönüşmüştür” (“Kuramsal Türk...” 6). Orhan Pamuk ise, Kemal Tahir’in batılılaşma konusuna çözümleyici bir yaklaşımdan çok belagatla yaklaştığını ifade etmiştir (“Kemal Tahir’in...” 175). Pamuk’a göre Kemal Tahir, “[a]skerî ve teknolojik Batılılaşmanın zorunluluğunu, kültürel Batılılaşmanın bunun tartışmalı bir sonucu olabileceğini tartışmak istemez; daha çok idari, hukukî ve siyasi Batılılaşma ile, Hattâ bunlardan çok bir simge olarak Batılılaşma kararının kendisiyle ilgilidir” (175).

Ancak, bir noktanın altını dikkatle çizmek gerekir ki, yazar, batılılaşmaya karşı çıkmasının eskiye dönüşe taraftar olduğu anlamına gelmediğini de açıkça ifade etmiştir: “Batılaşmadan (Gavurlaşmadan) kurtulmanın çıkar yolu, Osmanlılığı yeniden yaşatmağa çalışarak, buradan Halife Ömer çağına, kaybedilmiş altın çağa dönüş evhamlarıyla çırpınmak elbette değildir” (*Notlar/Osmanlılık/Bizans* 386).

C. Kemal Tahir ve “Yerlilik”

Kemal Tahir batılılaşmaya karşıdır, ancak modernleşmeye karşı değildir.

Nitekim yazar, Anadolu’nun modernleşme sayesinde kurtulacağını açıkça dile getirmiştir (*Notlar/Çöküntü* 74). Bu anlamda, Kemal Tahir’in kastettiği modernleşme Batı-dışı bir modernleşmedir. Yazara göre Türk toplumu kendi modernitesini kendisi yaratacaktır. Nitekim Kemal Tahir, Batı toplumlarından farklı özelliklere sahip Türk toplumunun modernleşmek için Batılıların geçtiği aşamalardan geçmek zorunda olmadığını ifade etmiştir:

Biz, ‘Batılıların geçtikleri yollardan, Batılılardan aldığımız tecrübeyle daha hızlı geçerek umduğumuz yere varabiliriz’ düşüncesini bir yana bırakıp, kendi tarihsel geleneklerimize dayanarak, ‘Batılıların geçtiği yollardan mutlaka geçmeğe mecburuz!’ sözünü tahlil ederek, sanıyorum, daha kestirmeden, dünyanın ve memleketimizin istediği, insanın gerçekten rahat edebileceği, onurlu yaşayacağı bir toplum düzenine kolayca varabiliriz. Yani, tarihsel kalıntılarımız bizi Batılıların geçtikleri yoldan geçmeğe zorlamaz. Tersine, o yollara sapmadan, bugün dünyanın daha ileri bir sistemi olan toplumsal yaşama düzeni çizgisine ulaştırır. (Seyda, *Türk Romanı* 52-53).

Kemal Tahir’e göre bu yerli modernite projesinin gerçekleştirilebilmesi için atılması gereken bazı öncelikli adımlar vardır. Bunlardan birincisi, kendi gerçeklerimize dönük olmaktır. Oysa Kemal Tahir, hazır kalıplarla yetinme ve Batı’nın gerçeklerini kendi gerçeklerimiz gibi kabul etme kolaycılığının, aydınlarımızı ülke gerçeklerine karşı

ilgisiz hâle getirdiğini ileri sürmüştür. Yazara göre, “elli yıllık sosyalist tarihimiz[de]³ [...] Türkiye gerçeklerine yönelmiş iki tane makale bulmanın ihtimal” (“Sol Bölünmeler...” 18) dışı olması, bu ilgisizliğin çarpıcı bir göstergesidir: “[D]ergilerimize bakın, [...] Küba’da şöyle olmuş da, bilmem Guavera böyle yapmış da, öteki bilmem ne etmiş de, Cezayir’de bilmem ne olmuş, falan yazılıdır. Çünkü daha çok onlarla ilgileniyoruz, ondan kendimizle ilgili değiliz” (23).

Asıl meselenin, “yerli gerçeğimize dönük” olmak, bunu yansıtan yapıtları hazmetmek ve bunlardan yeni sonuçlar çıkarabilmek olduğunu (“Sol Bölünmeler...” 24) ifade eden yazar, Türk toplumunun tarihsel gerçeklerinin araştırılıp ortaya çıkarılmasının, Marksizmden ve eylemden daha öncelikli olduğunu dile getirmiştir (Aktaran Bozdağ, *Kemal Tahir’in...* 21). Çünkü Kemal Tahir’e göre, “kendi gerçeklerimizi, (teoride, doktrinde, buna sanatı konuşurken kültürde demek mümkündür) derinlemesine ve genişlemesine bilmedikçe hiçbir yabancı kültürden, bilimden hattâ teknikten yararlanabilmek sözkonusu olamaz” (*Notlar/Sanat Edebiyat 1* 232).

Yerli gerçeklerimizin ortaya çıkarılmasıyla birlikte bilginin yerleşeceğini ifade eden yazar, bu sürece özel bir önem atfetmiştir:

Memleketimiz için faydalı bilgi, yabancı kitaplardan öğrendiklerimizi gelişi güzel kullanmak değil, milletimizin özelliklerini tespit için milli kılabilme. Bugün aydınlarımızın çoğunluğu memleketimizi, insanlarımızı, tarihî gelişimizi, bu gelişten aldığımız özellikleri iyice tanımamaktadırlar. Dışardan edinilmiş bilgilere benzetmeğe, yakıştırmağa getirip kullanmak, işin kolayına kaçmak da bir çeşit

³ Bu sözlerin, 1970’li yılların başında söylendiği göz önünde bulundurulmalıdır.

softalıktır. Bu bakımdan biz hepimiz galiba biraz softayız. (Aktaran Çelik, “Kemal Tahir İçin...” 32).

Bilginin yerlileşmesi sürecini bir tür “yerli rönesans” olarak gören yazar, söz konusu sürecin yerli bir modernleşme projesinin alt yapısını oluşturacağını düşünmüştür. Bu bağlamda, yazarın bir “Türk sosyalizmi” oluşturulması ve sanatın yerlileştirilmesi konusundaki düşünceleri, bu yerli modernite projesinin alt başlıkları olarak değerlendirilebilir.

Kemal Tahir’e göre, Marksizmin Türkiye gerçeklerine göre yorumlanmasıyla bir “yerli sosyalizm” ideolojisi oluşturulması gerekir. “Bir tane sosyalizm vardır, o da bilimsel sosyalizmdir” (*Notlar/Sosyalizm, Toplum...* 157) görüşüne şiddetle karşı çıkan yazar, Marks’ın 1860’larda yazdıklarının, hiç gözden geçirilmeden, “[k]endi gerçeklerimizle [...] karşılaştı[rılıp], [...] gerekli ayırma” (“Sol Bölünmeler...” 17-18) yapılmadan kabul edilmesini yanlış bulur:

Marx öleli seksen yıl olmuş.. Bugün tartıştığımız fikirlerini ortaya atalı, belki yüz yıl!... Seksen yıl, yüz yıl toplum hayatı için de, fikirlerin sağlığı için de önemli bir zaman.. [...] Yüz yıl sonra elbette Marx’ın ne dediğine bir kez daha dönüp bakacağım.. Oysa böyle söyledin mi, seni dinden çıkmış sayıyorlar!. (Aktaran Bozdağ 20)

Yazarın, Marksizmin Türkiye gerçeklerine göre yorumlanmasıyla oluşturulacak “yerli sosyalizm” düşüncesi de, solcu aydınlar tarafından ciddî bir tepkiyle karşılanır. Çoğunluk itibarıyla, “bilimsel sosyalizm”den başka sosyalizm olamayacağı görüşüne yakın duran solcu aydınlar, Kemal Tahir’in, “bilimsel sosyalizmi bir türlü anlayamadığı için [...] eskimekle suçla[dığını]”, aslında “[e]skiye[n] Kemal Tahir” olduğunu ileri sürmüşlerdir (Özaydın 65). Yazarın ortaya attığı “yerli sosyalizm” düşüncesinin ise,

Marksizmle bağdaşmadığı ve anti-komünist ve faşizan bir çizgiye yaklaştığı dile getirilmiştir (69).

Öte yandan, yazar, Türkiye’ye özgü “yerli sosyalizm”in nasıl olması gerektiğinden çok nasıl olmaması gerektiğinden söz etmiştir. Yine de, Kemal Tahir’in *Notlar*’ının satır aralarında “yerli sosyalizm”den ne kastettiğine dair bazı veriler bulmak mümkündür. Örneğin yazar, 1965 yılına ait olduğu anlaşılan bir notunda, Türkiye’de emekçilerin ayaklanıp devleti ele geçirmeleri gibi bir ihtimalin söz konusu olmadığını, sosyalizmin “Türkiye’ye devletten—yani yukardan—gelece[ğini]” (*Notlar/Çöküntü* 139) yazmıştır. Bu sözler, “Kemal Tahir[’in], Türk köylü sınıfına devrimci hareketin yürütülmesinde fazla güven besleme[diğinin]” (Oktay 10) dolaylı bir ifadesi olarak da okunabilir. Nitekim yazar, romanlarında köylü sınıfını, her türlü ahlakî değeri hiçe sayan yozlaşmış bir sınıf olarak anlatmış, işçi sınıfının ise varlığını bile kabul etmemiştir.

1970’li yılların başında yazılmış olması muhtemel bazı notlarda ise çok daha çarpıcı ifadelerle karşılaşırız: “Türk sosyalistleri[nin] [...] Türk burjuvalarıyla işbirliği yapmadan hiçbir varlık göstereme[yeceklerini]” (*Notlar/Çöküntü* 158) iddia eden Kemal Tahir, Türkiye’de kurulacak bir sosyalist düzende, özel sektörün tamamen ortadan kaldırılmayacağını, tersine Türkiye kalkınmasında devlet tarafından yönlendirileceğini yazmıştır (*Notlar/Sosyalizm, Toplum...* 259). Yazarın bu görüşlerinin Marksizmle bağdaşıp bağdaşmadığını tartışmak gereksizdir. Çünkü sosyalist düzen, her şeyden önce, burjuva sınıfıyla işbirliği yaparak değil, burjuva sınıfına karşı mücadele ederek kurulabilecek bir düzendir. Bu nedenle, Murat Belge’nin de ifade ettiği gibi, Kemal Tahir’in sözkonusu görüşlerinin “en sol yorumu” ancak sosyal-demokraside mümkün olabilir (“Kemal Tahir” 177). Sonuçta, yazarın “yerli sosyalizm” sözüyle, aslında

sosyalist bir düzenden çok, sosyal adalete dayanan bir düzeni kastettiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Kısacası, Kemal Tahir'in "sosyalizmi alıştığımız sosyalizmlerden çok başka[dır]" (Meriç, "Kemal Tahir" 251).

Yazarın sanatın yerlileştirilmesi konusundaki görüşleri ise, "yerli sosyalizm" konusundaki görüşlerine nazaran daha az tartışma konusu olmuştur.

Her alanda olduğu gibi sanatta da tavizsiz bir yerlilikten yana olan Kemal Tahir, "sanat alanında[ki] enternasyonalizmi, sanatçıyı bütünüyle yutan dipsiz bir batağa, ya da yanılgıdan yanılgıya sürükleyen bir seraba benzetir" (Dosdoğru 45). Yazara göre hiçbir sanat yapıtı yüzde yüz yerli olmadıkça büyük olamaz:

Yerli olmanın şartı [ise], biçimde olduğu kadar özde de yerlileşmektedir. (Sosyalist sanat için, 'biçimde millî-özde sosyalist' diye saçma bir laf edilmiştir. Bu laftan sosyalizm millî olamazmış gibi çok ters bir anlam çıkar ki, bilhassa, doğulu toplumlar için, sonuçları bakımından korkuludur). (*Notlar/Sanat Edebiyat 4* 195-96)

Nitekim Kemal Tahir, uluslararası ün kazanmış bütün büyük yazarların her şeyden önce kendi ulusal kültürlerine sıkı sıkıya bağlı olduklarını öne sürmüştür. Bu anlamda, yazara göre evrensele giden yol tavizsiz bir yerlilikten geçmektedir. Kemal Tahir'in bu konudaki örneği ise Shakespeare'dir:

Shakespeare'in evrenselliği de bütün gerçekten evrensel büyük yazarların evrenselliği gibi, çok yerli -yüzdeyüz İngiliz olmasından gelir. Sanatta en büyük sahtecilik, millî kalıplara -dış görüntülere- yabancı özler doldurmaya çalışmaktır. Bu sahtecilik, herşeyden önce yapanların sanatta güçsüzlüklerini, yalınkatlıklarını ispatlar. (*Notlar/Sanat Edebiyat 4* 197).

Sanatta yerlilikten yana olmamayı dejenere olmakla eşdeğer gören Kemal Tahir, ulusal sanatı, Anadolu Türkiye'si'nin sanatı olarak tanımlamıştır. Yazara göre “[b]öyle bir sanat, ancak Anadolu Türkiye'si'nin tarih içinde olgunlaşmış, birikmiş insan özelliklerine dayanarak yapılabilir” ve gerekli olup olmadığı sorgulanamaz (*Notlar/Sanat Edebiyat 2 229*).

Kemal Tahir'e göre, “[h]er sanatçı içinden çıktığı toplumun insanlarını konu alır, onun için en büyük gerçek kendi insanların gerçeğidir” (*Notlar/Sanat Edebiyat 1 273*). Bundan dolayı Türk romanı her şeyden önce Türk özü taşımalıdır. Nitekim yazar, “Türk romanındaki Türk öz[ü], Türk roman kişinin dram durumu ile Batı roman kişisini kavrayan dram anlayışındaki benzemezlik” (Aktaran Bozdağ, *Kemal Tahir'in...* 184) olarak tanımlamıştır.

BÖLÜM II

TÜRK ROMANI DÜŞÜNCESİNİN TEMEL DAYANAKLARI

Kemal Tahir, romanın Batı’da ortaya çıkmış bir edebî tür olduğunu ve yerlileştirilmesi gerektiğini öne sürmüştür. Çünkü yazara göre “Batılı olmayan toplumlar [için], öteki ideolojiler ve doktrinler gibi romanı da, yerlileştirmek mümkün olmazsa Batının romandan elde ettiği yarar elde edilemez” (*Notlar/Sanat Edebiyat 1* 115). Bu nedenle Kemal Tahir, “yerli” bir özden hareket ederek “yerli” bir biçime sahip Türk romanını oluşturmaya çalışmıştır. “Kişinin dramı”na karşı “toplumun dramı”nın ön plâna çıkarılması ve Türk romancısına sosyal bilimler alanında araştırmalar yapma zorunluluğu yüklenmesi, yazarın Türk romanı düşüncesinin temel dayanaklarını oluşturur.

10. TÜRKİYE KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
DOKÜMAN YERİ
12.04.2024

A. “Kişinin Dramı”na Karşı “Toplumun Dramı”

Kemal Tahir’in yaşamının ilk dönemindeki roman anlayışı, 19. yüzyıl klâsik gerçekçi Batı romanında olduğu gibi, “drama çatmış tek insana dayanır” (*Notlar/Sanat Edebiyat 1* 70). “Gerçekçi romanın biricik gerçeği[nin] insan dramı” (*Notlar/Sanat Edebiyat 2* 127) olduğunu ifade eden Kemal Tahir’e göre romancının asıl amacı insanı anlamak olmalıdır. Çünkü, “[y]ıgını anlamak insanı anlamak değildir. İnsanı anlamayınca yıgını anlıyorum sanmak, kendini aldatmaktır” (*Notlar/Sanat Edebiyat 4* 166).

Yine bu dönemde “insanların kişisel serüvenlerinin ana itici gücünü, yalnızca ekonomik-sosyal baskılar[la] kabataslak açıklamayı yetersiz bul[an]” Kemal Tahir, bireyin dramının şekillenmesinde bireysel psikolojinin, ekonomik ve sosyal faktörlerden daha belirleyici olduğunu ifade etmiştir : “İnsan kendi tarihini, ekonomik-sosyal yasaların baskıları altında yapıyor ama, son hesaplasmada, gene kendisi, kişisel özelliği, sorumluluğu, içinde yapıyor. Yoksa, sanatta çeşitlilik hemen de imkânsız olurdu” (*Notlar/Sanat Edebiyat 1* 69).

Yazar, “drama çatmış tek insan” tâbiriyle neyi kast ettiğini ise şu sözlerle açıklamıştır:

[İ]nsan dramı, ancak, insanın kapana kısıldığı yerde vardır.

Buradaki kısıtılmışlık, bence, insanın dış itilmelerle yakalandığı bir tuzak değildir. Daha çok kendi kişiliğindeki özelliklerle gelip girdiği bir kapandır. Bence, bu kapanın çıkış yolları sımsıkı kapalı da değildir. Tersine, hemen her şeyi açıktır. Hele başka insanlar için burada kapan bile sözkonusu olamaz. (*Notlar/Sanat Edebiyat 1* 69)

Bu dram anlayışı, edebiyatımızda Kemal Tahir’e özgü bir roman kişinin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Fethi Naci’nin “Kemal Tahir insanı” olarak nitelendirdiği bu roman kişinin en belirgin özelliği ise kapana kısılmışlığıdır:

Kemal Tahir insanı, bana, hep kapana kısıtılmış insan olarak görünür. Değişik kişileri vardır Kemal Tahir’in, ama kişilerindeki ortaklaşa nitelik, kişilerini öbür romancıların kişilerinden ayıran, Kemal Tahir insanı eden nitelik, onların, kendilerini saran, gitgide daralan bir çember içinde, ne yapacaklarını bilmez bir duruma düşmeleri, bocalamaları, bir çıkar yol bulamıyarak, sonunda, kendilerini toplum-dışı yapan hareketlere başvurmak zorunda kalmalarıdır. (“Orhan Kemal İnsanı” 67-68)

Kemal Tahir’in *Yorgun Savaşçı* romanından önceki bütün yapıtları, “drama çatmış tek insana dayanan” roman anlayışının ürünüdürler. Yazarın yakın çevresindeki isimlerden biri olan Hulusi Dosdoğru da, Kemal Tahir’in ilk dönemdeki yapıtlarını, “bireyin etrafında dönen” 19. yüzyıl klâsik gerçekçi Batı romanı çizgisindeki romanlar olarak nitelendirmiştir (402).

1960’lı yılların ortalarına doğru, Osmanlı tarihi hakkındaki politik yorumlarının değişmesiyle birlikte, yazarın roman anlayışı da kökten değişmiştir. Kemal Tahir, yaşamının ikinci döneminde, Osmanlı tarihi üstüne yaptığı araştırmalara dayanarak, Batı’nın geçtiği tarihsel aşamalardan geçmemiş olan Türk toplumunda Batılı anlamda bireyin varlığından söz edilemeyeceğini, bu nedenle “gerçek Türk romanı”nın “kişinin dramı”na değil “toplumun dramı”na dayanması gerektiğini ileri sürmüştür (Aktaran Bozdağ, *Kemal Tahir’in...* 111).

Kemal Tahir’e göre bütün sınıfsal bağlarına rağmen Batı’da birey yalnızdır. Nitekim Batı romanı, bireyin yalnızlıktan kaynaklanan dramını anlatır (Aktaran Bozdağ,

Kemal Tahir'in... 185). Oysa Doğu insanı, Batı'daki bireyin yalnızlıktan kaynaklanan dramını yaşamaz:

Doğulu insan, eğer deli değilse, kişisel dramı içinde uzun boylu yalnız kalamaz. (Farkına varsın varmasın, çok sıkıştığı yerde topluma sığınır, ya da toplum bilerek, ya da bilmiyerek sıkışmış kişinin imdadına yetişir) [...]. Batıda drama düşmüş insan, sıkı sınıf bağlarına rağmen tek başına bırakılır. (*Notlar/Sanat Edebiyat 1* 205)

Sonuçta Kemal Tahir, “Batı-Doğu benzemezliği dolayısıyla Türk romanı[nın] gerek öz, gerek biçim bakımından başkalık göstermeye mecbur” olduğunu ileri sürmüştür (*Notlar/Sanat Edebiyat 1* 110). Yazara göre, bu nedenle Doğulu toplumların yapısı romancıyı toplumun ve toplumsallığın romanını yazmaya zorlar (*Notlar/Sanat Edebiyat 1* 111).

Kemal Tahir, Türk romancısının “toplumun dramı”nı işlemekle, “bütün Doğulu insanların dramını işlemiş ve dünya insanlık dramına çok önemli bir parçayı, öteki yarım parçayı eklemiş olaca[ğın] ileri sürmüştür” (Aktaran Bozdağ *Kemal Tahir'in...* 185). Yazara göre “[b]uradaki eklenti o kadar büyüktür ki, artık burada, katkıdan bile söz edilemez. Buradaki olay, kayıp yarı parçanın bulunup yerine koyulmasıdır” (185).

Ne var ki Kemal Tahir, Türk romanında, 1945'lere kadar “toplumun dramı”nın değil, “kişinin dramı”nın ön plâna çıktığını ifade etmiştir. Yazar, bu tarihe kadar yazılan romanların yerli bir içerikten ve yerli renklerden mahrum, Batı özentisi kozmopolit yapıtlar olduğunu öne sürmüştür:

Her ne kadar bazı romanların üstünde “Millî Roman” yazısı görülürse de bu millî sözü roman kişilerinin ve romandaki yerlerin Türk adları taşımasından başka bir anlama gelmez. Bunu ispatlayan nokta

romanlarımızın batı romanları ile karşılaştırılarak ögölmesi ve yerilmesidir. (“‘Türk Romancısı Romanını...” 5)

Yazar, Halide Edip Adıvar, Reşat Nuri Güntekin, Yakup Kadri Karaosmanoğlu ve Halit Ziya Uşaklıgil gibi, Türk edebiyatının önde gelen yazarlarının yapıtlarını da söz konusu Batı özentisi kozmopolit roman anlayışının ürünleri olarak değerdendirmiştir.

Öncelikle ifade etmek gerekir ki, Kemal Tahir, “kişinin dramı”-“toplumun dramı” ayrımını tam olarak çözüme kavuşturamamıştır.

Sık sık, toplum yapımızın kendimize özgü olduğuna göre bu yapının içinde oluşan Türk insanının da, kölelik, feodalite, kapitalizm aşamalarından geçen Batı toplumlarının insanından farklı olacağını ve bundan ötürü romanda bu Türk insanını anlatmamız gerektiğini söylüyor. Bazen de bakıyoruz ‘Ben toplumun dramını işlersem kendi romanımı verebileceğim’ diyerek kişisel dramı dışlamaktan yana. Bazen de, ülkemizde ‘kişisel dram ile sosyal dram çok karışık, çok iç içe cereyan ediyordu’ diyerek ikisinin ayrılamayacağını işaret ediyor. (Moran, “Kemal Tahir’in...” 134)

Nitekim, yazarın bir sohbet sırasında İsmet Bozdağ’a söylediğı şu sözler, “kişinin dramı”na karşı “toplumun dramı”nı öne çıkarmak konusundaki tereddüdünü açıkça ortaya koymaktadır: “Belki Batının kişi dramına karşılık, ben toplumun dramını işlersem, kendi romanımı vereceğim. Bu söylediklerim, kesin kes doğrudur diye direnmem yok: Romanda yeni bir yol aramak benim için kesinkes doğrudur, diyorum” (Aktaran Bozdağ, *Kemal Tahir’in...* 111).

Öte yandan, Berna Moran’ın da ifade etmiş olduğu gibi “kişinin dramı”-“toplumun dramı” ayrımı yapay bir ayrımdır. Bu ikisini birbirinden ayırmak pek

mümkün değildir. Nitekim Moran, Batı romanında “kişinin dramı”nın “toplumun dramı”yla iç içe geçmiş olduğunu dile getirmiştir:

Nedir burjuva romanında bireyin dramı dediğimiz şey? Çok genel çizgileriyle şöyle tanımlanabilir: Roman kahramanı başlangıçta bilgisizliği, deneyimsizliği, masumiyeti nedeniyle gerçeklik hakkında yanlış inançlar besler. Daha sonra geçirdiği deneyimler sonucu bu yanılsamadan uyanır ve sınıf ayrımının, paranın büyük rol oynadığı burjuva dünyasının kirli ve pis gerçekliğini öğrenir. Üstteki yıldız kazınınca alttaki âdi maden çıkar ortaya. Bu bilinçlenme ve olgunlaşma gerçi bir anlamda kişiseldir, ama yazarın yansıttığı gerçeklik toplumsaldır. (“Kemal Tahir’in...” 133)

Ayrıca Moran, Kemal Tahir’in iddiasının aksine, “kişinin dramı”nın ön plâna alınmasının, “toplumun dramı”nın ortaya çıkmasına engel olmayacağını, tam tersine “toplumun dramı”nı daha da belirginleştireceğini ifade etmiştir:

[R]omanın bir baş kişisi olması, onun dramının toplumunkinden bağımsız kişisel bir dram olmasını gerektirmez. Tersine toplumun dramını meydana getiren çatışmadaki tarihsel güçlerin daha somut bir şekilde belirmesini sağlar. [...] Başka bir deyişle, roman kahramanında tanık olduğumuz iç çatışma (isterseniz bireyin dramı diyelim) onun kendini içinde bulduğu toplumsal güçlerin çatışmasını yansıtır. (“Kemal Tahir’in...” 135).

Moran’ın da ifade ettiği gibi, aslında tamamen yapay bir ayrım olan “kişinin dramı” ile “toplumun dramı” kategorileri arasındaki ayrımı geçerli varsayarak, Kemal

Tahir'in "toplumun dramı" kavramına nasıl bir anlam yüklediğine daha yakından baktığımızda, roman sanatının özüne aykırı düşen bazı düşüncelerle karşılaşırız.

Öncelikle ifade etmek gerekir ki, Kemal Tahir, Doğu insanı-Batı insanı, Doğu romanı-Batı romanı gibi sınırları belirsiz, muğlak ve yoruma açık genel kategorilerle düşünce üretmiş bir yazardır. Bu anlamda, Kemal Tahir düşüncesinin en temel özelliği genellemeci ve standartlaştırıcı bir düşünce olmasıdır. Bu durum, genel olarak Kemal Tahir düşüncesinin en zayıf noktasını oluşturmaktadır. Nitekim Kemal Tahir'in düşünce sistematığına en ciddi eleştirileri yöneltmiş isimlerden biri olan Murat Belge de aynı noktaya dikkat çekmiştir: "Kemal Tahir'de [...], ne Batı, ne Doğu, gerçek Batı veya Doğu'ya benzemiyor. Bu kadar kurmaca, bu kadar ideoloji ve kompleks yüklü kavramlarla toplumsal bilim tartışılabilir, toplum üstüne nesnel sonuçlara varılabilir mi?" ("Olmayan Kutuplar Arasında" 9).

Söz konusu genellemeci ve standartlaştırıcı yaklaşım, doğal olarak yazarın roman kuramı konusundaki görüşlerini de etkilemiştir. Kemal Tahir'in öne sürdüğü "toplumun dramı" kavramı da bu türden genel bir kategoridir. Yazar, öncelikle Türk toplumunun yazgısını topyekün belirleyen bir dram öngörmektedir. "Toplumun dramı" olarak kavramsallaştırılan bu "standart dram", en genel anlamıyla Doğu-Batı çatışmasından ibarettir. Çünkü Kemal Tahir'e göre Türk toplumunun temel sorunu Doğu-Batı çatışmasıdır ve diğer bütün sorunların temelinde bu çatışma yatmaktadır. Diğer bir deyişle yazar, bütün Türk toplumu için geçerli kabul ettiği toplumsal dramın psikolojik sorunlardan değil, tarihsel-sosyolojik bir sorundan kaynaklandığını düşünmüştür. Zaten Kemal Tahir'e göre Türk toplumunu psikoloji yoluyla anlamak olanaksızdır. Çünkü Türk toplumunda "genel ve yaygın anlamıyla psikoloji yoktur" (İleri, *Hatırlıyorum: Kişiler, Zamanlar* 113).

Nitekim Türk romancısının bireyin değil, toplumun gerçekliğinin peşinde olması gerektiğini ileri süren Kemal Tahir, yaşamının ikinci dönemindeki romanlarında, bireysel psikolojiyi ikinci plâna itmiştir. Yazar, yaşamının ikinci döneminde kaleme aldığı romanlarında, psikolojik çözümlemelerden özellikle kaçınmıştır. Örneğin *Yorgun Savaşçı* romanında, hayatı cephelerde geçmiş bir kuşağın temsilcisi olarak çizilen Cehennem Yüzbaşı Cemil karakterinin bireysel psikolojisi bilerek ihmal edilmiştir. *Yorgun Savaşçı*, başlangıçta Cehennem Yüzbaşı Cemil karakterinin romanı olarak başlar. Ancak yazar, romanı giderek I. Dünya Savaşı'ndan yenik çıkmış bütün yorgun İttihatçı subayların romanına çevirir. Eser, belli bir noktadan sonra, İttihatçı subayların romanı olmaktan da çıkar ve yüzyıllardır savaşmaktan yorulmuş bir milletin romanına dönüşür. *Yorgun Savaşçı* romanındaki söz konusu bu dönüşüm, aynı zamanda tarihsel söylemin edebî söylemin önüne geçtiği bir süreç olarak da değerlendirilebilir. Romanda Kurtuluş Savaşı öncesi mücadelelere dair bilgi aktarımının giderek daha çok yer bulması bu durumun bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

Ancak “her büyük sanatkâr[ın] mutlaka psikolog olmak mecburiyetinde” (*Notlar/Sanat Edebiyat* 2 211) olduğunu öne süren Kemal Tahir, iddia edildiğinin aksine, psikolojiyi bütünüyle göz ardı etmiş değildir. Bu bağlamda yazarın asıl önemseddiği bireysel psikoloji değil, sosyal psikolojidir:

Çocukluktaki libido birikimlerinin önemi, bunların tek kişilerde müstesna olaylar, özellikler meydana getirmesinde değil, belli bir tarih döneminde, belli ekonomik-sosyal toplulukların genel davranışlarındaki tekrarlanan insancıl ana kanunlardan birini, cinsel olayların toplumsal yaşayışa etkisini kalın çizgilerle belirlemesindedir. Değişik görüntülerle de olsa,

sosyal psikoloji bakımından yaygın olarak tekrarlanmayan hiçbir olay, gerçek sanat için hiçbir değer taşımaz. (*Notlar/Sanat Edebiyat 4 78*)

Nitekim yazar, bütün Türk toplumu için geçerli standart bir psikoloji öngörmüş ve roman kişilerinin bireysel psikolojilerini cinselliğe indirgemıştır. Böylelikle Kemal Tahir, cinselliğe ağırlık vererek Türk toplumunun kolektif psikolojisini ortaya koymayı amaçlamıştır. Yazarın Sigmund Freud'un görüşlerini, "insan davranışlarının ardındaki temel itici güç cinsel dürtülerdir" şeklindeki genel-geçer yargı düzeyinde algılamış olması da söz konusu durumun önemli bir göstergesi olarak kabul edilebilir:

Gerçekçi romanda dram, -küçük büyük- ihtirasların bir yere takılması, çıkmaza girmesinden doğar. Bu takılan ihtiras cinsel isteklerimizden biri değilse, arkasında gene bu istekle ilgili bir itiliş mutlaka vardır. Canlı olanda cinsi istek zaman zaman ister istemez ağır basar. Gerçekçi romanda cinsel isteğin yerini daraltmak, kısırlığa yer açmaktır. (*Notlar/Sanat Edebiyat 2 136*)

Nitekim, Kemal Tahir'in roman kahramanlarının drama düşmesi de çoğu kez "kadın meselesi" yüzünden olur (Ergün, "Kelleci Memet" 263). Sonuçta, yazarın özellikle köyü anlatan romanlarında cinselliğe geniş ölçüde yer vermesi, birtakım sert eleştirilere neden olmuştur (Fethi Naci, "Kimse Kimseyi Sevmiyordu" 198; Özdemir, "Sevgisizliğin Romancısı" 18). Yazarın romanlarındaki bu yoğun cinselliğin, bir tür "Kemal Tahir seksolojisi"ne yol açtığına dikkat çekilmiştir (Timur 187). Konur Ertop, Tark Dursun K. ve Fethi Naci gibi eleştirmenler ise, yazarın romanlarında cinselliğe yapılan vurgunun, okuyucunun hayvanî duygularını sömürmeye ve kolay okunmayı sağlamaya hizmet ettiğini ileri sürmüşlerdir ("Köy Edebiyatında Cinsellik" 81; "Aşkî,

edebî, cinaî...” 7; *Türk Romanında Toplumsal...* 119). Oysa, aslında Kemal Tahir, cinselliği, Türk toplumunun gerçeğinin çok önemli bir parçası olarak görmekteydi.

Öte yandan, yazarın büyük ölçüde sosyal psikolojiye dayandırdığı “toplumun dramı” kavramını, Dostoyevski’nin roman konusundaki yaklaşımından ilham alarak ortaya atmış olduğunu görüyoruz. Kemal Tahir, Mehmet Seyda’nın düzenlediği ve daha sonra *Türk Romanı* adıyla kitaplaştırılan açık oturumda, Dostoyevski’nin “bir Batılı ile yaptığı tartışmada” söylediği şu sözlerle dikkat çekmiştir: “‘Biz sizin bütün kültürünüzü romanda tekniğinizi aldık, biliyoruz. Bunun üzerine Rus dehasını koyduk!’ Belki de Rus romanını belirleyen, bu özelliştir, yâni özdeki benzemezliği yapan Rus dehası” (42). Buna karşılık Kemal Tahir de, Batı’dan roman tekniğini alıp ona Türk dehasını koymayı amaçlamıştır: “Rus milletin dehasını getirdik diyor. Şimdi biz isteriz ki, varsa böyle bir şey, Türk dehasını getirelim.” (Seyda, *Türk Romanı* 42). Yazar, bu işin gerçekleştirilebilmesi için, tıpkı Batı edebiyatında olduğu gibi, Türk edebiyatında da romanın masala ve hikâyeye dayandırılması gerektiğini ileri sürmüştür: “Batı romanı nereden kaynaklanmış? Masaldan, halk hikâyesinden mi? Tamam! Benim de masalım var, halk hikayem var... Öyleyse romanımı oturtacağım temel var bende” (Aktaran Gülendamlar, “Geleneksel Anlatım...” 8).

Bu bağlamda Oğuz Atay’a göre Kemal Tahir, edebiyatımızda, roman geleneği ile millî kültür geleneğinin birbirinden ayrı olduğu gerçeğinin farkına varmış tek romancıdır (“Kemal Tahir ve...” 6). Atay, Kemal Tahir’in roman anlayışını değerlendirdiği “Kemal Tahir ve Roman Geleneğimiz” başlıklı makalesinde bu düşüncesini şu sözlerle dile getirmiştir:

Kültür geleneği her millet için farklı yollar izler; sanatçı da bu değişik yolu bulamazsa başka kültürlerin taklitçiliğinden kurtulamaz. Kemal

Tahir bunu çok iyi anlamıştı; belki de bunu gerçek anlamıyla kavrayan tek romancımızdı. Roman geleneği ise daha farklı özellikler taşıyor bir bakıma: Bütün sanatların evrenselliği gibi roman sanatı da bütün insanlığın malıdır, dolayısıyla roman geleneği de bütün romancıların malıdır. Kemal Tahir bu gerçeği de bütün derinliğiyle sezmiş ve benimsemiştir. [...] Kemal Tahir, Batı roman geleneğini bütün ayrıntılarıyla kavramış bir yazardı, ama roman malzemesinin ve felsefesinin Türk kültürüne dayanması gereğini de aynı kuvvetle duyuyordu. (6)

Milli kültür geleneği ile roman geleneği arasındaki ayrımın farkında olması, Kemal Tahir'i kendi dönemindeki edebiyatçılar arasında ayrıcalıklı bir konuma yükseltmiştir. Ne var ki yazar, böyle bir farkındalığın avantajını iyi kullanamamıştır. Kemal Tahir'in hatası, Batı'da ortaya çıkmış bir edebî tür olan romanın tür konvansiyonlarını zorlayarak, bir anlamda "anti-Batı roman" olarak da nitelendirilebilecek bir "Türk romanı" oluşturmaya çalışmış olmasıdır. Burada söz konusu olan yeni bir roman tekniği arayışı değil, yeni bir format arayışıdır. "Kişinin dramı"na karşı "toplumun dramı" kavramının ortaya atılmış olması da bu yaklaşımın bir sonucudur. Oysa ki, Kemal Tahir'in ilham aldığı Dostoyevski, "Rus toplumu, geçmiş olduğu tarihsel süreçler ve sosyo-ekonomik yapısı itibarıyla Batı toplumlarından farklı bir toplumdur. Bu nedenle bizim toplumumuzda henüz Batı'daki anlamda birey ortaya çıkmamıştır" diye akıl yürütse ve romanlarını da bu görüş doğrultusunda "bireyin dramı"na değil de "toplumun dramı"na dayandırmaya çalışsaydı, dünya edebiyatı *Suç ve Ceza* (1867), *Budala* (1868) ve *Karamazof Kardeşler* (1878-1880) gibi başyapıtlardan

mahrum kalacaktı. Diğer bir deyişle Dostoyevski, Kemal Tahir'in düştüğü hataya düşmemiş; Batı romanına alternatif bir "Rus romanı" oluşturmaya çalışmamıştır.

Bu bağlamda, yazarın yakın çevresinde bulunmuş ve onun düşüncelerinden etkilenmiş bir sanatçının, yapıtlarıyla ortaya koyduğu pratiği değerlendirmek ilginç olacaktır. Kemal Tahir'in özgün bir Türk romanı oluşturma konusundaki görüşlerinden etkilenen yönetmen Atıf Yılmaz, Türk sinemasına özgü bir sinema dili oluşturmak istemiştir. Yılmaz, geleneksel seyir sanatları olan Karagöz ve minyatürün iki boyutlu dünyasından yola çıkarak Türk sinemasının da iki boyutlu bir görsel estetiğe sahip olması gerektiği sonucuna varmıştır. Nitekim Yılmaz, *Yedi Kocalı Hüzmüz* filminde, geleneksel seyir sanatlarındaki iki boyutlu görsel estetiği esas alan bir "yerli sinema dili" oluşturmaya çalışmıştır. Bunun için söz konusu filmde, ışıklandırmayı iki boyutlu bir etki yaratacak şekilde kullanmış, sahne içi oyuncu yerleştirimini ve mizanseni de üçüncü boyut illüzyonunu ortadan kaldıracak şekilde uygulamıştır. Yılmaz, bütün filmi, geniş alan derinliği imkânı sağlayan ve insan gözüne en yakın bakış açısını veren 40 mm objektifle çekmiştir. Dekor ve kostümler de filmin iki boyutlu görsel estetiğine uygun düşecek şekilde ayarlanmıştır. Ayrıca, oyuncuların jest ve mimiklerini gerçekçi sinema anlayışına ters düşecek abartılı bir tarzda kullanmaları ve böylelikle "biraz kukla gibi" oynamaları sağlanmıştır ("Atıf Yılmaz'la Söyleşi" 276).

Oysa ki, sinemayı diğer sanatlardan ayıran en temel özelliği, gerçeklik izlenimini en güçlü şekilde yaratabilen sanat dalı olmasıdır. Diğer bir deyişle, perdede gerçek yaşamdakine benzer bir üçüncü boyut izlenimi yaratılması, sinema sanatının vazgeçilmez özelliklerindendir. Bu nedenle, aydınlatma, sahne için oyuncu yerleştirimini, mizansen, ses ve dekor gibi unsurlar, öncelikle perdede güçlü bir üçüncü boyut izlenimi

oluşturmak için kullanılırlar. Bu yüzdendir ki, Atıf Yılmaz'ın “yerli bir sinema dili” yaratma çabası, sinema sanatının doğasına aykırı bir zorlamadan öteye geçememiştir.

Dolayısıyla, Atıf Yılmaz'ın oluşturmaya çalıştığı iki boyutlu sinema dili, öncelikle güçlü bir üçüncü boyut izlenimi yaratmayı amaçlayan sinema sanatının doğasına nasıl aykırı düşmüşse, Kemal Tahir'in “kişinin dramı”na karşı “toplumun dramı”nı ön plâna çıkaran roman anlayışı da, her şeyden önce bireyi anlatan roman sanatının doğasına aykırı düşmüştür. Oysa ki Ahmet Hamdi Tanpınar'ın da ifade ettiği gibi, “[b]ir romanda anlatılabilecek şeyin azamisi ferttir, muayyen bir cemiyetin muayyen bir zümresinin muayyen bir tarihi onda yaşamış olan ferdi ve bu fert de bizzat romancının kendisidir” (“Bizde Roman II” 50).

Bu bağlamda, Kemal Tahir'in “kişinin dramı”na karşı “toplumun dramı”nı ön plâna çıkardığı yapıtlarındaki roman kişileri, psikolojik derinlikleri olmayan, inandırıcılıktan yoksun karton karakterler olarak nitelendirilmiştir. Ne var ki, roman kişilerinin zayıflığı yalnız Kemal Tahir romanının değil, bütün Türk romanının en önemli sorunlarından biridir:

Romancılarımız bireylerin serüveni, kişisel dramlarıyla ilgilenmemektedir. Toplumsal yaşantı, toplumdaki gelişim ve değişimler üzerinde durmaktadır daha çok. Toplumun portresini çizmeyi amaçlar. Bunun içinde belirli bir özelliğini yakaladığı kişiyi bu amacını gerçekleştirmede bir araç gibi kullanıyor. Doğal olarak romanındaki kişiler de roman kişisi olmaktan çok, bir araç bir açıklama ögesi görevini görüyor. (Özdemir, “Romanımızda İnsan Ögesi” 189)

Fethi Naci de, “Roman Sorunları, Toprak Sorunları” başlıklı makalesinde Türk romanında birey sorunuyla ilgili dikkat çekici değerlendirmeler yapmıştır. “Bireyi

savsaklayarak belki başka şeyler yapılabilir, ama roman yazılamaz” diyen Fethi Naci, toplumsal uyanışı sağlamak ve işçileri bilinçlendirmek için roman yazarların bu ulvî amaçlar uğruna asıl işlerinden, yani romancılıktan ödün verdiklerini ifade etmiştir. Oysa Fethi Naci’ye göre, edebiyatçıların işi ülke sorunlarına çözüm getirmek değil, roman yazmaktır. Kaldı ki, “[b]ir romancı, roman sorunlarına çözüm getirmeden, toplumsal sorunlara çözüm getiremeyeceğini aklından çıkarmamak zorunda[dır]” (17).

Türk romanında bireysel psikolojinin ikinci plâna atılması, buna karşılık toplumsal sorunların ön plâna alınması sorununa daha “evrensel” bir perspektiften yaklaşıldığında, Frederic Jameson’ın, aslında bütün üçüncü dünya edebiyatının bir tür alegori olduğu iddiası akla geliyor. Jameson’a göre, özel hayata ve bireysel psikolojiye önem veren üçüncü dünya metinleri bile, bu ülkelerin içinde bulunduğu sosyo-kültürel ve siyasal koşulların gereği olarak bir tür ulusal alegori biçimini almaktadırlar (Belge, “Üçüncü Dünya Ülkeleri...” 66). Öte yandan Murat Belge de, Jameson’ın üçüncü dünya ülkelerinin edebiyatının bir tür ulusal alegori olduğu iddiasına katılmaktadır:

Seksenlerden bu yana Türkiye’de herkesten çok sözünü ettiren “yeni” yazarlar, Orhan Pamuk ve Latife Tekin, Jameson’ın “ulusal alegori” dediği kategoriye pekâlâ uyan romanlar yazdılar. Ama daha önceki yazarlarda da bu eğilim vardı- örneğin, Yaşar Kemal’de veya Oğuz Atay’da ve hattâ Adalet Ağaoğlu’nun bazı romanlarında. Daha eskilerde de var bu eğilim. [...] Daha Ahmed Midhat Efendi’nin *Rakım Efendi ile Felatun Bey*’inden başlayarak, bu alegorinin Doğulu ve Batılı değerleri belli olmuş ve sonraki yazarlar da bu damardan bir hayli beslenmişlerdi. (“Üçüncü Dünya Ülkeleri ...” 69)

Bu bağlamda, Murat Belge’ye göre, özellikle yaşamının ikinci döneminde kaleme aldığı romanlarında, Osmanlı Devleti’nin kuruluş ve çözülme dönemleri ile

Cumhuriyet'in ilk dönemlerini resmî ideolojiye alternatif bir bakış açısıyla yeniden yazmayı deneyen Kemal Tahir'in yapıtları, bir "ulusal alegori dizisi" olarak nitelendirilebilir:

Bir resmî tarih var, o ülkenin iktidarda bulunan güçlerinin ihtiyaçlarına göre oluşturulmuş ve dolayısıyla bir yazarın kendi toplumunun tarihini derinlemesine kavrama ihtiyacına cevap vermiyor. Bu durumda yazar başka –ve resmî teoriyle mücadele halinde olan- bir açıklama tarzına yöneliyor. Çoğu üçüncü-dünyalı aynı seçmeyi yaparak Marksizm'e bu şekilde başvurmuş, bunların çoğu da orada kalmıştır. Ama Kemal Tahir onunla da yetinmeyerek, *Devlet Ana* ile birlikte, kendi teorisini geliştirmeye başladı. Bunu izleyen romanları, *Yorgun Savaşçı*, *Kurt Kanunu*, *Büyük Mal* v.b. oluşan yeni teoriye göre ülke tarihinin belirleyici dönemeçlerinin açıklandığı bir tür "dizi" oldular. Bütün bu eserler bir bakıma bir "ulusal alegori" olarak ele alınabilir. ("Üçüncü Dünya Ülkeleri ..." 73)

Türk romanının "toplumun dramı"na yaslanması gerektiğini ileri süren Kemal Tahir'in bu konudaki görüşlerini, 28 Kasım 1971 tarihli *Milliyet* gazetesinde "Türk Romanı ve Toplum Gerçekleri" başlığıyla yayımlanan açık oturumda daha etraflıca dile getirmiş olduğunu görüyoruz. Söz konusu açık oturuma katılan edebiyat tarihçisi Mehmet Kaplân, yazarın, Türk romanının 1940'lı yılların ortalarına kadar, "toplumun dramı"nı değil "kişinin dramı"nı esas aldığı ve yerli gerçeklere dayanmadığı iddialarına karşı çıkmıştır. Kaplân'a göre, Türk romanında başlangıçtan beri toplumsal sorunlar bireysel psikolojiden daha öncelikli olmuştur:

Türk romanının Ahmet Mithat Efendi'den bugüne gelinceye kadar hâkim tarafı sosyal tenkittir. Medeniyet değişmesi bakımından bu zaruridir: Eski bir medeniyet tenkit ediliyor. Yeni insan tipleri, yeni sosyal meseleler ortaya çıkıyor. Türk romanı son derece sosyal muhtevası olan bir romandır. Fakat sosyal meselelerin derin bir şekilde ele alındığına pek kani değilim. Sosyal meseleler ele alınırken insan fert olarak biraz unutuluyor; geniş çerçeve içersinde ele alınıyor. (“Türk Romanı ve...” 2)

1950'lere kadar Türk romanında Doğu-Batı meselesinin ön plânda olduğunu dile getiren eleştirmen Berna Moran da, Mehmet Kaplân'la aynı görüştedir. Moran'a göre 1950'lere kadar Türk romanında iki çizgiden söz edilebilir: “Birinci çizgiyi bir düşünce kalıbına dökülen, toplumsal sorunlara dönük romanlar; ikinci çizgiyi, bireyler arası ilişkiye ve dolayısıyla bireyin iç dünyasına dönük dramatik romanlar oluşturur” (“Batılılaşma Sorunu ve...” 63). Berna Moran, Türk romanındaki hâkim eğilimi oluşturan birinci çizgideki romanlarda, en önemli toplumsal sorunlarımızdan biri olan batılılaşma konusunun Türk romanının ana sorunsalını oluşturduğunu ve bu sorunsalın romanın kuruluşunu ve tiplerini de büyük ölçüde belirlediğini ifade etmiştir. Moran'a göre, Türk romanında ikinci çizgiyi temsil eden romanlarda, diğer bir deyişle Halit Ziya Uşaklıgil gibi, kişisel psikolojiye eğilen yazarların yapıtlarında bile batılılaşma sorununun izlerini görmek mümkündür (“Türk Romanı ve...” 19).

Moran, Kemal Tahir'in iddiasının aksine, Türk romanındaki ikinci çizgiyi oluşturan, yani “bireye ve bireyler arası ilişkiye dönük” romanların birinci çizgideki romanlara nazaran daha az sayıda olduğunu ifade etmiştir (“Batılılaşma Sorunu ve...” 64-65). Moran, ayrıca, Kemal Tahir'in Türk romancılarının 1945'lere kadar Türk toplumunun sorunlarına duyarsız oldukları iddiasına da karşı çıkar:

Türkiye’de, sorunları burjuva toplumundan kaynaklanan bireyin romanı gerçekten de yazılamazdı, ama gerçekliği farklı olan bir toplumun sorunlarından kaynaklanan romanlar yazılabilirdi. Nitekim [...] romanı Batı’dan alan yazarlarımızın çoğu, burjuva toplumunun kendine özgü sorunlarını ve bireyinin dramını değil, Türkiye’nin toplumsal gerçekliğini oluşturan Batılılaşmanın sancılarında kaynaklanan konuları işlemişlerdir. Bir kültür bunalımındaki toplumun değerler kargaşasına eğilen yazarlarımızın kullandıkları tipler sınıfları değil, Doğu ve Batı’yı temsil ederler. (“Kemal Tahir’in...” 134)

Moran’a göre “[y]azarlarımızın başarılı olup olmadıkları ayrı bir sorundur; ve başarısızlıklarının nedenini Batı toplumundaki bireyin dramını kopya etme çabasında aramak yanlış sonuçlara sürükler bizi” (134). Öte yandan, “Kemal Tahir’in ve onun görüşünü savunanların 1950’den önceki Türk romanının karakterleri Türk değil, Batı romanından kopya edilmiş kişilerdir iddiası[nı] olsa olsa yanlış bir genelleme” (134) olarak nitelendiren Moran’a göre, “Rakım Efendi, Bihruz, Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın tipleri, *Kıralık Konak*’ın Naim Efendi’si vb. Türk toplumunun ürünü insanlardır ve adlarını değiştirmekle onları Batılı yapamazsınız” (134).

Bu bağlamda, 1950’lere kadarki Türk romanında “kişinin dramı”ndan çok “toplumun dramı”nın ön plâna çıktığını söylemek daha doğru olacaktır. Nitekim Halit Ziya Uşaklıgil’in *Mai ve Siyah* (1896) ile *Aşk-ı Memnu* (1900), Mehmet Rauf’un *Eylül* (1901) gibi romanlarının azınlıkta oluşu da, Türk edebiyatında “toplumun dramı” yerine “kişinin dramı”nı ön plâna çıkaran romanların azınlıkta olduğunu göstermektedir.

Ahmet Hamdi Tanpınar’ın modernist bir edebiyat estetiğinin ürünü olan *Huzur* (1949) romanı bile, Doğu-Batı sorunu, kültürel yozlaşma, gerikalmışlık gibi yaklaşık ikiyüz

yıldır entelektüel gündemimizi oluşturan sorunların yoğun olarak ele alındığı bir roman olarak karşımıza çıkar. Dolayısıyla, Kemal Tahir'in iddiasının aksine, 1945'lere kadarki Türk romanında toplumsal sorunların kişisel sorunların önüne geçtiğini söyleyebiliriz. Nitekim, bu durumun, edebiyatımızdaki hikâye ve roman karakterlerini, psikolojik derinlikleri olmayan, inandırıcılıktan yoksun karton karakterler hâline getirdiği ifade edilmiştir. Benzer değerlendirmeler, 1950 sonrasındaki toplumcu gerçekçi Türk romanı için de yapılmıştır.

Öte yandan Ahmet Hamdi Tanpınar, tatmin edici edebî standartlarda bir Türk romanının ortaya çıkmamış olmasını Kemal Tahir'den çok farklı nedenlere bağlamıştır.

Tanpınar, öncelikle, bir Türk romanının varlığından söz edilebileceği görüşündedir:

Şüphesiz ki, bir Türk romanı vardır ve hem de kendi cemiyetimiz içinde kalmakla beraber, oldukça geniş bir okuyucu kalabalığına hitap eder; hattâ bu okuyucu kalabalığıyla bu romanın yazıcıları arasında karşılıklı bir tesir bile vardır. Bununla beraber, garp dillerinden birini bilen, yabancı ülkelerde bu sanatın verdiği iyi örnekleri okuyan ve hayat üzerinde az çok fikir sâhibi olan okur-yazarlarımızın büyük bir zevkle tattığı bir romanı henüz yoktur. ("Bizde Roman I" 45)

Tanpınar, Batı etkisinin "gerçek Türk romanı"nın ortaya çıkmasını önlediği iddiasını ise inandırıcı bulmaz:

Dünyanın hangi sanat hareketi, başka bir sanatın, başka bir dil ve âlemin tesiriyle başlamamıştır? [...] Hemen her milletin edebiyatında, her devirde hariçten gelen bir aşının tesiri altında yeni bir hamlenin tesiri görülür. Bizde ismi çok geçtiği için Dostoievsky'yi alalım: Şüphesiz ki, ihtilâlden evvelki Rus cemaatini, Rus insanını bu romancı kadar anlatan

muharrir pek azdır. [...] Üstelik, garp düşünüşünün istilâsına rağmen, Rus kalma cereyanının en belli başlı mümessili idi. Halbuki bu muharririn eserlerinin asıl büyük temi, üzerinde o hepimizi kavrayan kahramanlarının mulajını yaptığı büyük model hariçten geliyordu. (“Bizde Roman I” 46-47)

Tanpınar’a göre, edebî yetkinlik açısından Batı romanını aratmayacak bir Türk romanının gelişmemiş olmasının üç temel nedeni vardır. Bunlardan birincisi, Türkiye’deki edebiyat ortamının kısırlığıdır:

Bir memlekette bir sanat nev’inin tek başına inkişafını yapabilmesi imkânı yoktur. Ona müsait vasatı verecek bütün bir edebiyat hayatının bulunması lâzımdır. Türk romanı münferit eserler şeklinde kaldıkça ilerlemesi güç bir şeydir. Bizde belki bir romanı yazmak için her şey vardır. Fakat romancıyı beslemek için bütün bir memleket hayatını birden kavrayan o elektrikli edebiyat havası yoktur. Sanat hayatımız evvelâ dağınık, sonra fakirdir. (“Bizde Roman II” 50)

Tanpınar, Türk edebiyatında romanın gelişmemiş olmasına ikinci neden olarak, düşünce hayatının fakirliğini gösterir: “[F]ikir hayatımız gündelik gazetelerin elindedir. Bu biraz da yok demektir. Böyle bir edebiyat âleminde romancının ve sanatkârların işindeki ağırlığı tasavvur etmek kolaydır. Arada mutavassıt olmadığı için her şeyi kendisi yapmak mecburiyetindedir (51).

Tanpınar’a göre üçüncü neden “daha maddîdir; romancılık meslek olmamıştır. Bir memlekette tam bir roman vücûda gelmesi için bu sanatın onunla uğraşanı geçindirmesi lâzımdır. Bizde roman gazeteciliğin bir şubesidir” (52).

Peki Kemal Tahir'in "kişinin dramı"na karşı "toplumun dramı"nı ön plâna çıkarma düşüncesi, yazarın kendi roman roman pratiğini ne şekilde etkilemiştir? Kemal Tahir'in *Yorgun Savaşçı*'dan itibaren yazdığı bütün romanlar, bir protagonisten yoksun, kalabalık bir roman kişisi kadrosunun ön plâna çıkaran romanlar olmuştur. Ancak sadece bu noktayı göz önünde bulundurarak, Kemal Tahir'in ikinci dönemde yazdığı romanların edebî değer taşımadığını söylemek acele verilmiş bir hüküm olacaktır. Öte yandan, bu romanlarda tarihsel söylemin edebî söylemi bastırdığı, ikinci plâna attığı da yadsınamayacak bir gerçektir. Bununla birlikte, roman tekniğini çok iyi bilen Kemal Tahir'in, çatışma oluşturma, gerilim yaratma, karakter çizme ve özellikle diyalog yazma gibi konulardaki ustalığı, yazarın yapıtlarının edebiyat dışı olarak değerlendirilmesine engel olur.

Sonuçta Kemal Tahir, Batı medeniyetiyle birlikte Batı romanını da reddetmektedir. Bu bağlamda, yazarın "toplumun dramı"nı ön plâna çıkardığı romanların, Batı romanı kalıplarıyla değerlendirilemeyeceği kabul edilip bu yapıtları "Türk romanı" olarak nitelendirsek bile, yazarın "Türk romanı" tâbirindeki "roman" sözcüğünün ancak itibârî bir anlamı olduğunu ifade etmek gerekir.

B. Kemal Tahir'e Göre Türk Romancısının Misyonu

Bütün yaşamı boyunca "sanat toplum içindir" tezini savunan Kemal Tahir, "sanat sanat içindir" anlayışına ısrarla karşı çıkmıştır. Yazar, Türk toplumunun içinde bulunduğu koşullar gereği, sanatta öncelikle toplum yararının gözetilmesinden yanadır:

Anadolu halklarının tarihlerinden aldıkları derin sezgi birikiminin bilimsel şuura hızla geçebilmesi için sanat kollarına sanat sanat içinin dışında büyük, ciddi ödevler düşmektedir. Bizde sanat bir küçük mutlu azınlığın eğlencesi olamaz. Sanatlarımız er-geç geniş halk kitleleriyle sağlam ilintiler kuracaktır. (“Ömer Seyfettin İçin Soruşturma” 10)

Bu bağlamda, Kemal Tahir’e göre “[r]omanın Türk toplumundaki fonksiyonu, masal dünyalarının olağanüstü olaylarına dalıp kendi çetin gerçeklerinden kaçan insanlarımızı, gerçeklerimizle ilgilenir hâle getirmeye çalışmak olmalıdır” (*Notlar/Sanat Edebiyat 1* 79). Romanın Türk toplumunda söz konusu fonksiyonu yerine getirebilmesi için esas sorumluluğun romancıya düştüğünün bilincinde olan yazar, Türk romancısına birtakım sorumluluklar yüklemiştir.

Kemal Tahir’in, yaşamının birinci döneminde Türk romancısına yüklediği sorumlulukların mahiyetini, *Beş Romancı Köy Romanı Üzerinde Tartışıyor* adıyla kitaplaştırılan açık oturumdaki görüşlerinden yola çıkarak ortaya koymak mümkündür. Yazar, bu açık oturumda, Türk romancısının sanatçı sezgisiyle hareket ederek, “Anadolu Türk tipini mozayik hâlinde meydana getirme[si]” gereğinden bahseder. Kemal Tahir’e göre böylelikle Türk romancısı, henüz sosyal bilimcilerin bile yapmadıkları bir işi yapmış olacak, “Türk ruhu”nu keşfetmiş olacaktır (Tükel 86-87).

Burada bir noktanın altını dikkatle çizmek gerekir ki, Kemal Tahir, bu dönemde, Türk romancısına “Türk ruhu”nu keşfetme misyonu yüklerken, romancıyı sosyal bilimler alanında araştırmalar yapmak ve bu araştırmaların sonuçlarını romanlarında ortaya koymakla zorunlu tutmamıştır. Çünkü yazara göre, “[r]omancılar elbette kötü ve yetersiz sosyologlar, iktisatçılar, tarihçiler, filozoflardır. Bu sebeple her şeyden önce büyük romancı olmağa mecburdurlar” (*Notlar/Sanat Edebiyat 2* 142). Nitekim, Kemal

Tahir'in söz konusu açık oturumda söylediği şu sözler de, yaşamının birinci döneminde Türk romancısını sosyal bilimler alanında araştırmalar yapmakla zorunlu tutmadığını açıkça ortaya koymaktadır:

[K]öyü yazan romancıların vazifesi doğrudan doğruya Türk ruhunu bir ucundan açmak, aydınlatmak ve bir şeye, umumî harmana bağlamak meselesi olacak. [...] Bence, inkişaf bu noktada olacak ve bu neticeye varıldığı zaman birisi bunu formüle edecek, ilmen, sosyoloji bakımından formüle edecek. O zaman biz çok büyük bir vazife yapmış olacağız.

(Tükel 88-89)

Yazar, yaşamının ikinci döneminde ise, Türk romancısını sosyal bilimler alanında araştırmalar yapmakla yükümlü tutmuştur. Kemal Tahir, Mehmet Seyda'nın düzenlediği açık oturumda, Türkiye hakkında yeteri kadar tarihsel, sosyolojik ve ekonomik araştırmalar yapılmadığı için Türk toplumunun temel gerçeklerinin henüz ortaya çıkarılmamış olduğunu ileri sürmüştür. Bu nedenle, yazara göre Türk romancısı, aslında sosyal bilimcilerin yapması gereken bilimsel araştırmaları da üstlenmek zorundadır (Seyda, *Türk Romanı* 38). Kemal Tahir, Selim İleri'yle yaptığı bir söyleşide bu konudaki görüşlerini daha ayrıntılı bir şekilde ortaya koymuştur:

Batı romanındaki insan, temel kanunları çeşitli yönlerden derinlemesine, enine boyuna incelenmiş bir toplumun bireyidir. Romancı, batıda, birçok tarihsel, sosyal, ekonomik meselelere değinmek zorunluğunu duymaz. Buna ihtiyaç yoktur. Tersine böyle bir yola sapması, onu, romandan uzaklaştırır. [...] Bize gelince, bizde toplumumuzun ekonomik, tarihsel, sosyal meseleleri genişlemesine çözümlenmemiştir. Toplum yapısının temel kanunları belirlenmemiştir. Müesseseler arasındaki ilintiyi

kolayına kavrayamayız. [...] Bizim gibi tarihine, ekonomisindeki özel koşullarına ve sosyal hayatına pek az eğilinmiş, hattâ tersine, gerçekleri altüst edilmiş, gözden saklanmak istenmiş toplumlarda bu iş de romancıya düşmektedir. (“Kemal Tahir’le Konuşma” 24)

Kemal Tahir, yukarıdaki sözlerinden de anlaşıldığı üzere, sosyal bilimler alanında yapılan araştırmaları, romanın gelişimi için bir önkoşul olarak görmektedir. Diğer bir ifadeyle, Kemal Tahir’e göre sosyal bilimler, romanın tarih öncesidir. Ne var ki, ne Batı için ne de dünyanın herhangi başka bir coğrafyası için sosyal bilimleri, romanın önkoşulu ya da tarih öncesi olarak tanımlamak pek doğru bir yaklaşım değildir. Nitekim, sosyal bilimler alanında yapılan modern nitelikteki araştırmaların henüz bir literatür oluşturacak genişlikte olmadığı 18. yüzyıl Avrupası’nda, Batı toplumunu çok iyi yansıtmakla kalmayıp, edebî yetkinlikleri açısından da dünya edebiyatında kendilerine haklı bir yer edinebilmiş birçok roman gösterebilmek mümkündür (Moran, “Kemal Tahir’in...” 138). Bu anlamda, Batı’da roman, Kemal Tahir’in iddiasının aksine, sosyal bilimler alanındaki araştırmaların zemininde gelişip boy atmış bir edebî tür değildir. Romanın bir edebî tür olarak ön plâna çıktığı 19. yüzyıl, aynı zamanda sosyal bilimler alanındaki araştırmaların yoğunlaştığı bir yüzyıldır.

Ancak bu bağlamda, asıl tartışılması gereken sorun, yazarın sosyal bilimler alanında yapılacak araştırmaları, Türk romancısı için vazgeçilmez bir zorunluluk olarak görmüş olmasıdır. Nitekim Kemal Tahir, sözü geçen açık oturumda, Mehmet Seyda’nın “Hâlâ bir çeşit Ahmet Mithat Efendi mi olmak gerekiyor?” şeklindeki sorusunu, “E, ne yapalım, biraz öyle...” diye cevaplamaktan kaçınmamıştır (Seyda, “Kemal Tahir” 8). Yazara göre, bizde “roman pure” yazılamaz. Çünkü bizim gibi henüz sanayileşme, kentleşme gibi temel sorunlarını çözememiş bir toplumda, klâsik gerçekçi romanla

anlatılacak birçok sorun vardır. Bu nedenle yazar, bizde romancının bir cemaat romancısı, yani bir tür Ahmet Mithat Efendi olmasının kaçınılmaz olduğunu ileri sürmüştür. Kemal Tahir’e göre Franz Kafka, Virginia Woolf, James Joyce gibi kendi bunalımlarından söz eden ve cemaat adına değil de kendi adına konuşan modernist romancıların yapıtları, bu aşamada bizim edebiyatımız için gereksiz bir lüks olmaktan öteye gidemez. Kısaca ifade etmek gerekirse, Kemal Tahir, Türk romancısı için sadece bir tek roman yazma tarzının geçerli olduğunu ileri sürmüştür.

Yazarın “gerçek Türk romanı”nın sahip olması gereken nitelikler hakkında öne sürdüğü bu görüşler birçok açıdan eleştirilebilir. Bu yaklaşım, öncelikle, özünde özgürlük olgusunu barındıran sanata aykırıdır. Roman yazmanın hiçbir ülke, hiçbir toplum için hiçbir nedenle sadece bir tek geçerli yolu olamaz. Sovyetler Birliği’ndeki resmî edebiyat anlayışını anımsatan bu görüşlere karşı çıkan Tahsin Yücel, Türk romancısının sosyal bilimler alanında araştırmalar yapmasının yazınsal bir zorunluluk olarak görülemeyeceğini ifade etmiştir:

[D]ünün “bilimsel bilgi”si bugün karşımıza bir “yanılgı” olarak çıkabildiğine göre, Batılı romancıya tanınan bu hak biraz düşüncesizce verilmiş bir hak olmuyor mu? [...] [B]ilimsel ya da bilim-dışı hiç bir bilgiye gerek göstermeyen, bambaşka bir roman türü söz konusuysa, o zaman da bu romanın yazıldığı toplumda bilim geleneği bulunmuş, bulunmamış, ne farkeder? [...] Bu durumda, olsa olsa, yazınsal ya da toplumsal değil, törel bir zorunluk bağlayabilir bizi: ‘Batı toplumunun kişileri bilgiye doymuştur, bize daha çok bilgi gerek, öyleyse daha bir süre bize bol bol bilgi veren, yol gösteren, tarihimiz ve toplumumuz

konusunda bizi aydınlatan romanlar yazılmalı ülkemizde,' diyebiliriz.

(“Roman ve Bilim” 3-4)

Aslında Kemal Tahir, öne sürdüğü bu görüşlerle, kendi roman anlayışını Türk romanı için tek geçerli roman anlayışı olarak göstermek istemiştir. Yazar, Türkiye’deki bütün romancıların, yapıtlarını kaleme almadan önce, kendisinin yaptığı gibi kapsamlı tarihsel, sosyolojik ve ekonomik araştırmalar yapmalarını, sonra da bu araştırmalardan elde ettikleri bilgileri romanlarında bir şekilde kullanmaları gerektiğini ileri sürmüştür.

İkincisi, Kemal Tahir’in varsaydığının aksine, Türk romanının süreklilik arz eden bir gelişim çizgisi yoktur. Diğer bir deyişle Türk romanında, Batı romanındaki gibi doğrusal bir gelişim çizgisi varsaymak yanlış olur. Öncelikle Kemal Tahir’in de ifade ettiği gibi, bizde roman Batı’dan yaklaşık 250 yıl sonra yazılmaya başlanmıştır. Batı’da klâsik gerçekçi romanın başyapıtları ortaya çıktığında, bizde Ahmet Mithat Efendi ve Namık Kemal henüz ilk adımları atmaktaydılar ve kendilerine Tolstoy ya da Stendhal gibi romancıları değil Alexander Dumas Pere gibi romancıları örnek olarak seçmişlerdi. 1920’li yıllarda James Joyce ve Virginia Woolf gibi yazarlar modernist bir anlayışla romanlar kaleme alırken, bizde 19. yüzyıl klâsik gerçekçiğiyle yazılmış romanların sayısı henüz bir elin parmaklarını geçmiyordu. Öte yandan, Türk romanında aynı zaman dilimi içinde birbirinden çok farklı edebî geleneklere bağlı yapıtlar yazılabilmektedir. Örneğin Abdülhak Şinasi Hisar’ın 1937 yılında yayımlanan *Fahim Bey ve Biz* adlı yapıtı sözlü geleneğin estetik kalıpları içinde değerlendirilmesi gereken bir yapıttır. Bu romandan 12 yıl sonra yayımlanmış olan Ahmet Hamdi Tanpınar’ın *Huzur* (1949) romanı ise, modernist edebiyat estetiği içinde değerlendirilmesi gereken bir romandır. Benzer biçimde Oğuz Atay’ın yine modernist bir roman sayılabilecek *Tutunamayanlar* (1971) romanı ile Kemal Tahir’in büyük ölçüde romans geleneğine dayanan *Devlet Ana*

(1967) romanı aşığı yukarı aynı yıllarda yazılmıştır. Bu bağlamda, Kemal Tahir'in Türk edebiyatında yeterince klâsik gerçekçi tarzda roman yazılmadan “roman pure” yazılamayacağı konusundaki görüşlerinin geçerlilik taşımadığını söylemek mümkündür.

Üçüncüsü, Türk toplumunun sosyalizme geçmesi için Batı toplumlarının geçtiğı süreçlerden geçmesi gerekmediğini ifade eden Kemal Tahir, roman gibi daha ikincil bir konuda --katı anti-batıcı tutumuyla bağdaşmayacak bir şekilde-- Batı edebiyatını model olarak kabul etmiş ve Batı edebiyatının geçtiğı tarihsel aşamaların sırayla geçilmesi gerektiğini öne sürmüştür. Diğer bir deyişle, Kemal Tahir'e göre Türk toplumu kapitalizmi tam olarak yaşamadan sosyalizme geçebilir, ama Türk edebiyatında 19. yüzyıl klâsik gerçekçi romanı tarzında yeteri kadar roman yazılmadan “roman pure” yazılamaz. Tahsin Yücel, Kemal Tahir'in edebiyat için bir evrim sürecini kabul ederken, sosyalizme geçmek için böyle bir evrimi gerekli görmemesi konusunda şunları söylemiştir:

[G]ünün birinde bizim romancılarımızın da bu tür romanlar yazabileceklerini, ancak bunun için romancılığımızın Fransız romancılığıninkine benzer bir süreçten geçmesini beklemek gerektiğini söylemek istiyor. “Birikim” ya da “gelenek” diye adlandırılan, nerdeyse “doğal” bir sıralanma ve oluşumu varsayan bu görüş, bir kez daha, romancıya hiç de kendi alanı olmayan bilim alanında tanınan bir uzun atlamayı kendi alanı olan roman alanında tanımamak gibi bir çelişkiyi içeriyor. (“Roman ve Bilim” 3)

Dördüncüsü, Kemal Tahir'in Türk romancısına yüklediğı misyon, bir insanın tek başına üstesinden gelemeyeceğı türdendir (Yücel, “Roman ve Bilim” 3). Yazara göre, Türk romancısı öncelikle bir sosyal bilimci gibi araştırmalar yapacak ve aslında bilim

adamlarının faaliyet göstermesi gereken bir alanda çalışacaktır. Üstelik bu çalışmalar, sosyal bilimlerin belli bir alanıyla da sınırlı değildir. Kemal Tahir, Türk romancısının gerekirse bir tarihçi, bir sosyolog ya da bir ekonomist gibi araştırmalar yapması zorunluluğundan söz etmiştir. Hattâ yazara göre, Türk romancısı söz konusu alanların uzmanlarının bile yapamadığı türden araştırmaları yapmak, “Türk toplumunun gerçeklerini” ortaya çıkarmak durumundadır. Kısaca ifade etmek gerekirse, Kemal Tahir, Türk romancısının sosyal bilimlerin hemen bütün alanlarında profesyonel bilgi sahibi olması gerektiğini öne sürmüştür. Ancak yazarın Türk romancısına yüklediği sorumluluklar bu kadarla da kalmaz. Kemal Tahir, Türk romancısının sosyal bilimler alanında yaptığı araştırmalarla elde ettiği bulguları, romanlarında kullanması gereğinden de söz etmiştir.

Şüphesiz, bütün bu yükümlülükler, ne kadar yetenekli ve zeki olursa olsun bir insanın tek başına üstesinden gelemeyeceği işlerdir. Hem sosyal bilimlerin hemen her alanında profesyonel olmak, hem de iyi bir romancı olmak imkân dışıdır. Kemal Tahir, yaşamının özellikle ikinci döneminde insanüstü bir gayretle bunun üstesinden gelmeye çalışmış ama sonuçta yarı-profesyonel bir tarihçi ve sanatı ikinci plâna atmak zorunda kalan bir romancı olmaktan kurtulamamıştır.

Beşincisi, Kemal Tahir’in Türk romancısını sosyal bilimler alanında araştırmalar yapmakla yükümlü tutması, sosyal bilimlerin alanıyla sanatın alanının iç içe geçmesine yol açacaktır. Oysa ki “bilimsel bir araştırma, inceleme, en başta, getirdiği yorumun, verdiği sonuçların doğruluğuyla değerlendirilip eleştirilebilirken, sanat eseri, her şeyden önce, gerçeğin sanatsal plânda yeniden yaratılışının tutarlılığı ile [...] değerlendirilir ve eleştirilir” (Yasar 149). Öte yandan, Kemal Tahir’in roman anlayışının genel-geçerlik kazanması durumunda, sosyal bilimci kimliği ile sanatçı kimliklerinin iç içe geçmesi de

kaçınılmaz olacaktır. Oysa sanat ve sosyal bilimler, farklı kuralları ve öncelikleri olan birbirinden bağımsız iki alandır. Sosyal bilimci her şeyden önce araştırmak, bulmak ve ispat etmek zorundadır. Buna karşılık sanatçının araştırmak, bulmak ve ispat etmek gibi yükümlülükleri yoktur. Sanatçıdan beklenen, her şeyden önce, kendi öznel yaklaşımını öne çıkarmasıdır. Sosyal bilimci ise, sanatçının aksine, kendi öznel yaklaşımını mümkün olduğunca geri plâna itmeli ve nesnelliği ön plâna çıkarmalıdır. Diğer bir deyişle, sanatçı güzelin peşindedir; sosyal bilimci ise gerçeğin peşindedir. Bu bağlamda, Türkiye’deki bütün romancıların hem iyi bir sosyal bilimci hem de iyi bir sanatçı olmaları doğal olarak imkân dışıdır.

Altıncısı, Kemal Tahir’in roman anlayışına göre yazılacak romanlar, —kendi romanlarında olduğu gibi— edebî söylemle bilimsel söylemin iç içe geçtiği, didaktizmin ön plâna çıktığı romanlar olmaktan kurtulamayacaktır. Oysa ki roman, her şeyden önce kurmacaya dayanır. Romanda ve kurmacaya dayanan diğer edebî türlerde uydurma esastır. Bu anlamda bir romancı aslında ne kadar “iyi” uydurabiliyorsa o kadar iyi romancıdır. Doğal olarak bu durum sosyal bilimlerin doğasıyla bağdaşmaz. Sonuçta bu roman anlayışı, hem edebiyata hem de sosyal bilimlere zarar verecek ve --Kemal Tahir örneğinde de görüldüğü gibi-- kurmaca ile bilimsel gerçekliğin iç içe geçtiği odaksız metinler ortaya çıkacaktır.

Yedincisi, romancıya sosyal bilimler alanında araştırmalar yapma zorunluluğu yüklenmesi edebiyatın araçsallaşmasına yol açacaktır. Esas olan romanda dile getirilen “gerçekler” olunca, bu “gerçeklerin” nasıl dile getirileceği sorunu, diğer bir deyişle estetik kategoriler ikinci plânda kalacaktır. Dolayısıyla, sanata Kemal Tahir’in öngördüğü tarzda bir bilgilendirme işlevi yüklenmesi, toplumcu gerçekçiliğin en sert yorumlarından biri olarak nitelendirilebilir. Sonuç olarak, edebiyatı sosyal bilimlerin

boşluğunu ikame eden bir araç olarak görmek ve kullanmak, bir sanat formu olan edebiyattan pek çok şeyleri feda etmeyi gerektirecektir.

Kemal Tahir'in roman anlayışının gelişimine şu kısa bakış gösteriyor ki, Kemal Tahir, [yaşamının ikinci döneminde] romana, insan yaşantısını dile getiren ve kendine özgü bir söylemi olan bir sanat olayı olarak bakmaktan vazgeçmiş ve yazarın bulduğu tarihsel ve toplumsal bulguları okura aktarmaya yarayan bir araç olarak bakmayı yeğler olmuş[tur]. (Moran, “Kemal Tahir'in...” 139)

Bu noktada şöyle bir soru akla geliyor: “Kemal Tahir'in bütün bu sorumlulukları yüklediği Türk romancısına gösterdiği nihai hedef nedir?”. Yazara göre, “Türk romancısının ana ödevi, İmparatorluk kurmak gücüne sahip Türk insanının geleceği kurtaracak cevherini, bu cevherin tarih boyu taşıdığı insancıl birikimi, bu birikimin gelecekte işe yarar yönünü bulup açıklamaktır” (*Notlar/Sanat Edebiyat 1* 100). Nitekim yazar, *Devlet Ana* romanında bu cevheri ortaya koymaya çalışmıştır.

Açıkça ifade etmek gerekirse, Kemal Tahir, Türk romancısının, Türk halkının Batı karşısındaki kompleksini aşmasında ve kendine güvenini yeniden kazanmasında etkili olacak edebî metinler üretmesini istemiştir. Bu nedenle, Kemal Tahir'in Namık Kemal'den, *Devlet Ana*'nın da *Vatan Yahut Silistre*'den ancak bir arpa boyu ilerde olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

C. “Yerli” Bir Öz, “Yerli” Bir Biçim, “Yerli” Bir Roman

Sanatta ve edebiyatta muhtevanın öncelikli olduğuna inanan Kemal Tahir, roman sanatını her şeyden önce bir içerik (muhteva) meselesi olarak ele alır ve biçimi içeriğin belirleyeceğini ileri sürer (*Notlar/Sanat Edebiyat 1* 97). Yazar, özgün bir “Türk romanı”nın oluşturulmasını da her şeyden önce “yerli öz”ü romana yerleştirme sorunu olarak görür:

Aslında Türk özünü romana sokmak zorunluğu, bir aşama ve idrâk meselesidir. Bunu idrâk etmek, romana uygulamaktan bence çok daha zordu. Türk özünün romana girmesi ile de, romanın dışardan aktarılmış dış kalıbı, tekniği de, elbette öze göre değişecek, ilk gerçek ve gerçekçi Türk romancılarının çalışmalarıyla beraber, ilk gerçek ve gerçekçi Türk romanı gün ışığına çıkacaktı. (97)

“Gerçek Türk romanı”nın biçimi hakkında net görüşler dile getirmemiş olan Kemal Tahir, yaşamının birinci döneminde kaleme aldığı romanlarında da belirgin bir biçim arayışına girmemiş, daha çok 19. yüzyıl klâsik gerçekçi romanının kalıplarına uymayı tercih etmiştir.

Kemal Tahir’e göre, “Türk romanının gerçekten başlaması, Türk özün romanımıza girmesi tarihidir (1945)” (97). Yazar, “yerli öz”ün Türk romanına girmeye başladığı tarih olarak 1945 yılını verirken —her ne kadar Sabahattin Ali’nin yapıtlarını dikkate aldığını söylüyor olsa da— aslında kendi romanlarını dikkate almaktadır:

Romanda çektiğimiz asıl sorun romana yerli özümüzü koyarken karşılaştığımız acemiliktir. Öz bakımından Türk romanına dönüş, bütün çabalamalara ve romanlardaki isimlerin Türk isimleri olmasına rağmen,

sanıyorum, 1945'ten sonraki dönemde yavaş yavaş meydana gelmeye başladı. ("Türk Romanı ve ..." 2)

Kemal Tahir, kendisinden önceki romancıların Batı'daki romanları taklit eden kozmopolit yapıtlar yazmış olduklarını, bu nedenle söz konusu yapıtların "gerçek Türk romanı" olarak kabul edilemeyeceklerini ileri sürerken, aslında Türk romanını kendisiyle başlatma çabası içindedir. Diğer bir deyişle, kendi eserlerinden yola çıkarak bir "gerçek Türk romanı" tanımlaması yapan Kemal Tahir, bu tanıma uymayan yapıtları "Batı taklitçisi kozmopolit yapıtlar" olarak nitelendirmiştir.

Yazar, Türk edebiyatında roman türünün ilk örneklerini veren Ahmet Mithat Efendi'nin ve Batı edebiyatına denk estetik standartlarda ilk roman örneklerini vermiş olduğu kabul edilen Halit Ziya Uşaklıgil'in edebî performanslarını değerlendirirken de aynı öznel kriterleri kullanır. Nitekim Kemal Tahir, her ne kadar "pir" (*Notlar/Sanat Edebiyat* 4 129) olarak kabul etse de, Ahmet Mithat Efendi'nin romanlarının edebî değer taşımadığını ileri sürmüştür ("Roman Üstüne Notlar" 402). Yazar, aynı şekilde, Halit Ziya Uşaklıgil'in "üstad"lığını (*Notlar/Sanat Edebiyat* 4 33) da kabul eder ama eserlerini edebî açıdan yetersiz bulur. Çünkü Kemal Tahir'e göre Halit Ziya'nın "[ö]zelliği, insanı yeni ve derin bir görüşle aydınlatmaktan ziyade, basit bir psikolojiye dayanarak bütün kuvvetini süslü üslûba vermek için çok hışımla hoşla gitmeye çalışmasıdır ki, bugünkü roman anlayışında değerini gittikçe azaltıyor" (*Notlar/Sanat Edebiyat* 4 173). Yazar, Halit Ziya'nın, Abdülhamit iktidarını ebedî zannederek, kendi edebiyat anlayışını bu iktidarın yarattığı ortama endekslemekle sanatını daha en başta güdükleştirdiğini ileri sürmüştür (*Seyda, Türk Romanı* 70). Kemal Tahir'e göre, bu yüzden yaşadığı toplumun gerçeklerini göremeyen Halit Ziya, "Türk romanının babası" rütbesini hak etmemektedir

(*Notlar/Sanat Edebiyat 1* 165). Yazar, “Türk romanının babası” rütbesini aslında kendisinin hak ettiğini düşünmektedir.

Öte yandan, Kemal Tahir’e göre milâdî 1945 olan yerli gerçeklere dayalı Türk romanının asıl gücü, “Batı romanına benzemeyen özünden gelmektedir” (*Notlar/Sanat Edebiyat 1* 98). Yazar, bu anlamda, kendisinin de başlatıcıları arasında bulunduğu köy romanı akımının “gerçek Türk romanı”na giden yolda önemli bir aşama olduğunu öne sürmüştür. Hattâ Kemal Tahir, 1950 sonrasında Doğu-Batı sorunsalından sıyrılmaya başlayıp sınıf çatışmalarına eğilen Türk romanının, sınıf çatışmalarını 19. yüzyılda bırakmış olan Batı romanından çok daha ileride olduğunu iddia etmiştir. Yazara göre, II. Dünya Savaşı bütün Batı medeniyeti için bir yıkım olmuştur. Kendi savunduğu değerlere en büyük darbeyi indiren Batı, bütün inandırıcılığını yitirmiştir. Sonuç olarak, “Batı bugün teknik üstünlüğüne rağmen fikir ve sanatta kendisine YOL AÇMIŞ değildir, büyük bir bunaltı içinde YOL ARAMAKTADIR” (“Kemal Tahir ve...” 86). Yazar, doğal olarak bu durumun Batı romanını da etkilediğini, artık Batılı romancının söyleyecek hiçbir sözünün kalmadığını ve son büyük temsilcisini William Faulkner’la birlikte yitirdiğini ileri sürmüştür. Kemal Tahir, buna karşılık, Türk romanının Batı romanından daha avantajlı bir durumda olduğunu iddia etmiştir:

[Ö]zü çürümüş batı romanı karşısında çok sağlam olan Türk romanı son derece ilginç bir değerdedir ve dünya romanına da çok güçlü katkılarda bulunabilecek durumdadır; elverir ki, Türk romanını temsil eden sanatçılar kendilerini batı kopyacılığından çabucak kurtarsınlar ve bir taraftan tarihimizin derinliklerine gidip, öte yandan günümüzün olaylarının nedenlerine akıl erdirerek bizi de kurtaracak ve dünyaya ışıık

tutacak, insan ve sosyal meseleleri hemen işlemeye başlasınlar. (“Türk Romanı ve...” 2)

Ancak aradan geçen yıllar, yazarın bu iddialı değerlendirmelerinin pek de isabetli olmadığını ortaya koymuştur. Batı’da 1950 sonrasında yapıtlar veren Vladimir Nabokov, Gunter Grass ve Milan Kundera gibi büyük romancıların yapıtları, Batı romanının yok olmak şöyle dursun, başka bir mecrada gelişimini sürdürdüğünü ortaya koymaktadır. Nitekim Yaşar Nabi Nayır da, Kemal Tahir’in “Batı edebiyatının tümüyle çöktüğü ve Faulkner’in bu edebiyat ve kültürün son temsilcisi olduğu iddiası”nın gerçeğe aykırı olduğunu dile getirmiştir:

Gerçi savaşın meydana getirdiği sayısız psiko-sosyal sarsıntılar, değer yargılarındaki büyük değişimler yüzünden son dönemde Batı edebiyatının dikey ve yukarı doğru değil, yatay ve çevreye doğru bir gelişme gösterdiği gerçek olsa da bu edebiyat dünyasının tümüyle çöktüğü ve bir yıkılışa doğru gittiği görüşünün geçerliliğine bizi inandıracak kanıtlar yoktur elde. (“Türk Romanı Üstüne...” 4)

Yaşar Nabi, Türk romanının “dünya romanının en üst çizgisine” ulaşmış olduğu iddiasını da aşırı bulur:

Türk romanının son yirmi yıl içinde gerek basılanların gerekse yazarlarının sayısı ve bunların niteliği bakımından geçmişin bütün dönemlerine bakarak çok hızlı bir gelişme gösterdiği su götürmez bir gerçektir. Ancak bu noktadan yola çıkarak romanımızın çağdaş dünya romanı düzeyine erişmiş ya da günümüz Batı romanını geride bırakmış olduğu gibi düşlere kapılmak pek de tutarlı bir davranış sayılmaz. (“Türk Romanı Üstüne...” 5)

Kemal Tahir, özgün bir Türk romanı oluşturma konusundaki düşüncelerini, bir makalede ya da bir kitapta sistemli bir şekilde dile getirmemiştir. Yazarın özgün bir Türk romanı oluşturma konusundaki görüşlerini, kendisiyle yapılan söyleşilerden, açık oturumlardan, çeşitli vesilelerle yapılan anketlere verdiği cevaplardan ve ölümünden sonra yayımlanan *Notlar*’ından öğreniyoruz. Bu durum, öncelikle, Kemal Tahir’in özgün bir Türk romanı oluşturma konusundaki düşüncelerinin sistematik bir kuram olgunluğuna erişmesini önlemiştir. Bu bağlamda, Kemal Tahir’in Türk romanı düşüncesi ile yine 1950 sonrasında ortaya çıkan Yeni Roman (Nouveau Roman) kuramı arasında yapılacak bir karşılaştırma yararlı olacaktır.

Yeni Roman kuramının felsefî bir derinliğe sahip olduğu tartışılmazdır. Alain Robbet-Grillet, Balzac tarzı romancılığın artık geçerliliğini yitirdiğini ve bu dönemin romanının (II. Dünya Savaşı sonrası) “Yeni Roman” olduğunu söylerken bu görüşlerini birtakım tezlerle destekler. Edebiyatta yeniliğin esas olduğunu dile getiren Robbe-Grillet’ye göre Balzac, Dostoyevski ve Flaubert kendi zamanlarının yeni romanını yazmışlardır. Bugünkü romancılar da bugünün yeni romanını yazmalıdırlar. Robbe-Grillet, Gotik tarzı mimarinin ya da Beethoven’ın senfonilerinin estetik kalitesinin tartışılmaz olduğunu ama bugün hiç kimsenin Gotik tarzı mimari yapıtlar ya da Beethoven’ın gibi besteler yapmaya kalkmadığını ifade etmiştir. Robbe-Grillet’ye göre aynı şey edebiyat için de geçerlidir. Balzac’ın yazdığı romanlar, şüphesiz edebî değeri yüksek olan yapıtlardır. Ancak, artık bugün için “Balzac romanı” eskimiştir.

Alain Robbe-Grillet, Yeni Roman kuramını savunurken Batı toplumunda özellikle II. Dünya Savaşı’ndan sonra ortaya çıkan dönüşümleri esas alır. Robbe-Grillet, insanın nesneleştiği bir dünyada romanın da buna uygun yazılması gerektiğini ifade etmiştir. Nitekim, Yeni Roman kuramına dahil edilen romanlarda, nesneler, insanlardan

daha ön plândadır. Sonuçta bir romanda, bir şehrin fiziksel özellikleri, o şehirde yaşayan insanlardan daha çok öne çıkıyorsa, bu yaklaşımın arkasında Batı’da Rönesanstan beri geçerli olan, insanın hayatın merkezinde durduğu iddiasına bir itiraz vardır. Diğer bir deyişle, Yeni Roman’cılar aslında Batı medeniyetinin beşyüz yıllık insan ve kâinat tasavvuruna karşı çıkmakta ve insanı hayatın merkezinden periferisine itmektedirler.

Ne var ki, aynı felsefî derinlik, Kemal Tahir’in özgün bir Türk romanı oluşturma konusundaki düşüncelerinde bulmak zordur. Yazar, Türk romanı düşüncesini, Doğu insanı-Batı insanı gibi sınırları belirsiz, muğlak kavramlar üzerine bina etmiştir. Özetleyerek ifade etmek gerekirse, Kemal Tahir’e göre Batı’ya nazaran farklı tarihsel süreçlerden geçmiş olan Doğu toplumlarında bireyin varlığından söz etmek mümkün değildir. Bu yüzden Doğu’da romanın, Batı’da olduğu gibi “kişinin dramı”nı değil, “toplumun dramı”nı anlatması gerekir. Her şeyden önce, yazarın bu görüşleri, medeniyetimizin insan ve kâinat tasavvuruna dair esaslı bir eleştiri içermemektedir. Ayrıca, yazarın kullandığı kavramlar, sınırları belirsiz genel kategoriler olduğu için, özgün bir Türk romanı oluşturma konusundaki görüşleri de tam olarak yerine oturmamıştır. Diğer bir deyişle Alain Robbe-Grillet, Yeni Roman kuramını Batı toplumu hakkındaki somut tespitlerinden yola çıkarak şekillendirirken, Kemal Tahir’in Türk romanı düşüncesinin hareket noktasını oluşturan görüşler, henüz tam anlamıyla olgunlaşmamıştır. Batı ve Doğu coğrafyalarının nerede başlayıp, nerede bittiği konusunda bile bir mutabakata varılmamışken, Doğu insanı-Batı insanı gibi itibarî kategorilerden hareket edip, bunlara bazı tartışmalı anlamlar yüklemek, doğal olarak beraberinde birtakım belirsizlikleri de getirmiştir.

Alain Robbe-Grillet, Yeni Roman konusundaki düşüncelerini sistemli bir şekilde ele aldığı yazılar yazmış ve Yeni Roman'ın ne olduğu kadar ne olmadığını da açıkça dile getirmiştir. Oysa daha önce de ifade etmiş olduğumuz gibi, aynı şey Kemal Tahir'in Türk romanı düşüncesi için söylenemez. Öte yandan, Robbe-Grillet'nin ortaya attığı Yeni Roman kuramının, “Yeni roman” ve “Balzac romanı” gibi birtakım kavramlara dayandığını görüyoruz. Bu kavramlar, Robbe-Grillet tarafından titizlikle tanımlanmış kavramlardır. Buna karşılık Kemal Tahir, Türk romanı düşüncesini açıklamak için kullandığı “kişinin dramı” ve “toplumun dramı” gibi kavramları net bir şekilde tanımlamamıştır.

Kısaca ifade etmek gerekirse, Kemal Tahir'in Türk romanı düşüncesi, bir roman kuramının sahip olması gereken felsefî derinlik ve entellektüel içerikten yoksun, kuramsal çerçevesini oluşturacak anahtar terimleri yeterince belirginleşmemiş, ortaya çıkış amacını ve hedeflerini açıklayan bir manifestosu bulunmayan bir kuram taslağı olarak nitelendirilebilir. Bu yüzden, Kemal Tahir'in “Türk romanı kuramı”ndan söz etmek yerine, Türk romanı düşüncesinden söz etmek daha doğru olacaktır.

Öte yandan, Kemal Tahir'in ideolojik duruşuna yakın olanlar, onun özgün bir Türk romanı oluşturma konusundaki düşüncelerini desteklemişlerdir. Bu isimlerden biri olan Kurtuluş Kayalı, yazarın bu konudaki çalışmalarına dair şunları söylemiştir:

Kemal Tahir'in romanını dil sorunu, üslûp sorunu, Türk kültürüne dayanan bir tarzda roman yazma sorunu olarak algılamak gerekmektedir. Onun yazdığı romanları roman boyutu çerçevesinde irdelerken Batı romanının dayanmadığı kültürel temellere yaslanan bir roman olarak yorumlamak gerekmektedir. Nitekim Kemal Tahir roman derken form

olarak da özgün bir romandan, daha doğrusu ulusal sanattan bahsetmektedir. (“Bir Arayışın Önemli... 670-71)

Kemal Tahir’i, “edebiyatımızda Halit Ziya’dan sonra ikinci büyük roman dönemeci” olarak gören Engin Ardıç ise, “Kemal Tahir’in [...] Halit Ziya’yla yerleşip gelişen ve egemen olan Batı romanını bırakıp, bir yandan ulusallık boyutunu yakalayan, bir yandan evrensellik düzeyine ulaşan özgün ve yeni bir Türk romanı geliştirme[ye]” (“Kemal Tahir’in Özgün...” 5) çalıştığını ifade etmiştir.

Yazarın yakın çevresindeki isimlerden biri olan eleştirmen Tahir Alangu’ya göre, dünya edebiyatında, yerli kültüre dayanarak millî bir roman yaratma çabaları sadece Kemal Tahir’le sınırlı kalmamıştır:

[Kemal Tahir] [b]ize batıdan, daha çok batının bir kaç ünlü kaynağından gelen roman modasını bir yerde aşmak, bir yerli roman düşüncesine ulaşan büyük bir düşünceye yönelen dünya çapında bir kaç büyük romancıdan biriydi. Hepsi de son yıllarda bir araya gelmişlerdi.

Asturyas, Tanizaki, Agnon, W. Faulkner, Cengiz Aytmatov ve Kemal Tahir. Hepsi de kendi eski hikâye anlatımı geleneklerine bağlanarak, kendi romanlarını yeniliyor, büyük ve millî birer yol açmak istiyorlardı. (“Büyük Romancı...” 7)

Kemal Tahir’in ideolojik duruşunu paylaşmayanlar ise, yazarın özgün bir Türk romanı oluşturma konusundaki görüşlerine karşı çıkmışlardır. Yazarın romanlarına en sert eleştirileri yönelten isimlerden biri olan Tahsin Yücel’e göre, Kemal Tahir’in Türk romanı düşüncesinin hiçbir orijinalitesi yoktur:

‘Dünya görüşleri, olaylar karşısındaki davranışları batılılara benzemiyen insanlarımızın romanı da gerek biçim gerek öz bakımından değişik olmak

zorundadır' türünden yüzeysel kesinlemelerle yepyeni bir 'Türk romanı' oluşturma yolunda olduğunu muştular görünen ünlü yazar Kemal Tahir, Balzac'tan Zola ve Anatole France'a, Zola ve France'tan Jules Romains ve Roger Martin du Gard'a değin nice Batılı yazarın bol bol aşındırdığı, fazlasıyla çiğnenmiş yolu bir kez de kendisi izleyerek bir yandan Türk romanını yenilerken, bir yandan da uzak ve yakın tarihimize göz kamaştırıcı bir ışık tutma, onu yeniden yorumlama savını hep sürdürüyor. ("Kurt Kanunu" 104)

Tektaş Ağaoğlu ise, aslında iyi roman yazmadığının farkında olan Kemal Tahir'in, Türk romanı düşüncesini yapıtlarının edebî niteliğini savunmak için ortaya attığını ileri sürmüştür (Aktaran Dosdoğru 94).

Murat Belge'ye göre ise, Kemal Tahir'in Türk romanı düşüncesi ile Halit Refiğ ve Atıf Yılmaz gibi sinemacıların savunduğu "Ulusal Sinema Kuramı", aslında "altyapısal bir şovenizm"e dayanmaktadır:

Kemal Tahir'in 'ilk Türk romanı' iddiası da epey tehlikeliydi. Bunlara bir de bir grup sinemacının Kemal Tahir'den aldıkları esinle oluşturdıkları iddia eklenebilir: altyapısı farklı olan, dolayısıyla zevk ölçüleri farklı olan Türkiye'de sinemadan, Avrupa sinemasının estetiği beklenmemelidir. Yeşilçam'ın ürettiği filmleri halk sevmektedir. Demek ki sinemacılar bu toplumun gerektirdiği estetiği bulmuşlardır. Bu 'altyapısal şovenizm'in sonuçları korkunçtur, resmen faşizandır. 'Biz iyiyiz, herkes kötü' zenofobisinin desteklediği gibi, 'biz'in dünyayla herhangi bir kültürel (ya da estetik) alışverişini de resmen yasaklamaktadır. ("Kemal Tahir ve..." 192-93)

Bu bağlamda, yazarın Türk romanı düşüncesi ile aslında kendi roman anlayışına kuramsal bir nitelik kazandırmaya çalıştığını söylemek pek de yanlış olmayacaktır. Kemal Tahir, yaşamının ikinci döneminde Türkiye'nin ve Türk halkının sorunlarına çözüm bulma arayışına öncelik vermiş ve romanlarını bu arayışın yürütüldüğü bir platform olarak kullanmıştır. Bu durum, yazarın yapıtlarının edebî açıdan değil daha çok içerdikleri düşünceler açısından tartışılmasına yol açmıştır. Kemal Tahir de, edebî söylemin ikinci plâna itildiği bu romanların bir edebiyat yapıtı niteliği taşımadığı iddialarına karşı, Türk romanı düşüncesi başlığı altında ifade edilebilecek birtakım kuramsal nitelikli görüşler ileri sürmüştür. Diğer bir deyişle, yazar, ikinci dönemde yazdığı romanlara kuramsal bir dayanak bulmaya çalışmıştır (Moran, “Kemal Tahir'in...” 139-140).

Sonuç olarak, yaşamda ve sanatta ilerici düşüncüyü esas alan Kemal Tahir'in, “özgün bir Türk romanı” oluşturma konusundaki düşüncelerinin bir tür Ahmet Mithat romanını öngörmesi, edebiyat estetiği adına ciddi bir hayal kırıklığı yaratmaktadır. Yazarın, Batı romanından daha avantajlı bir durumda olduğunu öne sürdüğü Türk romanına, model olarak Ahmet Mithat Efendi romanını göstermesi hiç de ikna edici değildir.

SONUÇ

KEMAL TAHİR'İN TÜRK ROMANI DÜŞÜNCESİNİN MİRASI

1960'lı yılların ortalarına kadar uzanan ilk dönemde, Osmanlı karşıtı görüşleri savunan Kemal Tahir, yaşamının ikinci döneminde, resmî ideolojinin tezlerine karşı çıkarak Osmanlı Devleti'nin siyasal ve kültürel mirasını sahiplenen bir ideolojik duruşu benimsemiştir. Bu bağlamda, Osmanlı toplumunun Batı toplumlarından daha âdil ve eşitlikçi bir düzene sahip olduğunu ileri süren Kemal Tahir, Osmanlıcı tezlerini maddî temellere dayandırmaya çalışmıştır.

Yazarın Osmanlıcı tezlerini ortaya koyduğu romanları, edebiyat dünyasının sınırlarını aşan geniş yankılar uyandırmıştır. Romanlarında dile getirdiği aykırı düşünceler ve sınır tanımaz polemikçi kişiliğiyle, resmî ideolojinin ve solun tabularını hiçe sayan Kemal Tahir, 1960'lı ve 70'li yıllar boyunca Türkiye'nin sanat ve düşünce dünyasını derinden sarsmıştır. Yazarın düşünür kimliğinin giderek romancı kimliğinin önüne geçmesine zemin hazırlamış olan romanları, edebî değerlerinden çok, içerdikleri görüşler açısından tartışılmıştır. Söz konusu tartışmalar, yazarın roman kuramı konusundaki görüşlerinin gerektiği şekilde ele alınmasını da engellemiştir. Oysa ki

Kemal Tahir, Türk edebiyatında roman kuramı konusunda hatırı sayılır birikime sahip olan birkaç yazardan biridir. Nitekim, yazarın “[k]endi romanımızı bulmada sürdürdüğü çabayı, başka bir romancımızda göremeyiz” (Yurttaş “Kemal Tahir Düşüncesi” 78).

Kemal Tahir’in 1960’lı yılların ortalarına dek uzanan ilk dönemdeki roman anlayışı, 19. yüzyıl klâsik gerçekçi Batı romanında olduğu gibi, “drama çatmış tek insana dayanır” (*Notlar/Sanat Edebiyat 1* 70). “Anadolu Türk insanının geleceğine” ve onun “dünya insanlığını zenginleştirecek özel cevher[in]e” (70-71) bu yoldan ulaşabileceğini düşünen yazar, yaşamının ilk döneminde, sanatın alanıyla sosyal bilimlerin alanını birbirinden ayırmış ve Türk romancısını sosyal bilimler alanında araştırmalar yapmakla zorunlu tutmamıştır.

Yorgun Savaşçı ile birlikte başlayan ikinci dönemde ise, Osmanlı Devleti’nin siyasal ve kültürel mirasını sahiplenilen bir söylemi benimseyen Kemal Tahir’in roman anlayışı şu sözlerde ifadesini bulur: “[R]omanda Batı’nın anladığı dram dışında bir dram anlayışına varmam gerekir. Belki Batı’nın kişi dramına karşılık, ben toplumun dramını işlersem, kendi romanımı vereceğim” (Aktaran Bozdağ, *Kemal Tahir’in...* 111). Ayrıca, yazar, yaşamının ikinci döneminde, sanatın alanıyla sosyal bilimlerin alanını birleştirmiş ve Türk romancısını sosyal bilimler alanında “bir bilim adamı gibi” araştırmalar yapmakla yükümlü tutmuştur (Seyda, *Türk Romanı* 39).

Bu bağlamda, Kemal Tahir’in Türk romanı düşüncesi ile çerçevesini çizdiği “roman”, biçim ve teknik açısından 19. yüzyıl klâsik gerçekçi Batı romanını örnek alan ve tarihsel söylemle edebî söylemin iç içe geçtiği bir tür “Ahmet Mithat romanı” olarak nitelendirilebilir. Yazarın, yaşamının ikinci döneminde kaleme aldığı romanların estetik nitelikleri göz önüne alındığında, aslında Türk romanı düşüncesinin öncelikle söz

konusu romanlara teorik meşruiyet kazandırmaya hizmet ettiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Nitekim son tahlilde, Kemal Tahir'in Türk romanı düşüncesinin, bir roman kuramının sahip olması gereken felsefî derinlikten yoksun, kuramsal çerçevesini oluşturacak anahtar terimleri tam anlamıyla belirginleşmemiş, ortaya çıkış nedenini ve amaçlarını dile getiren bir manifestosu bulunmayan, yeterince geliştirilmemiş bir kuram taslağı olarak nitelendirilebileceği ortaya çıkıyor. Bu nedenle, Kemal Tahir'in "Türk romanı kuramı"ndan söz etmek yerine, "Türk romanı düşünce"sinden söz etmek daha doğru olacaktır.

Sonuçta Kemal Tahir'in, sanatın, edebiyatın ve düşüncenin ikiyüz yıldır orijinallikten çok taklitle yürüdüğü bir ülkede, "yerli gerçeklere" ve "yerli estetiğe" dayalı bir roman arayışı içinde olması her şeye rağmen dikkate değerdir.

SEÇİLMİŞ BİBLİYOGRAFYA

Ada, Ahmet. “Esir Şehrin İnsanları”. *Papirüs* 35 (Mayıs 1969): 55-57.

Ağaoğlu, Adalet. “Tartışmaya Açık Romancı”. *Türkiye Defteri* 6 (Nisan 1974): 54-59.

———. “Devlet Ana”. *Dost* 39 (Ocak 1968): 9.

Ağaoğlu, Tektaş. “Hep Korktular, Gocundular”. *Türkiye Defteri* 6 (Nisan 1974): 51-54.

———. “Kemal Tahir’in Ardından”. *Yeni Ortam* (27 Nisan 1973): 2.

Ak, M. Akif. “Dördüncü Ölüm Yıldönümünde Kemal Tahir”. *Bayrak* (24 Nisan 1977): 8.

———. “Ölümünün Üçüncü Yılında Kemal Tahir Anılırken”. *Bayrak* (20 Nisan 1974): 8.

Akbal, Oktay. “Bir Romanı Okurken...”. *Varlık* 713 (1 Mart 1968): 4.

———. “Edebiyat Adına”. *Varlık* 727 (1 Ekim 1968): 6.

———. “Kemal Tahir Üzerine”. *Cumhuriyet* (27 Nisan 1973): 2.

———. “Şairler Birbirini Çağırır”. *Varlık* 723 (1 Ağustos 1968): 5.

Akman, Ercüment, der. “Kemal Tahir ve Sinema Üstüne”. *Türkiye Defteri* 6 (Nisan 1974): 80-88.

Akmen, Üstün. “Toplumcu Romanlar”. *Dost* 44-45 (Haziran-Temmuz 1968): 9-11.

Akpürçek, Osman. “Göl İnsanları”. *Yücel* 10 (Ağustos 1956): 200-01.

Aksoy, Ekrem. “‘Balzac Romanı’ndan ‘Yeni Roman’a Geçerken”. *Oluşum* 63/105 (Ocak 1983): 87-104.

Aktunç, Hulki. “Hikâyeden Romana Gerçekçiliğin Evrimi (1937 ... 1941)”. *Türkiye Defteri* 6 (Nisan 1974): 6-11.

- , der. “Kemal Tahir’in Günlüğünden Seçmeler”. *Türkiye Defteri* 6 (Nisan 1974): 92-96.
- . “Yazılmamış Bir Günlük”. *Yeni Edebiyat* 8 (Haziran 1970): 18-19, 34.
- Alangu, Tahir. “1967 Yılında Roman ve Hikâyemiz”. *1968 Varlık Yıllığı*. 45-63.
- . “Büyük Romancı Kemal Tahir”. *Yeni Ortam* (24 Nisan 1973): 7.
- . “Cumhuriyetten Sonra Hikâye ve Roman”. *Türk Dili* 266 (Kasım 1973): 109-15.
- . “Devlet Ana”. *May* 3 (Aralık 1967): 4.
- . “Kemal Tahir Demir”. *Cumhuriyetten Sonra Hikâye ve Roman: Öncüler 1940-1950*. Cilt III. İstanbul: İstanbul Matbaası, 1965. 443-99.
- . “Kitaplar”. *May* 3 (Aralık 1967): 4.
- Alpaslan, Nebil. “Marksist Realizm ve Toplumumuzun Karakteristikleri”. *Pınar* 21 (Eylül 1973): 14-18.
- Altuğ, Taylan. “Bozkırdaki Çekirdek”. *Yeni Dergisi* 73 (Ekim 1970): 266-76.
- . “Kemal Tahir’in Bilinç Sentezi”. *Türkiye Defteri* 19 (Mayıs 1975): 2-4.
- . “Namuscular”. *Türkiye Defteri* 13 (Kasım 1974): 81-82.
- . “Türk Romanı ve Kemal Tahir”. *Türkiye Defteri* 6 (Nisan 1974): 12-16.
- Andaç, Feridun. “Roman Tarih Tarihsellik”. *Hürriyet Gösteri* 197 (Mayıs 1997): 56-57.
- Ardıç, Engin. “Büyük Bir Yazar Yitirdik”. *Yeni Ortam* (3 Mayıs 1973): 7.
- . “Kemal Tahir ve Özgün Türk Romanı Tutkusu”. *Cumhuriyet* (24 Nisan 1976): 5.
- . “‘Yüz Yıllık Yalnızlık’ ve ‘Batılı’ Olmayan Bir Büyük Yazar”. *Ekonomi Politika* (25 Nisan 1976): 6.

Arısoy, M. Sunullah. “Kemal Tahir İçin”. *Barış* (25 Nisan 1973): 2.

Armağan, Mustafa. “Kemal Tahir’i Hatırlamak I”.

www.aksiyon.com.tr/2000/317/fihrist.htm. 20

Mayıs 2002. 1-3.

Armağan, Mustafa. “Kemal Tahir’i Hatırlamak II”.

www.aksiyon.com.tr/2000/317/fihrist.htm. 20

Mayıs 2002. 1-3.

Arman, Hürrem. “Köy Enstitüleri ve Bozkırdaki Çekirdek”. *Forum* 344 (1 Ağustos 1968): 15-17.

Asya, Deniz. “Kemal Tahir Düşüncesi”. *Folklor/Edebiyat* 3 (Mayıs-Haziran 1995): 119-20.

Asilyazıcı, Hayati. “Kemal Tahir’le Sovyetler Birliğinde”. *Türkiye Defteri* 14 (Aralık 1974): 73-178.

“Atatürk’ün Özlediği Türkiye’yi Kurabildik Mi?”. [Açık Oturum]. *Yön* 47 (7 Kasım 1962): 12-14.

Atay, Oğuz. “Kemal Tahir ve Roman Geleneğimiz”. *Ekonomi Politika* (20 Nisan 1976): 6.

———. *Günlük*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1987.

Avcıoğlu, Doğan. *Türkiye’nin Düzeni Dün-Bugün-Yarın*. Cilt:I-II. İstanbul: Tekin Yayınları, 1979.

Aytaç, Gürsel. “1983’ün Romanları”. *Hürriyet Gösteri Yılbaşı Eki* 38 (Ocak 1984): 9-11.

———. “Kemal Tahir’in Devlet Ana Romanı”. *Çağdaş Türk Romanı Üzerine İncelemeler*. Ankara: Gündoğan Yayınları, 1999. 149-61.

36 YÖSEKÖCRETİM KURULU
DOKÜMANASYON MERKEZİ

- . “Son On Yılda Türk Romanı”. *Oluşum* 63/105 (Ocak 1983): 10-24.
- Bağdatlı, Selahattin. “Batılılaşma Düşüncesine Başlangıç Taslağı”. *Türkiye Defteri* 18 (Nisan 1975): 503-06.
- . “Kemal Tahir ve Devlet Ana”. *Yazko Edebiyat* 11 (Eylül 1981): 110-113.
- Bakırcıoğlu, N. Ziya. “Kemal Tahir’in Devlet Ana Romanı”. *Başlangıçtan Günümüze Türk Romanı*. İstanbul: Ötüken Yayınları, 1998. 193-201.
- Barlas, Mehmet. “Kemal Tahir’in Dünyası”. *Cumhuriyet Gazetesi* (22.4.1973): 3.
- . “Hepimiz Birer ‘Yorgun Savaşçı’ Değil Miyiz ?”. *Gerçeğin Değişkenliği: Kemal Tahir*. 265-67.
- Barthes, Roland. “Roman Yazısı”. *Yazının Sıfır Derecesi*. Çev. Tahsin Yücel. İstanbul: Metis Yayınları, 1989. 35-44.
- Başcıoğlu, Ali. “Zavallı Romancılar”. *Yeditepe* 147 (15 Ocak 1958): 2.
- Bayar, Zühtü. “Bir Portre”. *Vatan* (21 Nisan 1975): 6.
- . “Kuramsal Türk Romanının Babası”. *Yeni Ortam* (24 Nisan 1973): 7.
- . “Nazım Hikmet’in Gözüyle Kemal Tahir”. *Yeni Ortam* (30 Nisan 1973): 17.
- Baykurt, Fakir. “Kemal Tahir İçin”. *Türkiye Defteri* 6 (Nisan 1974): 65-67.
- Bayrak, Mehmet. “Eşkiyalık ve Kemal Tahir”. *Yeni Ortam* (15 Haziran 1973): 7.
- Belge, Murat. “Berna Moran İle Roman Sanatı ve Eleştiri Üstüne”. *Hürriyet Gösteri* 40 (Mart 1984): 25-27.
- . “Biz Bize Benzeriz”. *Tarihten Güncelliğe*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1997. 226-31.
- . “Çeşitli Açılardan Roman Kişisi”. *Edebiyat Üstüne Yazılar*. 22-33.
- . “Devlet Ana”. *Edebiyat Üstüne Yazılar*. 178-83.
- . *Edebiyat Üstüne Yazılar*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1998.

- . “Kemal Tahir”. *Edebiyat Üstüne Yazılar*. 175-77.
- . “Kemal Tahir ve Tarık Buğra’da Osmanlı Devletinin Kuruluşu”. *Edebiyat Üstüne Yazılar*. 191-93.
- . “Olmayan Kutuplar Arasında”. *Radikal* (18 Şubat 2001): 9.
- . “Ortadoğu’nun Ortak Kültürü”. *Tarihten Güncelliğe*. 80-87.
- . “Zenofobi Üretim Tarzı”. *Radikal* (17 Şubat 2001): 9.
- Berge, Metin. “Kemal Tahir’in AÜT-Feodal Üretim Tarzı Üzerine Okumaları”. *Kebikeç* 1 (1995): 145-52.
- Berk, İlhan. “Kemal Tahir’e Bakmak”. *Türkiye Defteri* 6 (Nisan 1974): 65.
- Bezirci, Asım. “Halk Şairleri ve Kemal Tahir”. *Yeni A* 25 (Nisan 1974): 6-7, 30.
- . “Kesekâğıdı Bile Olamayanlar”. *Yeni A* 14 (Mayıs 1973): 1, 8.
- . *Orhan Kemal*. İstanbul: Evrensel Kültür Kitaplığı, 1994.
- Birsel, Salah. “Modern Türk Romanına Yol Alırken”. *Dünya* (24 Ocak 1979): 6.
- Bozdağ, İsmet. “Düşünen Adam”. *Türkiye Defteri* 6 (Nisan 1974): 74-76.
- . “İsmet Bozdağ Diyor Ki”. *Dost* 39 (Ocak 1968): 11-15.
- . “Kemal Tahir’in ‘Devlet Ana’sı ve Günümüzün Sorunları”. *Dost* 37-38 (Kasım-Aralık 1967): 3-9.
- . *Kemal Tahir’in Sohbetleri*. İstanbul: Emre Yayınları, 1995.
- Buğra, Tarık. “Kemal Tahir İçin”. *Tercüman* (24 Nisan 1973): 3, 7.
- Bulut, Şevket. “Kemal Tahir ve ‘Yol Ayrımı’”. *Fikir ve San’atta Hareket* 72 (Aralık 1971): 12-14.
- Burak, Osman. “Necip Fazıl ve Bir Sorumluluk”. *Yeni Sanat* 4 (Şubat 1974): 20-21.
- Buyrukçu, Muzaffer. “Romancı Kemal Tahir”. *Yeni Ortam* (10 Ağustos 1973): 7.
- Bürün, Vecdi. “Bâbıali’den Geçenler”. *Ayrıntılı Haber* (22 Mart 1979): 6.

- Can, Ayhan. “Türkçenin ve Romanın Büyük Ustası”. *Yeditepe* 167 (Mart 1970): 11.
- Canberk, Eray. “Kemal Tahir Kim Ola”. *Nesin Vakfı Edebiyat Yıllığı* '84. İstanbul: Kardeşler Basımevi, 1984. 683.
- Candaş, Ömür. “Bir Bütün: Kemal Tahir”. *Türkiye Defteri* 6 (Nisan 1974): 71-73.
- Caudwell, Christopher. “Kahramanlık Üzerine Bir İnceleme”. *Yeni Dergi* 73 (Ekim 1970): 245-60.
- Cem, İsmail. “‘Yorulmayan’ Savaşçı”. *Kemal Tahir Kaynakçası*. 71-74.
- Ceyhun, Demirtaş. “Kâmil Bey’in Serüveni”. *Yeditepe* 156 (1 Haziran 1958): 7.
- . “Kâmil Bey’in Serüveni”. *Yeditepe* 157 (15 Haziran 1958): 3.
- . “Kemal Tahir’i Anmak”. *Cumhuriyet* (6 Kasım 1989): 2.
- . “Kent Romanı-Köy Romanı Tartışması Üzerine Birkaç Söz”. *Cumhuriyet* (15 Kasım 1975): 5.
- Coşkun, Sâkîp. “Edebiyatımızda Küçük Burjuva Eğilimler”. *Yarına Doğru* 2 (Aralık 1973): 18-29.
- Çağlar, Behçet Kemal. “Türk Destanından, Türk Masalından Çağdaş Romana”. *Türk Dili* 199 (Nisan 1968): 21-23.
- Çankaya, Erol. “1960 Dönüşümü: Kentleşme ve Aydınlar”. *Sanat Olayı* 25 (Haziran 1984): 63-65.
- . “1950’ler: Yeni Bir Yol Ayrımı”. *Sanat Olayı* 24 (Mayıs 1984): 44-47.
- Çavdar, Tevfik. “Başbozuk Paşasından Kambur Çalığa”. *Yeditepe* 6 (16-30 Haziran 1959): 8-9, 15.
- . “Yorgun Savaşçı Romanında Toplumun Genel Evrim Modeli”. *Papirüs* 26 (Ağustos 1968): 13-22.
- Çelik, Naci. “Anadolu İnsanı ve Bozkırdaki Ülkücü”. *Papirüs* 35 (Mayıs 1969): 32-37.

- . “Batılılaşma ve Aydınlarımız”. *Türkiye Defteri* 5 (Mart 1974): 10-12.
- . “Bizde Roman Yazmak İçin Her Şey Vardır”. *Hürriyet Gösteri* 5 (Nisan 1981): 70.
- . “Fahir Onger’le Bir Konuşma”. *Yeni Dergi* 67 (Nisan 1970): 307-309.
- . “Kemal Tahir Aydınlar Hakkında Ne Düşünüyordu”. *Hürriyet Gösteri Yılbaşı Eki* 38 (Ocak 1984): 48-51.
- . “Kemal Tahir İçin Biyografi Çalışması”. *Türkiye Defteri* 6 (Nisan 1974): 17-50.
- . “Kemal Tahir ve Tarih Notları Hakkında”. *Türkiye Defteri* 18 (Nisan 1975): 491-97.
- . “Kemal Tahir ve Teori”. *Türkiye Defteri* 3 (Ocak 1974).
- . *Romanda Hesaplaşma*. Ankara: Bilgi Basımevi, 1971.
- . “Türkiyeli Romancı”. *Türkiye Defteri* 2 (Aralık 1973): 38-43.
- . “Yorgun Savaşçı’daki Mustafa Kemal”. *Papirüs* 33 (Mart 1969): 22-26.
- Çetin, Güney. “Rahmet Yolları Kesti”. *Türk Dili* 222 (Mart 1970): 521-23.
- Çolakoglu, Ahmet Rüştü. “‘Yorgun Savaşçı’ ve Kemal Tahir Gerçeği”. *Milliyet Sanat* 334 (10 Eylül 1979): 35.
- Çoşkun, Sâkıp. “Edebiyatımızda Küçük Burjuva Eğilimler”. *Yarına Doğru* 2 (Aralık 1973): 18-29.
- Çubukçu, Haldun. “Her Geçmiş Tarih Kategorisinde İncelenmeyebilir”. *Hürriyet Gösteri* 197 (Mayıs 1997): 80-82.
- Demir, Semiha. “Semiha Tahir Eşini Anlatıyor”. *Yeni Ortam* (20 Nisan 1975): 7.
- Söyleşi. Söyleşiyi yapan Pakize Kutlu.
- . “Kemal Tahir’in Eşi: ‘O, Her Satırın Hesabını Veren Titiz Bir Yazardır’”. *Milliyet Sanat* 31 (4 Mayıs 1973): 15. Söyleşi. Söyleşiyi yapan Muazzez

Menemencioğlu.

Demiralp, Oğuz. “Devlet Ana”. *Yazko Edebiyat* 8 (Haziran 1981): 97-101.

“Devlet Ana Soruşturma Özeti”. *Dost* 46 (Ağustos 1968): 8-11.

“Dışardan Bakmak ve Yanılgılar Hakkında”. *Türkiye Defteri* 19 (Mayıs 1975): 69-

73.

Dinamo, Hasan İzzettin. “Köyden İndim Şehire Üstüne”. *Yeni Ortam* (20 Kasım 1973):

7.

Dino, Güzin. *Türk Romanının Doğuşu*. İstanbul: Cem Yayınevi, 1978.

Divitçioğlu, Sencer. *Asya Üretim Tarzı ve Osmanlı Toplumu*. İstanbul: İstanbul

Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, 1967.

Doğan, Mehmet H. “Ölümünün Beşinci Yılında Kemal Tahir”. *Tekrarın Tekrarı*.

İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1999. 240-52.

———. “Kemal Tahir, Romanı Türkiye’nin Tarihsel Gerçeği İle Yoğurup ‘Türk

Romanı’nı Yaratma Savındadır”. *Milliyet Sanat* 274 (24 Nisan 1978): 5-9, 31.

Dosdoğru, Hulûsi. *Batı Aldatmacılığı ve Putlara Karşı Kemal Tahir*. İstanbul: Tel

Yayınları, 1974.

Durmaz, Özlem Fedai. “Kemal Tahir’in Romanlarında Tarih ve Toplum”.

Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal

Bilimler Enstitüsü, 1998.

Eagleton, Terry. *Eleştiri ve İdeoloji*. Çev. Esen Tarım ve S. Öztoptaş. İstanbul: İletişim

Yayınları: 1985.

Ecevit, Bülent. “Devlet Ana”. *Kitaplar Arasında* 1 (1 Nisan 1968): 4-5.

———. “Devlet Ana”. *Dost* 38 (Ocak 1968): 15.

Edgü, Ferit. “Devlet Ana’nın Özü, Biçimi I”. *Yeni Ufuklar* 192 (Mayıs 1968): 23-

32.

———. “Devlet Ana’nın Özü, Biçimi II”. *Yeni Ufuklar* 194 (Temmuz 1968): 38-51.

———. “Roman Bugün...”. *Milliyet Sanat* 239 (8 Temmuz 1977): 17.

———. “Roman ve Dil”. *Hürriyet Gösteri* 5 (Nisan 1981): 68-69.

———. “Yazmak Okumak”. *Dünya* (31 Ekim 1978): 6.

Emre, Semih. “Yorgun Savaşçı”. *Yön* 117 (25 Haziran 1965): 15.

Er, Tülay. “Kemal Tahir’in Bazı Eserlerinde Folklorik Özellikler”. *Folklor/Edebiyat* 3 (Mayıs-Haziran 1995): 86-96.

Ercan, İsmet. “Gerçek Türk Romanının Doğması Konusunda”. *Yücel* 10 (Ağustos 1956): 180-182.

Ercan, Kenan. “Bir Büyük Usta İçin Notlar”. *Türkiye Defteri* 6 (Nisan 1974): 78-79.

Erdoğan, Tamer. “Türk Romanında Mütareke İstanbul’u”. *Virgöl* 52 (Haziran 2002): 31-35.

Erduran, Refik. “Kemal Tahir’in Karanlığı”. *Güneş* (21 Nisan 1983): 6.

Erer, Tekin. “Kemal Tahir Benerci”. *Son Havadis* (30 Nisan 1973): 2.

Ergün, Mehmet. “Kelleci Memet”. *Yeni Dergi* 99 (Aralık 1972): 261-69.

Ertop, Konur. “Cumhuriyet Çağında Türk Romanı”. *Türk Dili* 154 (Temmuz 1964): 601.

———. “Esir Şehrin Mahpusu”. *Dost* 16 (Temmuz 1962): 14.

———. “Günümüz Türk Romanı (3)”. *Milliyet Sanat* 239 (8 Temmuz 1977): 3, 15-16, 32-33.

———. “Kemal Tahir Hayata Avukat Katibi Olarak Atılmıştı”. *Nesin Vakfı Edebiyat Yıllığı* ’84. İstanbul: Kardeşler Basımevi, 1984.

———. “Köy Edebiyatında Cinsellik”. *Hürriyet Gösteri* 25 (Aralık 1982): 81.

- . “Ölümünün 10. Yılında Kemal Tahir”. *Cumhuriyet* (21 Nisan 1983): 4.
- . “Romancılığımızda Tarihe Yaklaşım”. *Hürriyet Gösteri* 197 (Mayıs 1997): 60-62.
- . “Türk Edebiyatında Gerçekçilik”. *Milliyet Sanat* 268 (13 Mart 1978): 5-8, 31.
- . “Türk Romanının Elli Yılı”. *Türk Dili* 266 (Kasım 1973): 116-23.
- Fethi Naci (Kalpakçioğlu). “1959 da Romancılığımız”. *Dost* 28 (Ocak 1960): 8-13.
- . “Cezaevi Notları”. *Soyut* 74 (Aralık 1974): 35-37.
- . “Esir Şehrin İnsanları”. *100 Yılın Yüz Romanı*. İstanbul: Adam Yayınları, 2000. 280-293.
- . (Ergun Tanıl). “Kâmil Beyin Haline Doğru”. *Yeni Ufuklar* 68 (Ocak 1958): 260-66.
- . “Kemal Tahir’in Evinde”. *Dost* 30 (Mart 1960): 8-15.
- . “Kemal Tahir Kemal Tahir’e Karşı Ya Da Bir Romancı Yarattığı Roman Kahramanına Sonradan Niçin Düşman Olur?”. *Sanat Olayı* 12 (Aralık 1981): 10-13.
- . “Kemal Tahir’le Konuşma”. *Pazar Postası* (31 Ağustos 1958): 8.
- . “Kimse Kimseyi Sevmiyordu”. *Yeni Dergi* 72 (Eylül 1970): 193-199.
- . “Kişisiz Romancılar”. *Dost* 15 (Aralık 1958): 21-25.
- . “Orhan Kemal İnsanı”. *Yeni Ufuklar Eleştiri-Deneme* 2 (Nisan 1960): 67-69.
- . “Romancının İşi Tarih Yazmak Değildir”. *Hürriyet Gösteri* 197 (Mayıs 1997): 58-59.
- . “Roman Sorunları, Toprak Sorunları”. *Milliyet Sanat* 245 (30 Eylül 1977): 17.
- . “‘Serbest Fırka’ Karşısında İki Romancı: Kemal Tahir ve Tarık Buğra...”. *Hürriyet Gösteri* 17 (Nisan 1982): 22-25.

- . “Sait Faik’in İnsan Anlayışı”. *Dost* 41 (Şubat 1961): 51-54.
- . “Tarih ve Roman”. *Hürriyet Gösteri* 19 (Haziran 1982): 25.
- . “Türkiye’de Roman ve Toplumsal Değişme”. *Milliyet Sanat* 224 (25 Mart 1977): 17.
- . “Türk Romanı Aşk-ı Memnu İle Başlar”. *Hürriyet Gösteri* 4 (Mart 1981): 66-67.
- . “Yaşadığını Yazmak, Romanda Ayrıntı ve Değişen Türkiye”. *Milliyet Sanat* 249 (31 Ekim 1977): 17.
- . “Yol Ayrımı”. *100 Yılın Yüz Romanı*. 310-16.
- . “Yorgun Savaşçı”. *100 Yılın Yüz Romanı*. 294-301.
- . *100 Soruda Türkiye’de Roman ve Toplumsal Değişme*. Y.y.y: Gerçek Yayınevi, 1981.
- Fikri, Sabit. “Kültürel Erozyon Hızlanarak Sürerken Kemal Tahir’i Hatırlamak”. *Folklor/Edebiyat* 3 (Mayıs-Haziran 1995): 74-77.
- Finn, Robert P. *Türk Romanı: İlk Dönem 1872-1900*. Çev. Tomris Uyar. Ankara: Bilgi Yayınevi, 1984.
- Gevgilili, Ali. “Kemal Tahir’de Türkiye...”. *Milliyet* (25 Nisan 1973): 7.
- . “Osmanlı Toplumunu Az Gelişmiş Değildir”. *Milliyet* (1 Mayıs 1973): 7.
- Göksu, M. Hasan. “Dergilerle Gelen”. *Varlık* 722 (15 Temmuz 1968): 13.
- Göze, Ergun. “Kemal Tahir İçin”. *Tercüman* (27 Nisan 1973): 5.
- Güçlü, Faruk. “Kemal Tahir Vurgusuyla Toplumsal Yapıda Kadının Yeri”. *Folklor/Edebiyat* 3 (Mayıs-Haziran 1995): 96-99.
- Gülendam, Ramazan. “Batılılaşma Karşısında Yerli Bir Romancı: Kemal Tahir”. *Dergâh* 109 (Mart 1999): 9-11, 22.
- . “Geleneksel Anlatım Tarzının ‘Devlet Ana’daki Yansımaları”. *Dergâh* 111

(Mayıs 1999): 8-10, 22.

——. “Kemal Tahir’in *Devlet Ana*’sı İle Tarık Buğra’nın *Osmancık*’ını Anlatı Özellikleri Açısından Bir Karşılaştırma Denemesi”. *Dergâh* 100 (Haziran 1998): 34-39.

——. “Kuruluş’un 700. Yıldönümünde Bir ‘Mefkûre İnsanı’nın Romanı: Osmancık. *Dergâh* 114 (Ağustos 1999): 8-10.

Gümüş, Semih. *Karşılıksız Yazılar*. İstanbul: Adam Yayınları, 1994.

——. “Kemal Tahir Üstüne Düşünceler”. *Karşılıksız Yazılar*. 60-67.

——. “Keyfi Tarih Yorumu ve Kemal Tahir Romanının Hiçleşmesi”. *Karşılıksız Yazılar*. 58-59.

——. “Tarihi Kötüye Kullanmak ve Yediçınar Yaylası”. *Roman Kitabı*. İstanbul: Adam Yayınları, 1991. 54-65.

——. “Tarihseli Kavramak ve Yukarışehir”. *Roman Kitabı*. 39-53.

——. “Yorgun Savaşçı’yı Yeniden Değerlendirmek”. *Karşılıksız Yazılar*. 55-57.

Günay, Çimen. “Toplumcu Gerçekçi Türk Edebiyatında Suat Derviş’in Yeri”.

Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Edebiyatı Bölümü, 2001.

Güngör, Necati. “Abdullah Mazmanoğlu, Kemal Tahir’i Anlattı..”. *Hürriyet Gösteri* 27 (Şubat 1983): 51-53.

Günyol, Vedat. “Ağacını Silkmek”. *Çalakalem*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1999. 97-103.

——. “Köy Enstitüleri ve Bir Roman”. *Çalakalem*. 73-85.

Hızlan, Doğan. “Şair Kemal Tahir”. *Türkiye Defteri* 7 (Mayıs 1974): 22-26.

Hilav, Selahattin. “Aldatmacaların Üzerinde Yürümek”. *Ekonomi Politika* (20 Nisan

1976): 6.

- . *Edebiyat Yazıları*. İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1993.
- . “‘Kelleci Memet’ Üzerine”. *Yön* 59 (30 Ocak 1963): 15.
- . “Kemal Tahir”. *AnaBritannica Ansiklopedisi*. Cilt 13. İstanbul: Ana Yayıncılık ve Encyclopedia Britannica, 1989. 163-64.
- . “Kemal Tahir İçin Ne Dediler”. *Yeni Ortam* (25 Nisan 1973): 7.
- . “Kemal Tahir’in Felsefî Düşüncesi ve ‘Devlet Ana’”. *Edebiyat Yazıları*. 75-82.
- . “Kemal Tahir Üzerine”. *Özgür İnsan* 45 (Temmuz 1977): 86-93.
- . “Kemal Tahir ve Tarihi Kavramak”. *Edebiyat Yazıları*. 83-93.
- İşıksalan, Nilay. “Kemal Tahir’in Tarihî Romanları Üzerine Bir İnceleme”.
Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1990.
- İleri, Selim. “‘Devlet Ana’dan ‘Yol Ayrımı’na”. *Yeni Dergi* 86 (Kasım 1971): 245-48.
- . “Edebiyatımızda Varlıklı Zümreler”. *Yeni Dergi* 121 (Ekim 1974): 22-32.
- . “En Büyük Onur”. *Yeni Ortam* (26 Nisan 1973): 7.
- , haz. “Kemal Tahir”. *Gençlere Türk Romanından Altın Sayfalar*. Cilt 2. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1995.
- . “Gönül Hakkın Evidir”. *Yeni Ufuklar* 237 (Haziran 1973): 23-28.
- . “Günümüz Türk Romanı Üzerine”. *Yazko Edebiyat* 9 (Temmuz 1981): 70-86.
- . *Hatırlıyorum: Kişiler, Zamanlar*. İstanbul: Altın Kitaplar, 1985.
- . “Kemal Tahir”. *Gençlere Türk Romanından Altın Sayfalar*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1995. 255-57.
- . “Kemal Tahir’e Girerken”. *Yeni Edebiyat* 3 (Ocak 1971): 10, 35.
- . “Kemal Tahir ve Faşizm”. *Ekonomi Politika* (20 Nisan 1976): 6.

- . “Romancının Eleştirmene Sorumu”. *Hürriyet Gösteri* 4 (Mart 1981): 68-71.
- . “Romanda Yaklaşım Sorunları”. *Milliyet Sanat* 247 (17 Ekim 1977): 17.
- . “Roman ve Kemal Tahir”. *Dünya* (29 Aralık 1978): 6.
- . “Tanıdığım Kemal Tahir”. *Dünya* (28 Aralık 1978): 6.
- . “Yazar-çizer Çevreler Kemal Tahir’i İlericilik Adına Mahkûm Ettiler”. *Hürriyet Gösteri Yılbaşı Eki* 38 (Ocak 1984): 55-57.
- . “Yorgun Savaşçı TV’de”. *Dünya* (21 Ocak 1979): 6.
- İhan, Atilla. “Toplumcu Roman Tarihi Perspektifle Yazılabilir”. *Hürriyet Gösteri* 197 (Mayıs 1997): 63-65.
- İksavaş, Yaşar. “Buluşsuz Bir Yazın”. *Dünya* (28 Kasım 1978): 6.
- . “Güncel Sorunlar”. *Dünya* (29 Mart 1979): 6.
- İnal, Tanju. “Yeni Roman-Yeni Yeni Roman”. *Oluşum* 63/105 (Ocak 1983): 95-103.
- İnce, Özdemir. “Devlet Ana Üzerine”. *Ne Altın Ne Gümüş*. İstanbul: Telos Yayıncılık, 1997. 19-28.
- İz, Fahir. “Yüzyılımız Türk Romanı Üzerine Düşünceler”. *Hürriyet Gösteri* 4 (Mart 1981): 60-65.
- Kabaklı, Ahmet. “Kemal Tahir’de Yerlilik ve Millîlik”. *Gerçeğin Değişkenliği: Kemal Tahir*. 262-64.
- Kahraman, Kemal. “Kemal Tahir’de Tarih ve Muzır Düşünceler”. *İlim ve Sanat* 25 (Mayıs-Haziran 1989): 58-61.
- . “Tarık Buğra ve Kemal Tahir: Bir Karşılaştırma Denemesi”. *İlim ve Sanat* 26 (Ekim 1989): 24-27.
- . “Tarık Buğra ve Kemal Tahir’in Tarihe Bakışı”. *İzlenim* 7 (Temmuz 1993): 72-75.

Kakıncı, Tarık Dursun. “Aşkî, Edebî, Cinaî, Tarihî ve Şehvî Roman”. *Milliyet* (14 Ekim 1969): 8.

———. “Küçük Hikâyenin Başına Gelenler”. *Dost* 8 (Mayıs 1958): 36-37.

———. “Roman Bir Ayrıntılar Sanatıdır”. *Türk Dili* 367 (Temmuz 1982): 196-97.

Kantarcıoğlu, Sevim. “Perspektivist Tarih Kavramı İçinde Yorgun Savaşçı ve Kırmızı Eldivenli Şövalye”. *Yeni Forum* 146 (1 Ekim 1985): 35-38.

Kaplân, Sefa. “Herkes Bu Büyük Yazara Yapılan Haksızlığa Karşı Çıkmalıdır”. *Tercüman* (24 Nisan 1986): 5.

———. “Nurullah Ataç Gibilerin Kelime Uydurmasıyla Yürümez Bu İş...”. *Tercüman* (23 Nisan 1986): 5.

———. “Osmanlıyı Anlamak Zorundayız, Yoksa Hava Alırız”. *Tercüman* (21 Nisan 1986): 5.

———. “Yahu Yine Yanılmışız Arkadaş”. *Tercüman* (22 Nisan 1986): 5.

———. “Yorgun Savaşçı Filminin Yasaklanmasını Alkışladılar”. *Yeni Haber* (27 Ekim 1986): 4.

Karahan, Burcu. “Yaşar Kemal ve Kemal Tahir’in Köylerinde Doğa”. *Edebiyat ve Eleştiri* 50 (Temmuz-Ağustos): 2000. 103-111.

Kayalı, Kurtuluş. “Belirgin Bir Tarih Vurgusu Eşliğinde Kemal Tahir ve Baykan Sezer’in Yazdığı Metinleri Yeniden Okumayı Denemek”. *Folklor/Edebiyat* 26 (2001/2): 5-12.

———. “Bir Arayışın Önemli Bir Durağı: Devlet Ana”. *Hece* 65/66/67 (Mayıs/Haziran/Temmuz 2002): 667-75.

———. “Kemal Tahir Gibi Yerli Bir Entellektüeli Doğru Anlamanın Yolu Düşünsel Konumunun Farklılığını Kavramaktan Geçer”. *Doğu Batı* 11 (Mayıs,

- Haziran, Temmuz 2000): 45-61.
- . “Tarihsel Gelişim İçinde Türk Toplum Yapısını Yorumlama Denemesi Ya Da Kemal Tahir Romanı”. *Folklor/Edebiyat* 3 (Mayıs-Haziran 1995): 100-18.
- . “Türk Düşünce Dünyasının Kilidini Açabilmek İçin Geçiş Dönemi Entellektüellerini Anlamanın Gereği”. *Folklor/Edebiyat* 9 (Mart 1997): 5-18.
- . “Lütfi Akad Sinemasının Derinliği”. *Yönetmenler Çerçevesinde Türk Sineması*. Ankara: Ayyıldız Yayınları, 1994. 118-126.
- Kekeç, Ahmet. ““Bir Arif Kişi: Kemal Tahir””. *Bilgi ve Düşünce* 4 (Ocak 2003): 99-101.
- Kemal, Mehmed. “Çok Tartışılan Kişi”. *Cumhuriyet* (1 Mayıs 1983): 8.
- . “Kemal Tahir”. *Barış* (26 Nisan 1973): 2.
- “Kemal Tahir”. *Milliyet Sanat* 30 (27 Nisan 1973): 3.
- “Kemal Tahir”. *Tanzimattan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi*. Cilt 2. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2001. 495-98.
- “Kemal Tahir (Demir)”. *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*. Cilt 2. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1977.
- “Kemal Tahir’den Nazım Hikmet’e”. *Hürriyet Gösteri* 31 (Haziran 1983): 32.
- “Kemal Tahir’in Ardından”. *Fikir ve San’atta Hareket* 89 (Mayıs 1973): 239-43.
- “Kemal Tahir’i Kaybettik”. *Umut* 1 (Mayıs 1973): 6.
- “Kemal Tahir’i Kaybettik”. *Yeni Ortam* (22 Nisan 1973): 1.
- “Kemal Tahir’i Toprağa Veriyoruz”. *Yeni Ortam* (23 Nisan 1973): 1, 8.
- “Kemal Tahir’in Cenazesi Kaldırıldı”. *Yeni Ortam* (24 Nisan 1973): 1, 8.
- “Kemal Tahir İçin Ne Dediler”. *Yeni Ortam* (24 Nisan 1973): 7.
- “Kemal Tahir İçin Ne Dediler”. *Yeni Ortam* (26 Nisan 1973): 7.

- “Kemal Tahir İçin Ne Dediler”. *Yeni Ortam* (28 Nisan 1973): 7.
- “Kemal Tahir İçin Neler Dediler”. *Yeditepe* 203 (Haziran 1973): 9, 12.
- “Kemal Tahir Ya Da Düşünen Edebiyat”. *Türkiye Defteri* 6 (Nisan 1974): 2-4.
- “Kemal Tahir’in Yeni Romanı Devlet Ana”. *Ulus* (11 Ağustos 1967): 5.
- Kemali, Raşit. “Orhan Kemal’den Kemal Tahir’e Mektup”. *Türkiye Defteri* 10 (Ağustos 1974): 17.
- Kılıçbay, Mehmet Ali. “Edebi Bir Tür Olarak Tarih”. *Argos* 2 (Ekim 1988): 174-175.
- Kırbaş, Dursun. “Kemal Tahir ve Düşün Dünyamız”. *Folklor/Edebiyat* 3 (Mayıs-Haziran 1995): 81-85.
- . *Osmanlı Toplum Düzeni ve Kemal Tahir*. İstanbul: Arba Yayınları, 1987.
- Kızılçelik, Sezgin. “Batı Düşün Kalıplarının Dışında, ‘Takım Anlayışı’ndan Hareket Edenlerin Karşısında Bir Yerli, Yerli Olduğu Kadar Evrensel Bir Sosyolog: Baykan Sezer”. *Doğu Batı* 16 (Ağustos, Eylül, Ekim 2001): 147-83.
- Kocagöz, Samim. “Bugünden Düne Doğru”. *Yeni Ufuklar* 248 (Mayıs 1974): 9-14.
- . “Samim Kocagözle Konuşma”. *Türkiye Defteri* 3 (Ocak 1974): 34-42. Söyleşi. Söyleşiyi yapan Hulki Aktunç.
- Koçak, Namık. “Yorgun Savaşçı Yakıldı”. *Nesin Vakfı Edebiyat Yıllığı ’84*. İstanbul: Kardeşler Basımevi, 1984. 77-83.
- Kongar, Emre. “Aydınların İhaneti ve Edebiyat”. *Hürriyet Gösteri Yılbaşı Eki* 38 (Ocak 1984): 43-44.
- Korat, Gürsel. “Tarihsel Romanda Edebîliğin Ölçütü Gerçekçilik Değildir”. *Hürriyet Gösteri* 197 (Mayıs 1997): 78-79.
- Korkmaz, Ramazan. “Kemal Tahir’in Sağirdere ve Körduman İkilemesi Üzerine Bir Çözümleme Denemesi”. *Adam Sanat* 145 (Aralık 1997): 42-58.

Korkut, A. “Sağırdere”. *Yücel* 9 (Temmuz 1956): 151-54.

Köksal, Duygu. “Cemil Meriç ve Kemal Tahir’de ‘Sahnenin Dışındakiler’”. *Defter* 125 (Sonbahar 1995): 118-125.

———. “Türk Edebiyatında İki Kuruluş Anlatısı ve Millî Kimlik: *Devlet Ana* ve *Osmancık*”. *Toplum ve Bilim* 81 (Yaz 1999): 44-60.

Körükçü, Muhtar. “Devlet Ana”. *Dost* 39 (Ocak 1968): 3-5.

———. “Devlet Ana”. *Varlık* (15 Ocak 1968): 16.

“Köyün Kamburu”. *Akis* 252 (2 Mayıs 1959): 30-31.

Kudret, Cevdet. “Kemal Tahir’in Sanatı ve İki Romanı”. *Hürriyet Gösteri* 105 (Ağustos 1989): 4-9.

———. “Kemal Tahir”. *Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman*. Cilt III. İstanbul: İnkılâp Yayınevi, 1990. 152-85.

Kurdakul, Şükran. “Birkaç Roman, Birkaç Kişi”. *Hürriyet Gösteri Yılbaşı Eki* 38 (Ocak 1984): 45-47.

———. “Kemal Tahir”. *Çağdaş Türk Edebiyatı*. Cilt 4. Ankara: Bilgi Yayınevi, 1992. 83-95.

Kurukafa, Vedat. “Kemal Tahir’in Romanları Üzerine Bir İnceleme”. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1997.

———. “Kemal Tahir Üzerine Vadat Kurukafa İle Bir Görüşme”. *Yedi İklim* 52 (Temmuz 1994): 56-60. Söyleşi. Söyleşiyi yapan Ramazan Çiftlikçi.

Kutlu, Şemsettin. “Kemal Tahir”. *Başlangıçtan Günümüze Kadar Türk Romanları*. İstanbul: Toker Yayınları, 1987. 270-81.

Küçük, Yalçın. “Ahir Zaman Peygamberi Ebu Cehil Kemal Tahir”. *Bilim ve Edebiyat*. İstanbul: Tekin Yayınları, 1985. 222-58.

Lop, Edouard ve André Sauvage. “Küçük Burjuva Aydını ve Yeni Roman”.

Yeni Roman. 18-22.

Lukacs, György. “Tarihî Roman”. Çev. Ali İhsan. *Türkiye Defteri* 18 (Nisan 1975): 549-63.

———. “Tarihsel Romanın Ortaya Çıkışındaki Toplumsal ve Tarihsel Koşullar”. *Argos* 2 (Ekim 1988): 166-170.

———. *The Historical Novel*. Tr. from the German by Hannah Mitchell and Stanley Mitchell. Harmondsworth: Penguin, 1981.

Memet Fuat. “Dergilerde”. *Yeni Dergi* 105 (Haziran 1973): 49-56.

———. “Bir Konuşma Üzerine”. *Yeni Ufuklar Eleştiri-Deneme* 2 (Nisan 1960): 87-92.

Meriç, Cemil. “Kemal Tahir”. *Bu Ülke*. Haz. Mahmut Ali Meriç. İstanbul: İletişim Yayınları, 1994. 248-51.

———. “Nurcu Bir Gençle Konuşma”. *Sosyoloji Notları*. Haz. Ümit Meriç Yazan. İstanbul: İletişim Yayınları, 1997. 385-394.

Milas, Herkül. *Türk Romanı ve “Öteki”: Ulusal Kimlikte Yunan İmajı*. İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yayınevi, 2000.

Miyasoğlu, Mustafa. “Kemal Tahir’in Radyo Konuşması”. *Yeni Devir* (21 Nisan 1978): 5.

Moran, Berna. “Batılılaşma Sorunu ve Türk Romanının Bazı Özellikleri”. *Hürriyet Gösteri* 4 (Mart 1981): 63-65.

———. “Devlet Ana”. *Yeni Düşün* 62 (Kış 1990): 10-23.

———. “Kemal Tahir’in Roman Anlayışı”. *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış II*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1997. 130-140.

———. “Kurt Kanunu’nun Polisiye Kurgusu ve Suçlusu”. *Türk Romanına Eleştirel Bir*

- Bakış* II. İstanbul: İletişim Yayınları, 1997. 141-157.
- . “Türk Romanı ve Batılılaşma Sorunsalı”. *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış* I. İstanbul: İletişim Yayınları, 1999. 9-20.
- Mutluay, Rauf. “1971’de Roman ve Hikâyemiz”. *1972 Varlık Yıllığı*. İstanbul: Varlık Yayınevi, 1971. 34-35.
- . “1972’de Roman ve Hikâyemiz”. *1973 Varlık Yıllığı*. 30-33.
- . “Bir Mülkiyet Kalesi”. *Cumhuriyet* (8 Aralık 1977): 5.
- . “Bir Romancıdan Kalanlar”. *Cumhuriyet* (26 Nisan 1973): 6.
- . “Devlet Ana Olayı”. *Yeni Ufuklar* 191 (Nisan 1968): 10-13.
- . *50 Yılın Türk Edebiyatı*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1973.
- . “Kurt Kanunu”. *Yeni Ufuklar* 208 (Eylül 1969): 24-32.
- . “Ölümün Noktası”. *Cumhuriyet* (24 Nisan 1973): 6.
- Nadeau, Maurice. “Yeni Roman ve Alain Robbe-Grillet”. *Yeni Roman*. 9-17.
- Namıkoğlu, Fevzi. “Türk Romanının Yüzyılı”. *Fikir ve San’atta Hareket* 72 (Aralık 1971): 8-12.
- Nayır, Yaşar Nabi. “Türk Romanı Üstüne Aykırı Düşünceler”. *Varlık* 772 (Ocak 1972): 4-6.
- Nazım Hikmet (Ran). *Kemal Tahir’e Mapusaneden Mektuplar*. Ankara: Bilgi Yayınevi, 1975.
- Necatigil, Behçet. *Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü*. İstanbul: Varlık Yayınları, 1995.
- Nesin, Aziz. “Aziz Nesin: ‘Fırtına Dindi’”. *Milliyet Sanat* 30 (27 Nisan 1973): 4-6.
- Niyazi, Hüseyin. “‘Yol Ayrımı’nda Eşya Dokusu”. *Fikir ve San’atta Hareket* 72 (Aralık 1971): 14-17.
- Okay, Aziz. “Bay Fehmi Çok’un Ya Da Türkiye Cumhuriyeti’nin Olağanüstü

- Serüvenleri". *Yeni A* 22 (Ocak 1974): 12, 15.
- Oktay, Ahmet. "Cinsellik, Erotizm ve Ötesi". *Yazın İletişim İdeoloji*. İstanbul: Adam Yayınları, 1982. 143-58.
- . "Cumhuriyet Dönemi Üzerine Bir Deneme". *Yeni Dergi* 78 (Mart 1971): 151-81.
- . "Kemal Tahir'in Mektupları". *İnsan Yazar Kitap*. Ankara: Ark Yayınevi, 1995. 233-35.
- . "Kemal Tahir'in Notları". *İnsan Yazar Kitap*. 257-59.
- . "Kemal Tahir Üzerine Tezler". *Dost* 39 (Ocak 1968): 10.
- . "Köyde İki Yabancı". *Hürriyet Gösteri* 5 (Nisan 1981): 65-66.
- . "Kurt Kanunu: İffet Tutkusu". *Türkiye'de Popüler Kültür*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1994. 173-80.
- "Olabiliriz". *Yeni Ortam* (22 Nisan 1973): 8.
- Onaran, Mustafa Şerif. "Yorgun Savaşçı". *Türk Dili* 298 (Temmuz 1976): 68-78.
- Onger, Fahir. "Kemal Tahir'in Sav Görünümlü Safsataları Üzerine Notlar". *Türk Dili* 221 (Şubat 1970): 370-80.
- . "Kurt Kanunu Üzerine". *Türk Dili* 218 (Kasım 1969): 129-34.
- Oral, Zeynep. "Yorgun Savaşçı". *Milliyet Sanat* 249 (31 Ekim 1977): 23.
- Ortaylı, İlber. "Bir Siyasî Hikâye Olarak Devlet Ana". *Dost* 39 (Ocak 1968): 20-22.
- Oskay, Ünsal. "Kemal Tahir ve Diğer ATÜT Bakış Açılı Yazarların Geriye Yönseneci Olmayışları Üzerine". *Türkiye Günlüğü* 11 (Yaz 1990): 20-25.
- "Ömer Seyfettin İçin Soruşturma". [Anket]. *Yeni Edebiyat* 5 (Mart 1970): 7-10.
- Özaydın, Cihat. "Tarihsel Gerçeklik, Batılılaşma ve Kemal Tahir Mitosu". *Militan* 18 (Haziran 1976): 60-69.
- Özdemir, Emin. "Sevgisizliğin Romancısı". *Varlık* 757 (Ekim 1970): 18.

- . “Kemal Tahir’den Kalan”. *Varlık* 789 (Haziran 1973): 18.
- . “Osmanlılık Özlemi”. *Varlık* 755 (Ağustos 1970): 4.
- . “Romanımızda İnsan Ögesi”. *1973 Sinan Yıllığı Düşün/Sanat Edebiyat*. Haz. Hayati Asilyazıcı. İstanbul: Y.y.y., 1973. 186-93.
- Özer, Dursun. “‘Yol Ayrımı’, İnsanımız ve Millî Tarihimiz”. *Fikir ve San’atta Hareket* 72 (Aralık 1971): 17-20.
- Özerdim, Sami N. “Yorgun Savaşçı ve Başkaları”. *Türk Dili* 169 (Ekim 1965): 55-57.
- Özkırmılı, Atilla. “Esir Şehrin İnsanları”. *Papirüs* 35 (Mayıs 1969): 55-56.
- . “Kemal Tahir”. *Tarih İçinde Türk Edebiyatı*. Ankara: Ümit Yayıncılık, 1995. 742-44.
- . “Kemal Tahir (Demir)”. *Türk Edebiyatı Ansiklopedisi*. Cilt 3. İstanbul: Cem Yayınevi, 1987.
- Özkök, Ertuğrul. “Kurtuluş Savaşı Sonrasında Türk Romanında Aydın”. *Hürriyet Gösteri Yılbaşı Eki* 38 (Ocak 1984): 52-54.
- Özlü, Demir. “Akşit Göktürk ve Akademik Tavır”. *Somut* 3 (Mart 1979): 9-13.
- Özsoy, İskender, haz. *Kemal Tahir Kaynakçası*. İstanbul: Y.y.y., 1979.
- Pamuk, Orhan. “Batı Romanıyla Karşılaştırarak ‘Türk Romanı’nın Ruhu Üzerine Bir Yaklaşım”. *Yeni Düşün* 63 (Bahar 1990): 22-25.
- . “Derli Toplu Roman Değerlendirmesi”. *Cumhuriyet Kitap* 632 (28 Mart 2002): 6.
- . “Tarih, Edebiyatın Alt Kollarından Biridir...”. *Argos* 2 (Ekim 1988): 176-181. Söyleşi. Söyleşiyi yapan Ahmet Eken.
- . “Kemal Tahir’in Devleti ve Dili”. *Berna Moran’a Armağan: Türk Edebiyatına Eleştirel Bir Bakış*. Haz. Nazan Aksoy ve Bülent Aksoy. İstanbul: İletişim

- Yayınları, 1997. 173-83.
- . “Temel Sorun Gerçekçi Ayrıntıya Saygının Sınırları”. *Hürriyet Gösteri* 197 (Mayıs 1997): 72-75.
- Parla, Jale. *Don Kişot’tan Bugüne Roman*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2000.
- Pulur, Hasan. “‘Yorgun Savaşçılar’ ve de Doğrular”. *Hürriyet* (9 Ağustos 1979): 5.
- Refiğ, Halit. “Atatürk ve Kemal Tahir”. *Gerçeğin Değişkenliği: Kemal Tahir*. 257-61.
- . “‘Batı’nın Karşısına ‘Devlet’i Koyan Kemal Tahir”. *Dialog Avrasya* 4 (Haziran 2001): 36-39.
- . *Gerçeğin Değişkenliği: Kemal Tahir*. İstanbul: Ufuk Kitapları, 2000.
- . “Geliş Sırasına Göre Soruşturma Karşılıkları”. *Dost* 44-45 (Haziran-Temmuz 1968): 18-26.
- “Halit Refiğ İle Yorgun Savaşçı Üzerine Söyleşi”. *Sanat Olayı* 16 (Nisan 1982): 56-62.
- Söyleşi. Söyleşiyi yapan Nezih Coş.
- . “Kemal Tahir’i Anlamak”. *Gerçeğin Değişkenliği: Kemal Tahir*. 13-21.
- . “Kemal Tahir’in Kimliği”. *Gerçeğin Değişkenliği: Kemal Tahir*. 22-27.
- . “Kemal Tahir Üzerine Konuşma”. *Türkiye Defteri* 7 (Mayıs 1974): 44-47.
- . “Kemal Tahir ve Ben”. *Gerçeğin Değişkenliği: Kemal Tahir*. 28-37.
- . “Kemal Tahir ve Devlet Ana”. *Ulusal Sinema Kavgası*. İstanbul: Hareket Yayınları, 1991. 77-84.
- . “Soruşturma Soruları”. *Folklor/Edebiyat* 3 (Mayıs-Haziran 1995): 78-85.
- Robbe-Grillet, Alain. *Yeni Roman*. Çev. Asım Bezirci. İstanbul: Ara Yayıncılık, 1989.
- . “Kuramlar Neye Yarar?”. *Yeni Roman*. 29-37.
- . “Geleceğin Romanına Giden Yol”. *Yeni Roman*. 38-48.

———. “Yeni Roman, Yeni İnsan”. *Yeni Roman*. 49-59.

“Romanları, Düşünceleri Sürekli Tartışılan Bir Yazarımız: Kemal Tahir”. *Milliyet Sanat* 70 (15 Nisan 1983): 22-24.

Sayılğan, Aclan. “Bir Ölüm Yıldönümü”. *Bayrak* (30 Nisan 1978): 2.

———. “Devlet Ana Romanı Üzerine”. *Mesuliyet* 3 (15 Mart 1969): 8-9.

———. “Kemal Tahir ve ‘Yürür Gezer Yalanlar’”. *Fikir ve San’atta Hareket* 72 (Aralık 1971): 21-23.

Selçuk, İlhan. “Kemal Tahir”. *Cumhuriyet* (26 Nisan 1973): 2.

———. “TV’de Kemal Tahir”. *Cumhuriyet* (24 Nisan 1983): 2.

Serhan, Fatma İrfan. “Kemal Tahir’le Konuşan Herkes Bir Parça Kemal Tahirleşir”. *Ekonomi Politika* (3 Mayıs 1976): 4.

Sertel, Yıldız. “‘Asya Tipi Üretim Tarzı’ Kavramı ve Osmanlı Tarihiyle İlgili Yorumlar”. *Özgür İnsan* 45 (Temmuz 1977): 62-78.

Sevinç, Necdet. “Nazım Bir Adamın Yüzüne Niye Güler”. *Bizim Anadolu* (2 Mayıs 1973): 3.

Seyda, Mehmet. “Hikâye-Roman Üzerine”. *Varlık* 521 (1 Mart 1960): 5.

———. “Kemal Tahir”. *Yeditepe* 65 (Haziran 1973): 8-15.

———. “Köy Edebiyatı, Şehir Edebiyatı”. *Pazar Postası* 35 (31 Ağustos 1958): 7-8.

———. “Romancı Günlüğü”. *Varlık* 790 (Temmuz 1973): 15.

———. “Romancı Günlüğü”. *Yeni Ortam* (30 Nisan 1973): 17.

———, haz. *Türk Romanı*. İstanbul: Tekin Yayınevi, 1969.

Sezer, Baykan. “Doğu Batı Çatışması ve Marxisme”. *Türkiye Günlüğü* 15 (Yaz 1991): 10-16.

———. “Kemal Tahir, Türk Sosyolojisi ve Doğu-Batı Çatışması”. *Dergâh* 25 (Mart

1992): 12-14, 20. Söyleşi.

Soysal, İlhami. “Kemal Tahir Öldü Mü?”. *Toplum* 54 (27 Nisan 1973): 16-17.

———. “Devlet Ana”. *Dost* 39 (Ocak 1968): 7.

———. “Kurt Kanunu”. *Yeni Ortam* (25 Nisan 1973): 1, 8.

———. “Türk Romanında Bir Akım”. *Dost* 54 (Nisan 1959): 3.

Sülker, Kemal. “İki Kemal Arasında Mektuplaşma”. *Vatan* (24 Nisan 1977): 4.

———. “Kemal Tahir’den Anılar”. *Türkiye Defteri* 6 (Nisan 1974): 68-71.

———. “Kemal Tahir’den Ayrılışın İkinci Yılında”. *Militan* 6 (Haziran 1975): 59-63.

Süreya, Cemal. “Devlet Ana”. *Papirüs* 29 (Kasım 1968): 11-13.

Şahan, Halil. “Devlet Ana İçin”. *Dost* 47-48 (Eylül-Ekim 1968): 23-24.

———. “Yalnız Kemal Tahir Mi?”. *Soyut* 40 (27 Ağustos 1971): 13-15.

Şasa, Ayşe. “İki Yönetmen”. *Yeşilçam Günlüğü*. 17-22.

———. “Kemal Tahir”. *Yeşilçam Günlüğü*. 65-68.

———. “Çeşitlemeler”. *Yeşilçam Günlüğü*. 105-110.

———. “Romancı Düşünür Kemal Tahir: Bir Ârif Kişi”. *Delilik Ülkesinden Notlar*.

İstanbul: Gelenek Yayıncılık, 2003. 97-105.

———. *Yeşilçam Günlüğü*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1993.

Şen, Abdurrahman. “Niye Kemal Tahir”. *Zaman* (21 Nisan 1990): 7.

Şener, Muhsin. ““Devlet Ana’da Temalar”. *Yeni Ortam* (4 Temmuz 1973): 7.

Şengil, Salim. “Kemal Tahir”. *Vatan* (29 Nisan 1973): 2.

Taçdiken, Mehmet. “Edebiyatımızda Millî Mücadele”. *Pınar* 21 (Eylül 1973): 21-30.

“T.D.K Kurultayında Kemal Tahir İçin Saygı Duruşu’ndan Kaçınıldı”. *Yeni Ortam*

(28 Nisan 1973): 7.

Taner, Haldun. “Kemal Tahir, Şüpheciliği, Gerçekçiliği İle Tam Bir Batılı İdi”. *Milliyet*

- Sanat* 77 (26 Nisan 1974): 5, 17.
- . “Onun Tüm Eserleri Türk Yaşayışının Bir Freskidir”. *Milliyet Sanat* 30 (27 Nisan 1973): 5, 7.
- . “Osmanlının Peşinde”. *Ölür İse Ten Ölür Canlar Ölesi Değil*. İstanbul: Cem Yayınevi, 1979. 137-41.
- . “Romanları, Düşünceleri Sürekli Tartışılan Bir Yazarımız: Kemal Tahir”. *Nesin Vakfı Edebiyat Yıllığı '84*. İstanbul: Kardeşler Basınevi, 1984. 672-77.
- . “Yutturmacılığa Karşı”. *Milliyet* (24 Nisan 1983): 2.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi. “Bizde Roman I”. *Edebiyat Üzerine Makaleler*. 45-48.
- . “Bizde Roman II”. *Edebiyat Üzerine Makaleler*. 49-52.
- . *Edebiyat Üzerine Makaleler*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1998.
- . “Romana ve Romancıya Dair Notlar I”. *Edebiyat Üzerine Makaleler*. 56-61.
- Tanyol, Cahit. “Kemal Tahir Üzerine”. *Özgür İnsan* 45 (Temmuz 1977): 80-85.
- Tanju, Sadun. *Eski Dostlar*. İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2000.
- . “Kemal Tahir’in Evinde Birkaç Saat”. *Cumhuriyet* (21 Nisan 1974): 6.
- . “Seven Biri Daha...”. *Cumhuriyet Gazetesi* (23 Nisan 1973): 2.
- Tekin, Mehmet. *Roman Sanatı*. İstanbul: Ötüken Yayınları, 2000.
- Timur, Taner. *Osmanlı-Türk Romanında Tarih Toplum ve Kimlik*. İstanbul: Afa Yayınları, 1991.
- Timuroğlu, Vecihi. “‘Topal Kasırga’ Bitmedi Mi?”. *Barış* (25 Nisan 1973): 5.
- Tonguç, Engin. *Devrim Açısından Köy Enstitüleri ve Tonguç*. İstanbul: Ant Yayınları, 1970.
- Toprak, Ömer Faruk. “Halkımız ve Romanlarımız”. *Yeditepe* 173 (Eylül 1970): 9, 15.
- . “Kemal Tahir’in En Güzel Romanı”. *Yeditepe* 203 (Haziran 1973): 7-8, 15.

———. “Kemal Tahir’i Anlamak”. *Yeni Ufuklar* 237 (Haziran 1973): 19-22.

Toy, Erol. “Roman Yazarı Fili Kör Gibi Tarif Etmeyip Bütününü Anlatmalıdır”.

Hürriyet Gösteri 197 (Mayıs 1997): 66-68.

Tunçay, Mete. “Kemal Tahir’in Yeni-Eski Romanı”. *Bilineceği Bilmek*. İstanbul: Alan Yayınları, 1983. 70-71.

———. “Yahuda İskariyot”. *Bilineceği Bilmek*. 66-69.

Turan, Kadir. “Türk Rönesansı’nın İki Öncüsü: Cemil Meriç ve Kemal Tahir”.

Türkiye Günlüğü 21 (Kış 1992): 59-61.

Tükel, Turhan, haz. *Beş Romancı Köy Romanı Üzerinde Tartışıyor*. İstanbul: Düşün Yayınevi, 1960.

———. “Toplumsal Ortamını Bulan Roman Devlet Ana”. *Dost* 39 (Ocak 1968): 18-19.

Türkali, Vedat. “Film Yakıldıktan Sonra”. *Nesin Vakfı Edebiyat Yıllığı* ’84. 89-91.

Türkeş, A. Ömer. “Romana Yazılan Tarih”. *Toplum ve Bilim* 91 (Kış 2001-2002): 166-212.

———. “Taşra İktidarı !”. *Toplum ve Bilim* 88 (Bahar 2001): 201-34.

“Türk Romanı ve Toplum Gerçekleri”. [Açık Oturum]. *Milliyet* (28 Kasım 1971): 2, 7.

Uturgauri, Svetlana. “Kemal Tahir’in ‘Devlet Ana’ Romanı”. *Sovyet Türkologlarının Türk Edebiyatı İncelemeleri*. Çev. Tatyana Moran-Yurdanur Salman. İstanbul: Cem Yayınevi, 1980. 164-178.

Uyguner, Muzaffer. “Romanla Hesaplaşırken”. *Türk Dili* 241 (1 Ekim 1971): 55-59.

Vâ-nû, Müzehher. “Kemal Tahir”. *Bir Dönemin Tanıklığı*. İstanbul: Cem Yayınları, t.y. 197-210.

Vardan, Uğur. “‘Yorgun Savaşçı’nın Hikâyesi...”. *Aktüel* 541 (29 Kasım-5 Aralık 2001): 70-71.

- Yağmur, Selim. “Keseğeğdı Bile Olamayanlar’dan Biri”. *Fikir ve San’atta Hareket* 90 (Haziran 1973): 51-54.
- Yalçın, İrfan. “Yorgun Savaşçı”. *Soyut* 25 (30 Mayıs 1970): 6-10.
- Yalçın, Murat. “19. Yüzyıl Mirası Nedir?”. *Kitap-lık* 54 (Temmuz-Ağustos 2002): 14-23.
- Yasar, İzzet. “Yol Ayrımı”. *Yeni Dergi* 84 (Eylül 1971): 149-52.
- Yavuz, Himi. “Ahiler, Abdallar ve ‘Kerim Devlet’”. *Zaman* (16 Mart 2001): 15.
- . “ATÜT ve Oryantalizm”. *Modernleşme, Oryantalizm ve İslâm*. İstanbul: Büke Yayınları, 2000. 58-60.
- . “Bir Roman Kuramcısı Olarak Kemal Tahir (I)”. *Roman Kavramı ve Türk Romanı*. Ankara: Bilgi Yayınevi, 1977. 58-62.
- . “Bir Roman Kuramcısı Olarak Kemal Tahir (II)”. *Roman Kavramı ve Türk Romanı*. 63-67.
- . *Denemeler, Karşı Denemeler*. İstanbul: Bağlam Yayınları, 1988.
- . *Felsefe ve Ulusal Kültür*. Ankara: Bilgi Yayınları, 1977.
- . “‘İyi Devlet’ Değil, ‘Kerim Devlet’ ...”. *Zaman* (23 Şubat 2001): 15.
- . “Kemal Tahir: Bir Aykırı Birey”. *Zaman* (2 Temmuz 1996): 17.
- . “Kemal Tahir Ne Zaman Marksizmin Dışına Çıktı?”. *E Dergisi* 25 (Nisan 2001): 6.
- . “Kemal Tahir, Söylemin Biricikliği ve İslam”. *Zaman* (15 Mart 2002): 13.
- . “Kemal Tahir ve Marksizm”. *Kültür Üzerine*. İstanbul: Bağlam Yayınları, 1987. 67-73.
- . “Kemal Tahir ve Ulusal Felsefe Sorunu”. *Türkiye Defteri* 6 (Nisan 1974): 56-59.
- . “Tarihi Roman Ancak Belli Bir Tasarımdan Yola Çıkılarak Yazılabilir”.

Hürriyet Gösteri 197 (Mayıs 1997): 69-71.

———. “Tarihsel Roman ve Nahid Sırrı Örik (I)”. *Roman Kavramı ve Türk Romanı*. 84-93.

———. “Türk Romanında Modernleşme: Parça Mı, Bütün Mü? Simge Mi?, Kavram Mı?”. Ankara: Yayınlanmamış Konferans Metni, 13 Mart 2002. 1-9.

———. *Yazın Üzerine*. İstanbul: Bağlam Yayınları, 1987.

———. “Yine ‘Kerim Devlet’ Üzerine”. *Zaman* (9 Mart 2001): 15.

“Yazarın Görüşleri Yapıtlarını Etkiler Mi?”. [Açık Oturum]. *Kitaplık* 52 (Mart-Nisan 2002): 20-27.

Yetiş, Kâzım. “Üç Tarihî Romanda İki Motif”. *Bilge* 1 (Yaz 1994): 3-4.

Yılmaz, Atıf. *Söylemek Güzeldir*. İstanbul: Afa Yayınları, 1995.

———. “Atıf Yılmaz’la Söyleşi”. *Söylemek Güzeldir*. 274-287. Söyleşi. Söyleşiyi yapan Sami Şekeroğlu.

Yurttaş, Salih. “Kemal Tahir Düşüncesi”. *Türkiye Defteri* 6 (Nisan 1974): 77.

Yücel, Tahsin. “Akıntıya Kürek”. *Varlık* 752 (Mayıs 1970): 5-6.

———. “Atatürk’ü Küçültmenin Yolları”. *Varlık* 746 (Kasım 1969): 10-11.

———. “‘Devlet Ana’ Nasıl Okunur?”. *Yazın ve Yaşam*. İstanbul: Yol Yayınları, 1983. 97-103.

———. “Kurt Kanunu”. *Yazın ve Yaşam*. İstanbul: Yol Yayınları, 1983. 104-112.

———. “Roman ve Bilim”. *Varlık* 826 (Temmuz 1976): 3-4.

———. “Roman ve Gelenek”. *Hürriyet Gösteri* 5 (Nisan 1981): 64.

Yüksel, Sırrı. “Yorgun Savaşçı”. *Akşam* (29 Nisan 1973): 2.

KEMAL TAHİR (DEMİR) BİBLİYOGRAFYASI⁴

I- Romanları

Bir Mülkiyet Kalesi. İstanbul: Tekin Yayınları, 1982.

Bozkırdaki Çekirdek. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1967.

Büyük Mal. Ankara: Bilgi Yayınları, 1970.

Damağası. Ankara: Bilgi Yayınları, 1977.

Devlet Ana. Ankara: Bilgi Yayınları, 1967.

Esir Şehrin İnsanları. İstanbul: Sander Yayınları, 1972.

Esir Şehrin Mahpusu. İstanbul: Sander Yayınları, 1970.

Hür Şehrin İnsanları I-II. İstanbul: Tekin Yayınları, 1983.

Karılar Koşuşu. Ankara: Bilgi Yayınları, 1974.

Kelleci Memet. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1962.

Körduman. Ankara: Bilgi Yayınları, 1971.

Köyün Kamburu. Ankara: Bilgi Yayınları, 1976.

Kurt Kanunu. Ankara: Bilgi Yayınları, 1975.

Namusçular. Ankara: Bilgi Yayınları, 1976.

Rahmet Yolları Kesti. Ankara: Bilgi Yayınları, 1970.

Sağırdere. Ankara: İstanbul: Adam Yayınları, 1991.

Yediçinar Yaylası. Ankara: Bilgi Yayınları, 1970.

Yol Ayrımı. İstanbul: Sander Yayınları, 1973.

⁴ Bu bibliyografyanın hazırlanmasında, Nilay Işıksalan'ın "Kemal Tahir'in Tarihî Romanları Üzerine Bir İnceleme", Vedat Kurukafa'nın "Kemal Tahir'in Romanları Üzerine Bir İnceleme" ve Özlem Fedai (Durmaz)'ın "Kemal Tahir'in Romanlarında Tarih ve Toplum" başlıklı tez çalışmalarından da yararlanılmıştır. Yazarın kimi yapıtlarının yayım tarihlerine ve/veya yayım yerlerine ulaşamamıştır.

Yorgun Savaşçı. Ankara: Bilgi Yayınları, 1973.

II- Gazete ve Dergilerde Takma Adlarla Yayımlanan Romanları

Bir Nedim Divanının Esrarı.

Camı Kıran Çocuk. *Hürriyet* (1939).

Halk Plajı. 1957.

Sevmek Hakkı. *Yedigün* (1949).

Zoraki Nişanlı. 1939.

III- Çeviri Romanları

Bir Çalgıcının Seyahati. İstanbul: Y.y.y., 1945.

Büyük Otel.

Kastil Büyücüsü.

Saygon Geceleri.

Mayk Hammer Serisi.

IV- Hikâyeleri

“Arabacı”. *Göl İnsanları*. 183-209.

“Bekâr Çamaşırı”. *Yedigün* 272 (10 Mayıs 1938): 23-24.

“Binin Yarı Beş Yüz”. *Yedigün* 240 (13 Ekim 1937): 19-21.

“Bir Kodoşluk Hikâyesi”. *Göl İnsanları*. 337-61.

“Bir Mısırf Hikâyesi”. *Yedigün* 189 (21 Birinci Teşrin 1936): 19-20.

“Bir Yaz Hikâyesi”. *Yedigün* 278 (5 Temmuz 1938): 223.

“Bütün Ahmetler Ayağa Kalksın”. *Yedigün* 227 (14 Temmuz 1937): 19-20.

- “Çoban Ali”. *Göl İnsanları*. Ankara: Bilgi Yayınları, 1969. 73-113.
- “Dülger”. *Yedigün* 250 (22 Birinci Kanun 1937): 19-20.
- “Ezilmiş Adam”. *Yedigün* 244 (10 İkinci Teşrin 1937): 19-20.
- “Fermanlı Hoca”. *Göl İnsanları*. 363-403.
- “Gelin-Kadın Oyunu”. *Göl İnsanları*. 115-182.
- Göl İnsanları*. Ankara: Bilgi Yayınları, 1969.
- “Göl İnsanları”. *Göl İnsanları*. 7-71.
- “Herkesi Durduran Adam”. *Yedigün* 243 (3 İkinci Teşrin 1937): 19-20.
- “Kondurma Siyaseti”. *Göl İnsanları*. 281-335.
- “Kuş Kafesleri”. *Yedigün* 238 (29 Eylül 1937): 19-20.
- “Mollalar Asker”. *Yedigün* 231 (11 Ağustos 1937): 19-20.
- “Nam Uğruna”. *Göl İnsanları*. 211-79.
- “Sarmaşık”. *Yedigün* 274 (7 Haziran 1938): 23-24.
- “Şecere Meselesi”. *Yedigün* 207 (24 Şubat 1937): 18-19.
- “Üstâdın Ölümü”. *Yedigün* 246 (24 İkinci Teşrin 1937): 19-20.
- “Yalancı Şahit”. *Yedigün* 233 (25 Ağustos 1937): 16-17.

V- Senaryoları

- Beş Kardeşiler*. İstanbul: 1962.
- Haremde Dört Kadın*. İstanbul: 1974.
- Namusum İçin*. İstanbul: 1965.

VI- Şiirleri

- “Ayingacı”. 1936.

- “Darbimesel”. *Yeni Ses* 3.
- “Devrim Yollarında”. *Varlık* 49 (15 Temmuz 1935).
- “Fikret’in Mezarında”. *Yeni Ses* 3 (1940).
- “Gölge”. *Geçit* 6 (Mart 1934).
- “Hayat”. *Geçit* 5 (Şubat 1934).
- “Heykel Seviyor”. *Geçit* 3 (10 Kânûnevvel 1933).
- “Hürmet”. *Yeni Ses* 6 (1940).
- “İbrik Resmi”. *Yeni Ses* 5 (1940).
- “İskelet”. *Geçit* 4 (Ocak 1934).
- “Karagöz”. *Yeni Ses* 7 (1940).
- “Köylüye Giden Sanatkârlar”. *Yeni Ses* 5 (1940).
- “Kuduz Yarası”. *Geçit* 7 (10 Temmuz 1934).
- “Mehmet Akif’in Asım’ı”. *Yeni Ses* 3 (1940).
- “Mühassıs”. *Yeni Ses* 6 (1940).
- “Neye Benziyoruz”. *Yeni Ses* 4 (1940).
- “Tuluat”. *Yeni Ses* 5 (1940).
- “Üstat”. *Yeni Ses* 7 (1940).
- “Yeni Mabut”. *Geçit* 2 (10 Teşrîn-i sanî 1933).
- “Yeni Yarın”. *Geçit* 1 (10 Teşrîn-i evvel 1933).

VII- Notlar’ı

Notlar/Sanat Edebiyat 1. Haz. Cengiz Yazoğlu. Cilt 1. İstanbul: Bağlam Yayınları, 1989.

Notlar/Sanat Edebiyat 2. Haz. Cengiz Yazoğlu. Cilt 2. İstanbul: Bağlam Yayınları,

1989.

Notlar/Sanat Edebiyat 3. Haz. Cengiz Yazoğlu. Cilt 3. İstanbul: Bağlam Yayınları, 1989.

Notlar/Sanat Edebiyat 4. Haz. Cengiz Yazoğlu. Cilt 4. İstanbul: Bağlam Yayınları, 1990.

Notlar/1950 Öncesi: Şiirler, Ziya İlhan'a Mektuplar. Haz. Cengiz Yazoğlu. Cilt 5. İstanbul: Bağlam Yayınları, 1990.

Notlar/1950 Öncesi: Cezaevi Notları. Haz. Cengiz Yazoğlu. Cilt 6. İstanbul: Bağlam Yayınları, 1991.

Notlar/Roman Notları 1: Topal Kasırga/Darmadağın Olan Devlet. Haz. Cengiz Yazoğlu. Cilt 7. İstanbul: Bağlam Yayınları, 1991.

Notlar/Roman Notları 2: Batı Çıkmazı. Haz. Cengiz Yazoğlu. Cilt 8. İstanbul: Bağlam Yayınları, 1991.

Notlar/Roman Notları 3: Patriyot Ömer/Gülen Azap Çıkmazı. Haz. Cengiz Yazoğlu. Cilt 9. İstanbul: Bağlam Yayınları, 1992.

Notlar/Osmanlılık/Bizans. Haz. Cengiz Yazoğlu. Cilt 10. İstanbul: Bağlam Yayınları, 1992.

Notlar/Batılaşma. Haz. Cengiz Yazoğlu. Cilt 11. İstanbul: Bağlam Yayınları, 1992.

Notlar/Çökiintü. Haz. Cengiz Yazoğlu. Cilt 12. İstanbul: Bağlam Yayınları, 1992.

Notlar/Sosyalizm, Toplum ve Gerçek. Haz. Cengiz Yazoğlu. Cilt 13. İstanbul: Bağlam Yayınları, 1993.

Notlar/Kitap Notları. Haz. Cengiz Yazoğlu. Cilt 14. İstanbul: Bağlam Yayınları, 1994.

Notlar /Mektuplar. Haz. Cengiz Yazoğlu. Cilt 15. İstanbul: Bağlam Yayınları, 1994.

VIII- Makaleler, Gazete Yazıları ve Söyleşiler

“Anadolu Türklüğü Açısından Atatürkçülük”. *Yön* 47 (7 Kasım 1962): 17.

“Başlarken”. *Yeni Edebiyat* 1 (Kasım 1969): 8-9.

“Bir Derginin İlkeleri Ne Olmalıdır ve Meseleler”. *Türkiye Defteri* 18 (Nisan 1975): 487-89.

“Derin Geçit’ten Devlet Ana’ya”. *Gerçeğin Değişkenliği: Kemal Tahir*. 109-112.

“Ekim, Kasım, Aralık 1970’den”. *Türkiye Defteri* 6 (Nisan 1974): 89-91.

“Gene Hikâyeler”. *Yeni Dergi* 67 (Nisan 1970): 307-309. Söyleşi. Söyleşiyi yapan Naci Çelik.

“Gerçek ve Roman Gerçeği”. *Yeni Edebiyat* 1 (Kasım 1969): 5.

“Hikâyede Derinlik... Ömer Seyfettin ve Züppelik”. *Türkiye Defteri* 5 (Mart 1974): 23-25.

“İki Batı”. *Türkiye Defteri* 3 (Ocak 1974): 6-7.

“Kara Kemal Bey ve Kemal Tahir’le Bir Konuşma”. *Yeni Dergi* 64 (Ocak 1970): 36-44. Söyleşi. Söyleşiyi yapan Naci Çelik.

“Kemal Tahir”. *Milliyet Sanat* 8 (24 Kasım 1972): 3, 5. Söyleşi. Söyleşiyi yapan Zeynep Oral.

“Kemal Tahir’den Radi Fiş’e Mektuplar”. *Türkiye Defteri* 12 (Ekim 1974): 45-54.

“Kemal Tahir İle Bir Konuşma”. *Dost* 46 (Ağustos 1968): 10-11. Söyleşi. Söyleşiyi yapan Selma Tükel.

“Kemal Tahir İle Konuşma”. *Dost* 39 (Ocak 1968): 16-17. Söyleşi.

“Kemal Tahir İle Röportaj”. *Barış* (28 Nisan 1973): 2. Söyleşi. Söyleşiyi yapan Cemalettin Ünlü.

“Kemal Tahir’le Bir Konuşma”. *Yeditepe* 79 (16-31 Ocak 1963): 9. Söyleşi. Söyleşiyi

yapan Ahmet Arpad.

“Kemal Tahir’le Konuşma”. *Yeni Dergi* 105 (Haziran 1973): 19-25. Söyleşi. Söyleşiyi yapan Selim İleri.

“Kitaplar Üzerine, Başlarken”. *Yeni Edebiyat* 1 (Kasım 1969): 8-9.

“Osmanlı Toplum Yapısı”. *Kitaplar Arasında* 1 (1 Nisan 1968).

“31 Mart Üzerine”. *Kalem* (1960).

“Önsöz”. *Göl İnsanları*. İstanbul: Martı Yayınları, 1955. 3-4.

“Roman Üstüne Notlar”. *Yeni Ufuklar* 105-106 (Şubat-Mart 1961): 401-04.

“Roman ve Belgesel Roman Üzerine”. *Akşam* (9 Mart 1971).

“Sanatçı, Sanat, Politika”. *Yeni Edebiyat* 4 (Şubat 1970): 3-4.

“Sol Bölünmeler Üstüne Konuşma”. *Türkiye Defteri* 2 (Aralık 1973): 13-25. Söyleşi. Söyleşiyi yapan Çetin Yetkin.

“Söylenememiş Bir Söylev”. *Papirüs* 38 (Ağustos 1969): 4-7.

“Tarih ve Şiirimiz”. *Yeni Edebiyat* 7 (Mayıs 1970): 28-29.

“Turgut Uyar’ın Kitabı Dolayısıyla Tarih ve Şiirimiz”. *Yeni Edebiyat* 7 (Mayıs 1970): 28-29.

“Türkiye’nin En Güçlü Romancısı”. *Orta Doğu* (8 Eylül 1976): 1. Söyleşi. Söyleşiyi yapan S. Halit Kakinç.

“Türk Romancısı Romanını Yazarken Yazı Dilimizi De Kurtarmak Ödevindedir”. *Ulus* (11 Ağustos 1967): 5. Söyleşi.

IX- Mektupları

Kemal Tahir’den Fatma İrfan’a Mektuplar. Haz. Fatma İrfan Serhan. İstanbul: Sander Yayınları, 1979.

ÖZGEÇMİŞ

Seçkin Sevim, 1975 yılında İstanbul’da doğdu. İlk ve orta öğrenimini İstanbul’da tamamladı. 1996 yılında Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi Radyo Televizyon Sinema Bölümü’nden mezun oldu. 1996-1999 yılları arasında çeşitli gazete ve televizyonlarda, ekonomi ve dış haberler muhabiri, senarist ve yönetmen yardımcısı olarak çalışan Seçkin Sevim, modern Türkiye tarihi, sinema eleştirisi ve fotoğraf felsefesi konularına ilgi duyuyor.

